

Eén beeld zegt meer dan duizend woorden

Heb je ooit blauwe, gele of rode reeën gezien? Vast niet. Franz Marc, de schilder van *Reeën in het woud* ook niet. Toch schilderde hij ze zo. Het ging hem er niet om wat hij zag fotografisch weer te geven in een schilderij. Ook het bos waar de reeën liggen, heeft hij nooit zo gezien. Zijn schilderij wil wat anders laten zien, iets wat met woorden moeilijk te zeggen valt. Het ging hem om zijn gevoel, zijn beleving van de natuur. Daar koos hij kleuren en vormen voor die hij het meest geschikt vond.

Zo zit het met beeldende kunst: beeldende kunst heeft een eigen taal. Ze drukt emoties, bedoelingen en verhalen op een eigen manier uit. Toch valt er over het schilderij *Reeën in het woud* veel te zeggen. *Basis Beeldende Begrippen* kan je daarbij helpen. Je vindt er allerlei begrippen uit de beeldtaal die in de kunst worden gebruikt. Door je erin te verdiepen, kun je beter vertellen waarom een kunstwerk je wel of niet aanstaat. Die beeldtaal helpt je ook om je eigen werk te verbeteren. Je bent beter in staat om dat wat je herkent in het werk van anderen onder woorden te brengen en de bedoelingen van je eigen werk beter zichtbaar te maken. Je wordt je bewust van de effecten van kleuren en vormen, van licht en schaduw, van materialen en technieken.

Wil je weten waarom Franz Marc juist koos voor de kleuren rood, blauw en geel voor zijn *Reeën in het woud*, dan moet je je verdiepen in zijn achtergronden. Die vind je op internet. Dit boek gaat over vaktermen en begrippen op het gebied van met name beeldende kunst. Naast begrippen uit de beeldende kunst vind je in het eerste hoofdstuk ook verschillende begrippen en hun uitleg die ook in andere kunstvormen worden gebruikt en ook in het gewone Nederlands. Ze worden uitgelegd en verduidelijkt met afbeeldingen.

Het tweede hoofdstuk gaat over verschijningsvormen of beelddragere. Dat zijn tekeningen, schilderijen, affiches, gebouwen, foto's, stoelen, tuinen en dergelijke.

Voorstellingsaspecten is de titel van hoofdstuk 3. Het zijn de onderwerpen en dingen die je herkent in een kunstwerk, zoals een gezicht, de gezichtsuitdrukking, kleding, een landschap, bomen enzovoort. Of een voorstelling agressief, vrolijk of somber overkomt heeft te maken met zeggingskracht.

Zeggingskracht is het onderwerp van hoofdstuk 4. De zeggingskracht van een kunstwerk kan sterker zijn door de manier waarop de kunstenaar kleur, licht, vorm, ruimte en compositie (de beeldende aspecten) gebruikt.

Het gebruiksdoel van een stoel is zitten. Dat is zijn praktische functie. Aan de vorm kun je vaak wel zien waarvoor een ding is ontworpen. 'Form follows function' is daarom een bekende uitspraak onder architecten en ontwerpers. Dat een stoel nog andere functies kan hebben, lees je in hoofdstuk 5.

Hoofdstuk 6 gaat over kleur, vorm, ruimte, licht en compositie. Samen worden ze beeldende aspecten of beeldaspecten genoemd. Kunstenaars en vormgevers weten hoe ze met deze aspecten de bedoeling van hun werk net dat extraatje kunnen geven waardoor het beter en duidelijker overkomt.

Alles wat mensen doen en gedaan hebben, zoals praten, eten en kleding, zijn onderdeel van de cultuur. Daar hoort kunst ook bij. Iedereen weet dat de cultuur verandert. Je opa en oma speelden als kind geen spelletjes op de computer. Computers kenden ze niet. Voor hun grootouders was een ritje in een auto iets bijzonders. Hun opa en oma kenden geen elektrische verlichting, en ga zo maar door. De wereld verandert en blijft dat doen als gevolg van steeds nieuwe technieken. Hoofdstuk 8 met als titel *Kunst en cultuur* gaat daarover.

Hoofdstuk 8 *Proces en techniek* gaat over het beeldend proces. Je vindt er een stappenplan om op een georganiseerde manier een beeldend werkstuk te maken.

Fr. Marc: *Reeën in het bos*, 1913

Hoofdstuk 1 Algemeen

M. Chagall: *Blauw circus*, 1950

M. Chagall: *De verjaardag*, 1915

Communiceren

Een vrouw zweeft door de lucht op een trapeze, een rond balkje aan touwen in de nok van een circus en haalt acrobatische toeren uit. De komst en het vertrek van het circus heeft Chagall steeds aangehouden. Hij ziet zo het hele leven; het is een komen en gaan, net als een circus dat ineens in een stad verschijnt en weer weg is. Het circus is vrolijk en tragisch, dat wil Chagall met dit schilderij laten zien. Hij vertelt dat niet in de vorm van een verhaal, maar communiceert dat met een beeld.

Reclamemakers communiceren ook met beelden. Informatie via beeld en geluid gaat namelijk heel snel en is heel direct. Eén beeld zegt immers meer dan duizend woorden. In beelden zitten vaak nog boodschappen, waarvan je je misschien niet bewust bent, maar die wel invloed hebben.

Autonome of vrije kunst

De autonome of vrije kunstenaar bepaalt zelf wat hij maakt en hoe zijn werk eruit zal zien. Dat was vroeger anders. Kunstenaars werkten in vroegere eeuwen in dienst van rijke opdrachtgevers. Ze konden niet maken wat ze zelf wilden. Pas in de twintigste eeuw bekwamen kunstenaars zich er niet meer of er vraag is; ze werkten volledig autonoom. Chagall was een autonoom kunstenaar: hij bepaalde zelf hoe zijn werk eruit moest zien.

Toegepaste kunst, design

Zoals het woord al aangeeft gaat het bij toegepaste kunst om kunst en een toepassing. Toepassen in de zin van gebruiken. Toegepaste kunst of design bestaat uit dingen die we gebruiken, zoals sieraden, posters (zoals het affiche van Chagall), servies, meubels en andere ontwerpen van binnenhuisarchitectuur, mode en kleding, enz.

Zeggingskracht

Het affiche met de dansende vrouw in de gele jurk maakt een vrolijke indruk. Zeggingskracht is de indruk die een kunstwerk maakt. Het kan een beroep doen op je gevoel van harmonie, maar het kan ook agressief overkomen. Dat ligt aan je eigen gevoeligheid. Zeggingskracht of expressie van een werk heeft te maken met de voorstelling, maar ook met de manier waarop de maker de voorstelling heeft vormgegeven. Heeft hij bijvoorbeeld veel donkere kleuren gebruikt, dan gaat daar vaak een sombere stemming van uit. Oranje en gele kleuren stemmen tot vrolijkheid. Hoofdstuk 4 gaat over zeggingskracht. Angstig, beweeglijk, eentonig, eenzaam, expressief, feestelijk, futuristisch, geëmotioneerd, lieflijk, naturalistisch, ordelijk, romantisch, statisch, surrealistisch, sober, somber, verdrietig, vervreemdend, vrolijk, zakelijk zijn voorbeelden van zeggingskracht. Sommige van deze begrippen over zeggingskracht vind je in hoofdstuk 3 *Voorstelling* of 6e *Compositie*.

M. Chagall: *Affiche voor tentoonstelling*, 1957

M. Chagall: *Song of Songs*, 1961

D. Hockney: *Andy Warhol*, 1974

A. Corbijn: *Statieportret van koningin Beatrix*, 2008

Beeldende kunst

Beeldende kunst is een betrekkelijk nieuw woord. Vroeger spraken men vooral over schilder- en beeldhouwkunst. Die werden gezien als twee aparte kunstvormen, maar veel kunstenaars maken tegenwoordig zowel schilderen en ruimtelijke beelden, of animaties, foto's en films. Kenmerkend voor beeldende kunst is dat het om een beeld gaat. Muziek, musical en dans horen dus niet bij de beeldende kunst, hoewel wat je te zien krijgt bij de laatste twee kunstvormen wel heel erg belangrijk is.

Beeld

De term 'beeld' heeft verschillende betekenissen:

1. De meest voor de hand liggende is: een beeld in de zin van een beeldhouwwerk, dat je op pleinen en in musea tegenkomt.
2. 'Beeld' wordt ook gebruikt als je het over de kwaliteit van de tv of het beeldscherm van je computer hebt. Bijvoorbeeld bij "wat een slecht of goed beeld".
3. Een beeld kan ook alleen in je hoofd zitten, bijvoorbeeld als droombeeld, herinnering of fantasie.
4. Net als het beeld op je beeldscherm is wat je ziet of herkent op foto's, schilderijen of tekeningen ook een beeld (afbeelding).

Effect, werking

Je kent vast het woord 'broeikaseffect': het gevolg of de uitwerking van opwarming van de aarde. Zo kan muziek het effect hebben dat ze vrolijk of droevig stemt of rustig of juist druk overkomt. Ook beelden hebben een effect. Op de foto van koningin Beatrix komt ze vriendelijk over; ze glimlacht, maar het is toch ook een heel statige, rustige foto. Enigszins vergelijkbaar met de *Glorieuze Christus*. Veel statiger dan de reclame voor *Champenois*.

Expressie

Expressie is een ander woord voor uitdrukking. Met hun werk drukken kunstenaars uit wat hen bezighoudt. Expressie is ook iets wat je van gezichten kunt aflezen. Vergelijk bijvoorbeeld de gezichtsuitdrukkingen op de afbeeldingen op deze pagina.

Onbekend: *Glorieuze Christus*, 17^e eeuw

A. Mucha: *F. Champenois*, imprimeur, 1898

J. Johns: *Racing Thought*, 1983A. Moscoso: *Man en drie vrouwelijke gasten*, 2010

Kunst- of beeldbeschouwing

Bij kunstbeschouwing bestudeer je op een beschouwende (nadenkende) manier een beeld (in de ruimste zin van het woord). Als beschouwer probeer je je bewust te worden van de effecten van het beeld. En geef je er je eigen uitleg aan. Sommige kunstwerken zijn tamelijk geheimzinnig, maar als je in de maker verdiept, kom je wellicht achter de bedoeling die hij heeft met zijn werk.

Beeldanalyse

Een beeldanalyse is een middel voor kunst- of beeldbeschouwing. Je let dan achtereenvolgens op verschillende aspecten: voorstelling, inhoud, beeldende aspecten (kleur, vorm, compositie etc.) materiaal, techniek enz. Het gaat vooral om zogenoemde 'W-vragen': wie, wat, waarmee, waar, waarom? Al die vragen helpen jou aan goede argumenten voor een persoonlijke mening over een kunstwerk, en daar gaat het uiteindelijk om.

Achter in het boek en op www.lambo.nl vind je een beeldanalyse-model.

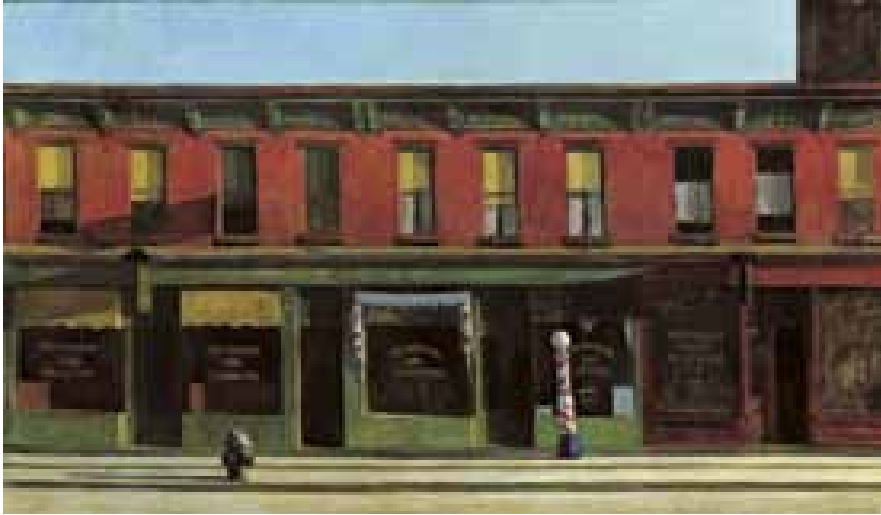
Aspect, element

Bij het bekijken van kunst leer je op bepaalde onderdelen (aspecten of elementen) te letten. Bij kunst gaat het bijvoorbeeld om **voorstellingsaspecten** (de dingen die je herkent op een schilderij, zoals mensen, dieren en dingen) en **beeldaspecten** (kleur, vorm, lijn, licht, ruimte en compositie en materiaal en techniek). In hoofdstuk 3 en 4 worden deze aspecten verder uitgewerkt.

Vormgeving

Alles wat mensen maken, doen of uitvoeren heeft een vorm gekregen. Beeldende kunst, toneel, mode, een gebouw of een verhaal is altijd vormgegeven. Zonder vorm is er niets, alleen een idee. Het werk van ontwerpers en kunstenaars bestaat uit het vorm geven aan een idee of gevoel. In dit boek leer je de keuzes van het 'wat', 'waarmee' en 'hoe' van het vormgeven.

A. Gauguin: *Arearea*, 1879K. Haring: *Beste vrienden*, 1983

E. Hopper: *Nighthawks*, 1945

G. de Chirico: *Turijnse lente*, 1914

Onderwerp, thema

De belangrijkste onderwerpen die mensen bezighouden zijn liefde en erotiek, menselijke relaties, religie en dood. Daarnaast zijn macht, conflicten en historische gebeurtenissen veelvoorkomende onderwerpen. Je komt ze zowel tegen in de beeldende kunst als in romans, films, gedichten, cabaret en toneel- en dansvoorstellingen. Heel grote onderwerpen die je in alle culturen tegenkomt, noem je thema's. Kleinere, zoals een bepaalde historische of Bijbelse gebeurtenis, noem je liever een onderwerp, maar thema mag ook. Meestal kun je het onderwerp wel afleiden uit wat je ziet (de **voorstelling**) of de titel. De afbeeldingen in dit boek zijn per pagina steeds zo veel mogelijk op onderwerp bij elkaar gezocht.

Inhoud, motief, betekenis

De inhoud van een kunstwerk is wat de kunstenaar wil uitdrukken of wat je zelf in een werk herkent. Tussen de betekenis die de maker zijn werk wil meegeven of de betekenis die jij aan het werk geeft, kan een wereld van verschil zitten. De belevingswereld en cultuur van de maker en die van de kijker kunnen totaal verschillend zijn. Wat de een volkomen onbelangrijk vindt, kan bij de ander onbegrip, woede of zelfs agressie oproepen. Dat geldt natuurlijk niet alleen voor de betekenis van kunstwerken.

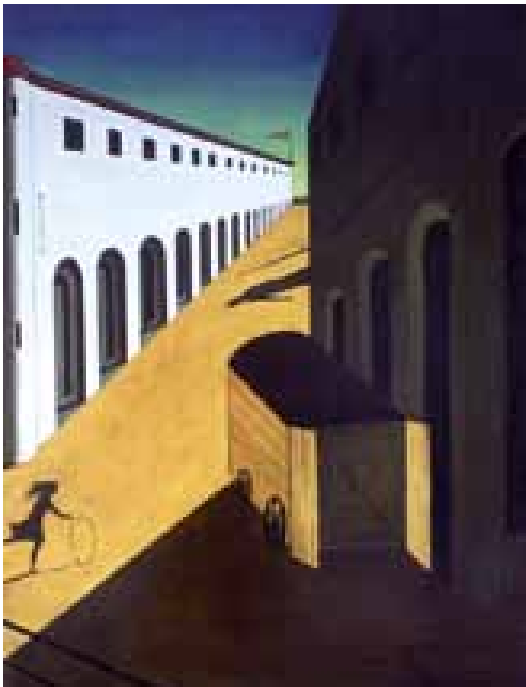
Suggestie, suggereren

In sommige films voel je dreiging, zonder dat het duidelijk is wat bedreigend is of waar de dreiging vandaan komt. Vooral in films wordt dat gevoel nog eens versterkt door muziek. In schilderijen is dat niet mogelijk. Daar roept de schilder de dreigende sfeer op met **beeldende middelen**. In *Piazza d'Italia* wordt bijvoorbeeld een beklemmende sfeer gesuggereerd (opgeroepen) door de langgerekte schaduwen, de manier waarop de lege ruimte is verbeeld, de vreemde kar en het alleen spelende meisje.

Contrast - nuance

Een contrast is een tegenstelling, bijvoorbeeld tussen vormen, lijnen, ruimte of kleuren. Er zijn grote en heel kleine contrasten. Door grote contrasten vallen onderdelen van een schilderij beter op en trekken ze veel aandacht. In de schilderijen van De Chirico zie je grote tegenstellingen tussen lichte en donkere gedeelten. Zijn de contrasten of tegenstellingen klein, dan spreek je liever van **nuances**. Edward Hopper heeft zijn *East Wind over Weehawken* grotendeels in verschillende nuances geel, oranjebruin en donkerblauw geschilderd.

G. de Chirico: *Piazza d'Italia*, 1913

E. Hopper: *East Wind over Weehawken*, 1934

Corneille: *Vliegende kat*, 1994F. Marc: *Twee katten*, 1913

Beeldende middelen

Zoals het woord al zegt, zijn beeldende middelen de middelen die een kunstenaar gebruikt om een beeld of voorstelling te maken. Dat zijn:

- **Voorstellingsaspecten**
- **Beeldaspecten**
- **Techniek (gebruik van materiaal en gereedschap)**

Voorstellingsaspecten, beeldaspecten en techniek worden hieronder kort uitgelegd. Uitgebreidere uitleg vind je in de volgende hoofdstukken. De afbeeldingen van de katten laten zien dat kunstenaars het onderwerp op heel verschillende manieren hebben uitgebeeld.

Voorstellingsaspecten

Alles wat je herkent in een beeld zijn voorstellingsaspecten. Dat kunnen menselijke figuren zijn, de bouw van een persoon, maar ook dieren, voorwerpen, een gebaar, gezichtsuitdrukking, kleding, haar, dracht, bergen, de blauwe lucht enz. In hoofdstuk 3 *Voorstelling* lees je meer over de voorstelling en voorstellingsaspecten.

Beeldaspecten

De belangrijkste beeldaspecten (ook wel beeldende aspecten genoemd) zijn kleur, licht, vorm, ruimte en compositie. De kunstenaar of ontwerper kan door de keuze waarop hij met deze beeldende aspecten omgaat het effect van zijn werk beïnvloeden. Het beeldaspect kleur is bij de katten op deze pagina steeds anders toegepast. In hoofdstuk 6 *Beeldaspecten* lees je hierover meer.

Hanteringwijze, techniek

De techniek is de manier waarop het materiaal met het gereedschap is (of wordt) verwerkt en hoe gereedschap is gehanteerd. **Materialen** zijn de stoffen (verf, inkt, klei, gips, hout enz.) die in het beeld zijn verwerkt met het **gereedschap** (kwasten, pennen, spatels, messen, zagen en beitels, enz.). Een techniek kan verfijnd of grof zijn toegepast. In hoofdstuk 8 *Proces en techniek* lees je meer hierover.

Angela: *Cataboligne*Onbekend: *Grote kat*

E. Hopper: *The Dory*, 1929

G. Seurat: *Port-en-Bessin op zondag*, 1888

Horizontaal - verticaal

“Dat hangt niet recht!” Dat heb je vast wel eens gehoord of gedacht. Met ‘recht’ bedoelen we dan mooi recht naar beneden: verticaal. Blijkbaar hindert het ons als een schilderij scheef hangt. Wij staan en gaan immers zelf ook. Dan geldt dat ook voor de dingen om ons heen. Maar “die zit niet recht” geldt ook voor planken aan een muur. Een plank hoort mooi recht (horizontaal) aan een muur vast te zitten, anders rolt alles eraf. Het woord horizontaal is afgeleid van horizon, de rechte, strakke grens tussen aarde (zee) en lucht die je zo mooi kunt zien als je op het strand staat. Het zicht op de horizon wordt je in de stad of in een heuvellandschap ontnomen.

Kader

Het kader is de rand van het kunstwerk, meestal de buitenrand. Bij schilderijen, tekeningen en foto's wordt de buitenste rand extra benadrukt door een lijst. Zo'n lijst zorgt ervoor dat de aandacht naar het kunstwerk gaat. Een mooie lijst maakt het schilderij ook specialer: het lijkt er meer waarde door te krijgen. In die zin is een sokkel (voetstuk onder een sculptuur) te vergelijken met een lijst. In boeken en op je beeldscherm zie je afbeeldingen van schilderijen meestal zonder lijst. Opmerkelijk is dat George Seurat zo'n 120 jaar geleden het dunne lijstje om sommige van zijn werken beschilderde, waardoor het deel ging uitmaken van het schilderij.

Locatie

De locatie is de plaats waar een kunstwerk staat. Een museum is daar speciaal voor gebouwd, maar kunstwerken kun je ook tegenkomen in een winkelstraat, park, kerk, station enz. De locatie (omgevingsruimte) heeft veel invloed op hoe je het beeld ervaart en is een beetje te vergelijken met een extra lijst om een schilderij. Een museum als locatie heeft iets speciaals: daar wordt kunst eerder als bijzonder en waardevol beoordeeld dan erbuiten.

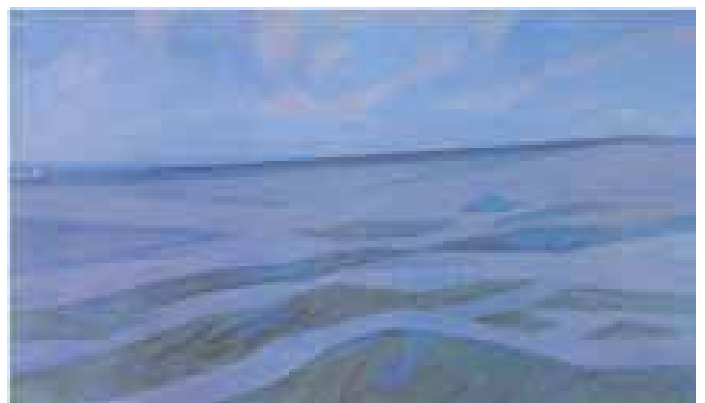
Universeel

Het begrip universeel heeft verschillende betekenissen die alle in de buurt komen van de betekenis ‘algemeen geldend’ of ‘allesomvattend’. Religie en kunst zijn bijvoorbeeld universeel: ze komen in alle menselijke culturen voor.

Hokusai: *De grote golf van Kanagawa*, 1832

P. Mondriaan: *Duinlandschap*, 1911

J. Johns: *Zero to Nine*, 1967

Bord met huisnummer 47

Verschijningsvorm

Een tekening, schilderij, affiche, gebouw, foto, stoel, tuin, boek en dergelijke noem je een verschijningsvorm. Je kunt het aanraken en oppakken (als het niet te groot is) en ergens neerzetten of op hangen. Er zijn verschijningsvormen in 3D (ruimtelijk), zoals beeldhouwwerken, meubels en gebouwen. 3D-werk is verdeeld in beeldende kunst, architectuur en design.

Tweedimensionaal, 2D, vlak

Tweedimensionaal noemen we zaken die twee richtingen (dimensies) hebben: lengte en breedte (hoogte en breedte). Ze zijn dus vlak of plat. Schilderijen, zoals *Van 0 tot 9* van Jasper Johns of het bordje met huisnummer 47. In tegenstelling tot een ruimtelijk beeld kun je een vlak beeld eigenlijk maar op één manier goed bekijken, namelijk recht van voren. Wel kan in een schildering of tekening ruimte gesuggereerd worden (zie pagina 61 en verder).

Driedimensionaal, 3D

Objecten, zoals meubels en gebouwen, zijn ruimtelijk of driedimensionaal. Ze hebben drie dimensies: lengte, breedte en hoogte en nemen in drie richtingen ruimte in. Ruimtelijke vormen hebben een voor- en achterkant, een boven- en onderkant en zijanten. Som-

mige hebben ook een binnenkant (interieur). Je kunt driedimensionale vormen dus altijd van verschillende kanten bekijken. Ruimtelijk werk, zoals *Amor*, kun je het gemakkelijkst bekijken door eromheen te lopen.

Sommige 3D-beelden staan op een hoog voetstuk of zijn erg groot in vergelijking met onze menselijke maat.

Film, de vierde dimensie

Film heeft een bijzondere verschijningsvorm omdat de tijd een belangrijke rol speelt. Juist vanwege de veranderingen van de beelden tijdens de speelduur, wordt film ook wel gezien als kunst met een vierde dimensie. Ze speelt echter op een vlakke ondergrond, het beeldscherm.

Drager

Tweedimensionale beeldende kunst (schilderijen, tekeningen, grafiek e.d.) is aangebracht op een ondergrond: de drager. Dat kan van alles zijn, maar het meest gebruikelijk zijn: papier, linnen (doek) en platen (panelen van hout, board of kunststof). Films, video's, websites, dvd's en cd-roms zijn dragers van opnames en digitale kunstwerken.

R. Indiana: *Amor*, ca. 1994

C. Oldenburg: *Alphabet/Good Humour*, 1975

Hergé: *De zaak Zonnebloem*, potlood, inkt, 1955,

A. Groveirs: *Citroën DS3*, pentekening, 2011

Schets

Schetsen is een losse, zoekende manier van tekenen. Dat is te zien aan de vele lijntjes voor de eigenlijke vorm gevonden is. Op de afbeelding *De zaak Zonnebloem* is de overgang van schets naar definitieve tekening goed te zien. De tekening van de auto is nog in een schetsstadium. Een schets wordt meestal gebruikt als opzet voor een definitieve tekening of schilderij.

Tekening

Een tekening is een verzamelnaam voor alles wat is getekend. Het resultaat van de tekening is o.a. afhankelijk van:

- het gebruikte tekenmateriaal (hard of zacht, puntig of grof, korrelig, droog of nat, kleur of zwart, etc.). Afhankelijk van het materiaal onderscheiden we een potlood-, krijt- of pentekening;
- de ondergrond waarop wordt getekend (papier, steen, zand, etc.);
- mate van controle over de fijne motoriek van hand en pols;
- al dan niet verdoezelend;
- de bedoeling van de maker: heel precies, of juist losjes en schetsmatig.

Schilderij

Een schilderij is een verzamelnaam voor al het werk dat op een vlak (doek, plaat, papier, etc.) is geschilderd.

Er wordt onderscheid gemaakt in verschillende soorten schilderijen. Het onderscheid is dus afhankelijk van het materiaal waarmee geschilderd is zoals plakkaatverf- (gouache), acryl-, tempera- of olie- verfschilderijen, aquarellen, spuitbus enz. De meeste soorten verf kunnen van dekkend tot transparant worden verwerkt. Om het onderscheid tussen de verschillende soorten schilderijen goed te kunnen zien, moet je een schilderij van dichtbij bekijken.

Illustratie

Een illustratie is alles wat tussen een foto en een tekening in zit en bedoeld is als afbeelding, versiering, grapje of instructie, maar ook om een verhaal te verduidelijken of aandacht te trekken. Illustraties hebben dus een belangrijke functie. In handleidingen maken illustraties duidelijk hoe een apparaat werkt. Een plaatje zegt immers meer dan 1000 woorden. Behalve in handleidingen kom je illustraties tegen op of in (spreekjes)boeken, affiches, advertenties, covers, (boek)omslagen enz.

L. Russolo: *Dynamiek van een auto*, olieverf op doek, 1911

Citroën: *2 CV, lelijke eend*, 1969

K. Aelterman: *Centerfold*, houtsneede

Rembrandt: *Zelfportret*, ets, 1630

Grafiek, prent(kunst)

Grafiek of prentkunst is gedrukte kunst. De kunst om teksten en tekeningen in oplage (aantal keren) af te drukken is aan het eind van de middeleeuwen uitgevonden. Daarvoor werd alles met de hand overgeschreven of nagetekend. Na de uitvinding van de druktechniek werden niet alleen teksten, maar ook tekeningen en foto's overgezet op **drukplaten** en afgedrukt. Afhankelijk van het materiaal van de drukplaat en de techniek spreek je van **hoogdruk**, **diepdruk**, **vlakdruk** en **doordruk**. De *houtsneede* (hoogdruk) is de oudste techniek. Daarna kwam de *ets* (diepdruk), *lithografie* (vlakdruk) en *zeefdruk* (doordruk) waarvan je op deze pagina afbeeldingen ziet.

Druk

Met druk wordt afdruk bedoeld. Het kan daarbij gaan om de eerste, tweede of volgende (af)druk van grafiek. Bij grafiek heeft elke afdruk in een reeks een nummer gekregen. Aan getallen onderop de afdruk is te zien om welk nummer in de serie het gaat. 22/100 betekent afdruk 22 van 100. De eerste druk is het duidelijkst en scherpst. Hoe meer afdrucken gemaakt worden, des te minder de kwaliteit van de afdruk. De drukplaat slijt elke keer dat de plaat wordt afgedrukt (**drukgang**) een heel klein beetje. Bij meerkleurendruk is voor elke kleur een aparte drukgang nodig; dus hoe meer kleuren, des te meer drukgangen.

Gravure

Een gravure is een afdruk van een tekening die met een scherpe pen in een metalen **drukplaat** is gekrast (gegraveerd). In tegenstelling tot houtsnedes zoals *Centerfold*, hebben gravures geen effen vlakken. Gravures bestaan immers uit een spel van dunne lijntjes en zijn heel gedetailleerd. Nog verfijnder dan gravures zijn etsen. Bij een ets zoals *Zelfportret* heeft Rembrandt eerst de drukplaat voorbereid door een waslaag op de plaat aan te brengen. Vervolgens tekende hij zijn portret met een etsnaald in de waslaag. Daarna is de plaat in een zuurbad gelegd en de tekening door het zuur in de plaat uitgebeten. Nadat hij de waslaag verwijderd heeft, is de tekening afgedrukt.

Affiche

Affiches zijn grote aanplakbiljetten of posters die gebruikt worden om bijvoorbeeld een optreden aan te kondigen. Het affiche over Aristide Bruant is een van de eerste affiches die zijn afgedrukt in vlakdruk (lithografie). Dat gebeurde rond 1900. Henri de Toulouse Lautrec, de maker van het affiche, tekende de beroemde cabaretier op een enorme vlakke steen (litho). Die steen had hij van tevoren bewerkt, waarna hij zijn tekening kleur voor kleur kon afdrucken.

H. de Toulouse Lautrec: *Aristide Bruant*, lithografie, 1892

A. Warhol: *Marilyn*, zeefdruk, 1958

K. Aelterman: *Centerfold*, houtsne

Rembrandt: *Zelfportret*, ets, 1630

Grafiek, prent(kunst)

Grafiek of prentkunst is gedrukte kunst. De kunst om teksten en tekeningen in oplage (aantal keren) af te drukken is aan het eind van de middeleeuwen uitgevonden. Daarvoor werd alles met de hand overgeschreven of nagetekend. Na de uitvinding van de druktechniek werden niet alleen teksten, maar ook tekeningen en foto's overgezet op **drukplaten** en afgedrukt. Afhankelijk van het materiaal van de drukplaat en de techniek spreek je van **hoogdruk**, **diepdruk**, **vlakdruk** en **doordruk**. De *houtsne* (hoogdruk) is de oudste techniek. Daarna kwam de *ets* (diepdruk), *lithografie* (vlakdruk) en *zeefdruk* (doordruk) waarvan je op deze pagina afbeeldingen ziet.

Druk

Met druk wordt afdruk bedoeld. Het kan daarbij gaan om de eerste, tweede of volgende (af)druk van grafiek. Bij grafiek heeft elke afdruk in een reeks een nummer gekregen. Aan getallen onderop de afdruk is te zien om welk nummer in de serie het gaat. 22/100 betekent afdruk 22 van 100. De eerste druk is het duidelijkst en scherpst. Hoe meer afdrucken gemaakt worden, des te minder de kwaliteit van de afdruk. De drukplaat slijt elke keer dat de plaat wordt afgedrukt (**drukgang**) een heel klein beetje. Bij meerkleurendruk is voor elke kleur een aparte drukgang nodig; dus hoe meer kleuren, des te meer drukgangen.

Gravure

Een gravure is een afdruk van een tekening die met een scherpe pen in een metalen **drukplaat** is gekrast (gegraveerd). In tegenstelling tot houtsnedes zoals *Centerfold*, hebben gravures geen effen vlakken. Gravures bestaan immers uit een spel van dunne lijntjes en zijn heel gedetailleerd. Nog verfijnder dan gravures zijn etsen. Bij een ets zoals *Zelfportret* heeft Rembrandt eerst de drukplaat voorbereid door een waslaag op de plaat aan te brengen. Vervolgens tekende hij zijn portret met een etsnaald in de waslaag. Daarna is de plaat in een zuurbad gelegd en de tekening door het zuur in de plaat uitgebeten. Nadat hij de waslaag verwijderd heeft, is de tekening afgedrukt.

Affiche

Affiches zijn grote aanplakbiljetten of posters die gebruikt worden om bijvoorbeeld een optreden aan te kondigen. Het affiche over Aristide Bruant is een van de eerste affiches die zijn afgedrukt in vlakdruk (lithografie). Dat gebeurde rond 1900. Henri de Toulouse Lautrec, de maker van het affiche, tekende de beroemde cabaretier op een enorme vlakke steen (litho). Die steen had hij van tevoren bewerkt, waarna hij zijn tekening kleur voor kleur kon afdrucken.

Museum voor Volkenkunde: *Zittende profeet*, miniatuur, papier, ca. 1800

Miniatuur

Een miniatuur is een klein schilderijtje of een verkleinde weergave van een ruimtelijk object. De miniatuur op deze pagina, met een afbeelding van een profeet, is een stuk kleiner dan een A4-tje. De profeet herken je aan de vlamme aureool rond zijn hoofd en de sluier voor zijn gezicht. Hij heeft zijn handen in zijn gewaad verborgen. Dit duidt in de Perzische schilderkunst op het leraarschap van de heilige. Om welke profeet het gaat is niet duidelijk. De islam kent veel profeten. Mohammed wordt gezien als het zegel der profeten, de laatste in een lange rij profeten die begon met Adam.

Paneel

Een paneel is een vlakke (houten) plaat. Toen men nog niet met olie-verf op doek schilderde, werden panelen gebruikt als ondergrond of drager van een schilderij. Tegenwoordig worden panelen ook verwerkt als onderdelen van deuren, kasten en wanden. De schildering van de madonna met kind op het paneel *Madonna in de rozenhaag* is aangebracht op een ondergrond van bladgoud. Het bladgoud blijft daarop goed zitten omdat de ondergrond hard is en niet veerkrachtig zoals bij een schilderij op linnen of papier.

Wandkleed of wandtapijt

Van oudsher zijn kleden of tapijten met de hand geweven en geknoopt en soms geborduurd. Wandtapijten hadden een decoratieve en praktische functie: ze dienden om koude en vochtige kastelen op te fleuren en tocht te weren. Geweven wandkleden waren een kostbaar bezit, vooral als ze geweven waren naar een ontwerp van beroemde schilders en ook omdat het vervaardigen van een kleed een tijdrovende bezigheid was. Door de opkomst van metersgrote schilderijen op doek en het goedkopere behang kwam de tapijtin-dustrie in de problemen.

Muurschildering

Zolang er mensen zijn hebben ze getekend en geschilderd. Als dat op een muur gebeurt, noem je dat een muurschildering. Rijke Egyptenaren en Romeinen versierden in de oudheid hun woningen met muurschilderingen.

Graffiti

Graffiti is opgekomen in de Verenigde Staten door de straatjeugd, die met **'tags'** (paraaf of handtekening) en **'pieces'** (grote schilderijen) trein- en metrostellen illegaal beschilderde. Vervolgens kwamen de muren aan de beurt. Daarmee markeerden zij het gebied rond hun buurten of wijken waar zij het voor het zeggen hadden.

H. de Toulouse Lautrec: *Aristide Bruant*, lithografie, 1892

A. Warhol: *Marilyn*, zeefdruk, 1958

M. Schöngauer: *Madonna in de rozenhaag*, paneel, 1473

Onbekend: *Graffiti in Porto, Portugal*, 2010

E. Muybridge: *Dansbewegingen*, ca. 1895

H. Höch: *Van boven*, 1927 (fotomontage)

Foto, fotoserie

Langzamerhand is fotografie erkend als een gewaardeerde vorm van beeldende kunst en heeft ze een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. De Engelse fotograaf Edward Muybridge was een van de eersten die met foto's de verschillende momenten in bewegingen onderzocht. Hij maakte daarvoor eindeloze fotoseries van paarden en dansende en sportende mensen. Op Wikipedia vind je onder zijn naam een filmpje van een rennend paard, dat is samengesteld uit een reeks losse foto's.

Christo heeft op een aantal plaatsen in verschillende landen grote 'inpakprojecten' gedaan. Zijn foto's (met handtekening) en video's van zijn 'inpakkunst' vormen een bron van inkomsten voor volgende projecten.

Fotomontage

Een fotomontage is een collagetechniek waarbij het beeld is samengesteld uit verschillende foto's of stukjes van foto's. Hannah Höch uit het begin van de twintigste eeuw is er beroemd mee geworden. Zij ontdekte dat als je stukjes van verschillende foto's uitknijpt en die in een ander compositie bij elkaar brengt, de fragmentjes een nieuwe betekenis krijgen. Haar techniek wordt nog steeds veel gekopieerd.

Mixed media (gemengde technieken)

Mixed media is letterlijk een mix van allerlei media (middelen). Laag over laag is met verschillende materialen op een ondergrond (bijv. met lijm, krijt, sneldrogende verf, stift, spuitbus enz.) een beeld samengesteld. Bij het maken van een kunstwerk met mixed media is het voor een kunstenaar erg belangrijk om te weten met welke materialen hij zal werken. Er moet bijvoorbeeld genoeg droogtijd tussen de lagen van zijn werk zitten teneinde een stevig en coherent geheel te maken.

Collage

Een collage is een kunstwerk dat gemaakt is met stukjes papier, knipsels uit kranten (tekst, foto's, advertenties), foto's, uitgeknipte of uitgescheurde stukjes van tekeningen of schilderwerk, etc. De stukjes, ook wel *objets trouvés* (Fr. gevonden voorwerpen) genoemd. Ze zijn op een ondergrond (papier, karton) geplakt. Het woord collage komt uit het Frans (*colle* = plaksel, lijm). De eerste collages werden gemaakt in het begin van de twintigste eeuw, een tijd waarin de kunstenaars vonden dat kunst anders moest. Zij maakten in die tijd vooral abstracte collages, zonder enige betekenis. Het ging hen er om de compositie van vormen, kleuren en materialen tot een spannend geheel te maken. Uiteindelijk is de collage een waardevolle techniek en kunstvorm geworden.

Filmrol

M. Abramovic en Ulay: *Klap*,

Film

Film (en video) wordt wel kunst met de vierde dimensie genoemd, omdat tijd de toegevoegde vierde dimensie is. In de film (cinematografie) worden beelden vastgelegd op een celluloidstrook met een lichtgevoelige laag. Tijdens de opnamen 'loopt' de film en rolt hij door de filmcamera. Daarbij werkt het licht in op de lichtgevoelige laag en ontstaan de filmbeeldjes.

De eerste films stammen uit de negentiende eeuw. Toen waren het nog 'stomme' zwart-witfilms met tussentitels. Daarna is de sprekende film gekomen en vervolgens de film in kleur. Er zijn verschillende soorten films en video's, zoals de **commercial**, **dramaserie**, **documentaire**, **instructiefilm**, **reportage** en **speelfilm**, elk met een eigen functie, doelgroep, duur enz. Binnen de speelfilm zijn er weer verschillende genres, zoals actiefilm, avonturenfilm, 'film noir', misdaadfilm, western, kostuumdrama en nog vele andere.

Video

Het verschil tussen film en video zit hem in het medium: film staat beeldje voor beeldje op een grote rol, een video is digitaal. De Zwitserse videokunstenaar Pipilotti Rist toont haar maatschappijkritische maar heel kunstzinnige video's zowel op superkleine beeldschermjes als op megagrote projecties op wanden in musea.

Performance

Performance (optreden) is een verzamelnaam voor optredens van een of meer beeldende kunstenaars. De performance heeft een beeldende bedoeling. De kunstenaar wil bijvoorbeeld de performance mensen bewustmaken van de beeldende zeggingskracht ervan. Performances duren vaak maar kort. Door ze op te nemen op video, zijn ze bewaard gebleven. De performance ontwikkelde zich in de jaren 70.

Animatie

Het woord 'animatie' is afgeleid van 'animus', wat 'ziel' betekent. In een animatie worden 2D- of 3D-figuren 'tot leven gebracht'. In feite worden stilstaande beelden met kleine verschillen (zgn. frames) snel na elkaar getoond. Ons oog kan de snelheid niet bijhouden, waardoor het lijkt of de figuurtjes bewegen. Het principe van het snel op elkaar laten volgen van beelden, die een klein beetje van elkaar verschillen, zit ook achter het bekende duimboekje en is ook de basis van film.

M. Curry Wright: *Big Snowflake Haert Queen*, 2010 (mixed media)

S. Polke: *Zonder titel*, 1979 (mixed media)

P. Rist: *Video-installatie*, 2001

Still uit *Tigers and Tattoos*, 2007

Pixar Studio's: Poster van Up, 2009

Reclamefoto voor Mauritius, 2010

Speelfilm

Een speelfilm is fictie: je krijgt een verzonnen verhaal te zien. Het verhaal is geschreven door de **scenarioschrijver** die zelf het filmverhaal heeft verzonnen of een bestaand boek (roman) heeft verfilmd. Het filmverhaal is vaak gebaseerd op een situatie die echt bestaan heeft om de betrokkenheid van het publiek bij de film te vergroten. Bij het maken van een film zijn veel mensen betrokken. Na de scenarioschrijver is dat de **producent** die alles financiert en met de verhuur van films winst wil maken. Aan films werken verder veel mensen mee, van acteurs tot allerlei technici. Belangrijk is dat de toeschouwers met de hoofdrolspelers kunnen meeleven. Alle medewerkers van een film worden in de aftiteling genoemd. Een film maken is een kostbare zaak, vooral als er veel acteurs bij betrokken zijn. Om de kosten voor honoraria voor acteurs te verlagen zijn sommige producenten overgestapt op **computeranimatiefilms**. Tegenwoordig worden naast films ook games uitgebracht die vaak meer geld opleveren dan de film zelf.

Dramaserie

Dramaseries worden uitgezonden op tv en lijken in veel opzichten op speelfilm. Het verschil zit hem in het feit dat een dramaserie een serie is die over een bepaalde periode op een vast tijdstip op een vaste avond in de week wordt uitgezonden.

Commercial

'Commercial' is Engels voor commercieel. Bedrijven maken via commercials (video- of radioboodschappen) reclame voor naamsbekendheid, diensten of producten, zoals tv's, mobiele telefoons, levensmiddelen, vliegreizen enz. Een commercial wil de kijker of luisteraar verleiden. Daarbij doen ze vooral een beroep op het gevoel van mogelijke klanten, bijvoorbeeld op het idee dat je voordeel behaalt, je gevoel voor status, je gevoel om ergens bij te willen horen of op het gevoel dat je iets goeds doet.

Reportage

Een reportage lijkt in veel opzichten op een documentaire, maar gaat over zaken die op de een of andere manier in het nieuws zijn; bijvoorbeeld over een beroemde rockband of over de manier waarop ons voedsel wordt beschermd tegen ongedierte en bacteriën. Reportages en documentaires willen ons dus informeren.

Instructiefilm

Een instructiefilm laat zien hoe je iets moet doen. De film instrueert de kijker en is een prima hulpmiddel bij lessen. Een instructiefilm kan over van alles gaan, van spaghetti bereiden tot parachutespringen.

Bestrijding ongedierte bij zonnebloemen, 2008

Still uit instructiefilm voor parachutespringen, 2005

Rotssculptuur

J. Henneman: *De schreeuw*, 2007

Sculptuur, beeldhouwwerk

Het woord beeldhouwwerk of sculptuur verwijst letterlijk naar houthouwen/hakken om een beeld te maken ('sculpture' = Frans voor beeldhouwwerk). Veel beeldhouwwerk is ruimtelijk en vrijstaand: je kunt eromheen lopen en het van verschillende kanten bekijken. Traditioneel is veel beeldhouwwerk uitgehakt in natuursteen (bijv. marmer) en hout. Tegenwoordig worden 3D-beelden van allerlei materialen gemaakt; alleen heb je het dan niet meer over beeldhouwwerk maar over een (ruimtelijk) beeld of een beeld in 3D.

Buste, borstbeeld

Een buste of borstbeeld is een ruimtelijk portret dat bestaat uit hoofd, borst en schouders. Bustes beelden vrijwel altijd bestaande of historische personen af. De oudste bustes stammen uit Egypte en het oude Griekenland. Schoonheidsfoutjes werkte men toen echter weg. Dat kun je ook afleiden uit de betekenis van de naam Nefertiti, waarvan je op deze pagina een afbeelding ziet. Nefertiti betekent 'de mooie vrouw is gekomen'. Latere Romeinse bustes laten portretten zien die veel meer overeenkomen met de werkelijkheid. De meeste bustes zijn in brons gegoten of uitgehakt in marmer.

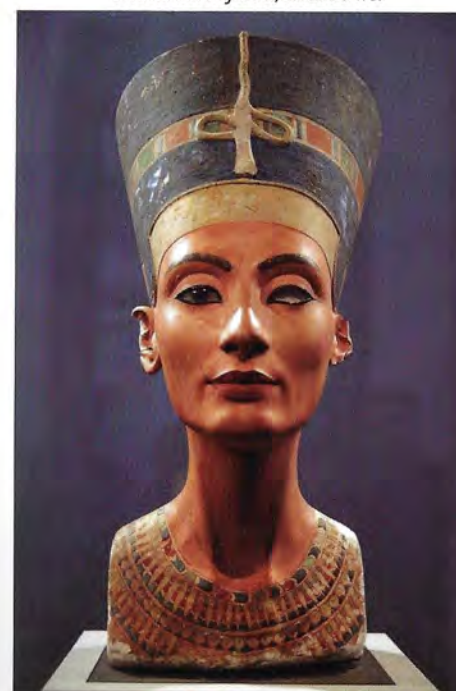
Monument

Een speciale groep van beeldhouwwerk zijn de monumenten. Ze zijn gemaakt om een belangrijke gebeurtenis of een belangrijk persoon uit de geschiedenis te herdenken of te eren, maar er zijn ook heel persoonlijke monumenten. Jeroen Henneman ontwierp *De schreeuw* ter nagedachtenis aan Theo van Gogh en als monument voor de vrijheid van meningsuiting.

Afgietsel

Aan veel beeldhouwwerk is geen hamer of beitels te pas gekomen. Ze zijn gegoten of in elkaar gelast of gelijmd. Het zijn wel ruimtelijke beelden maar dus geen beeldhouwwerken in de letterlijke betekenis van het woord. Een techniek die al voor het begin van de jaartelling voor het vervaardigen van 3D-beelden werd toegepast, is de techniek van het (brons)gieten. *Stad zonder hart* is in brons gegoten beelden. Meestal is de kleur van bronzen beelden groenig vanwege het roesten van het brons. Dat zorgt voor de groenige kleur.

Onbekend: Nefertiti, ca. 1350 v.C.

O. Zadkine: *Stad zonder hart*, 1953

L. Royer: *Michiel de Ruyter*, beeld op sokkel, 1841

P. Picasso: *Apenmoeder met jong*, 1953

Sokkel

Ruimtelijke kunstwerken staan meestal op een sokkel of voetstuk. De Vlaamse beeldhouwer Louis Royer heeft het gietijzeren **stand-beeld** van Michiel de Ruyter op een voetstuk (sokkel) geplaatst. Daardoor wordt het beeld geïsoleerd van zijn omgeving: je kunt het niet meer aanraken. Je moet ertegen opkijken waardoor het lijkt alsof het op je neerkijkt. Behalve dat het beeld door de hoge sokkel al van ver te zien is, en daardoor extra opvalt, vergroot het de status van de afgebeelde figuur. De hoge positie benadrukt het belang van deze beroemde historische admiraal.

Mobile

Je kent ze vast wel uit de kinderkamer: een mobile met figuurtjes boven een kinderbedje. Anders dan traditioneel beeldhouwwerk kan een mobile bewegen. ('Mobile' = Engels voor beweegbaar). De Amerikaanse kunstenaar Alexander Calder is beroemd geworden met zijn mobiles van stangen en gekleurde platen, die op de wind bewegen.

Objet-trouvé

In de kop van Picasso's *Moederaap met jong* herken je ongetwijfeld een speelgoedauto. Picasso heeft dat ding tijdens een van zijn wandelingen op straat gevonden en meegenomen. De auto deed hem natuurlijk aan een kop denken. Daarna heeft hij het beeld erbij verzonnen. Ook de staart van de aap heeft hij gevonden. Beide gevonden voorwerpen (objets-trouvés) heeft hij in het beeld verwerkt. Deze techniek is pas na 1900 door kunstenaars gebruikt. Eerder maakten kunstenaars alles zelf.

Assemblage

Het woord assemblage is afkomstig uit de industrie. Daarbij worden onderdelen uit verschillende fabrieken tot het eindproduct geassembleerd (samengevoegd). Een kunstwerk in de vorm van een assemblage is te vergelijken met een collage: er zijn verschillende onderdelen bij elkaar gebracht en tot één geheel samengevoegd. Een assemblage is echter ruimtelijk en een collage is vlak.

M. Duchamp: *Fontein*, ready made, 1914

Ready made

De Franse kunstenaar Marcel Duchamp viel de mensen in het begin van de twintigste eeuw lastig met zijn kunstwerken. Hij stelde moeilijke vragen. Bijvoorbeeld "Wanneer is iets kunst of een kunstwerk?" Dat deed hij in 1914 met een zogeheten ready made. 'Ready made' betekent letterlijk kant-en-klaar gemaakt. In dit geval ging het om een kant-en-klaar urinoir dat hij op zijn achterkant had neergelegd. Duchamp had er zijn handtekening opgezet. Dat doen kunstenaars: ze zetten hun handtekening op hun werk. Zonder handtekening vindt de kunstverzamelaar het werk minder waard. Zijn ready made werd in 1914 geweigerd, maar kopieën staan nu in musea.

Installatie

Een installatie is een ruimtelijk kunstwerk met meestal een tijdelijk karakter op een speciaal daarvoor uitgekozen locatie. Belangrijk voor installaties is de ruimte waarin ze zich bevinden en de samenhang daarmee. De installatie *Walk on water* is alleen denkbaar op een vijver zoals afgebeeld. Ook kun je je wel voorstellen dat deze installatie maar tijdelijk is geweest.

Traianus Horus en Hathor, Egyptisch reliëf, ca. 2250 v.C.

Reliëf

In het algemeen is een reliëf een ongelijkheid of oneffenheid in een vlak. In de kunst is een reliëf een beeld op of in een vlak, zoals het reliëf op een munt of medaille. Een reliëf zit dus een beetje tussen 2D en 3D in. De voorstelling van een vrouw en een man op de steen uit het oude Egypte op deze pagina is ook een reliëf. In Egypte werden reliëfs in het oppervlak van een steen uitgehakt en geschuurd. Door de eeuwen heen zijn architecten altijd bezig gebleven met het versieren van muurvlakken met reliëfs in de vorm van teksten, randjes en vlakken.

Kinetisch object

Het eerste bewegende kunstwerk werd in 1912 tentoongesteld door Marcel Duchamp. Het was een draaiend fietswiel op een houten kruk. Is dat eigenlijk wel kunst? Dat was voor Duchamp ook de vraag, en tevens de reden om het werk te exposeren. Hij was in die tijd steeds op zoek naar de grenzen van de kunst.

A. Calder: *Stabile-Mobile*, 1970

C. Visser: *Moeder en kind*, assemblage, 2001

L. Greenfield: *Walking on water*, 2007, foto Bob Souther

M. Duchamp: *Fietswiel*, kinetisch object, 1921

Tempel van Concordia op Sicilië, ca. 580 v.C.

A. Palladio: Villa Rotonda, (Rotonda) Interieur, 1559

Architectuur, bouwkunst

Kerken, fabrieken, loodsen, woningen, kantoren, bruggen, maar ook stedenbouw, meubels en parken vallen onder architectuur of bouwkunst. Er zijn natuurlijk mooie, minder mooie en ronduit lelijke gebouwen. Die laatste groep wil je liever niet zien, maar ze is er toch. Daarom schreef een oude wijze man ooit: "Architectuur die de moeite waard is, verenigt schoonheid, bruikbaarheid en stevigheid". In de loop der eeuwen is de stijl waarin men bouwde steeds veranderd.

Tempel

Een tempel is een gebouw voor religieuze bijeenkomsten. Hoe een tempel gebruikt wordt of werd is afhankelijk van de godsdienst, het geloof en de godsdienstige regels. De vorm van de Griekse en latere Romeinse tempels hebben hun stempel gedrukt op de verschijningsvormen van gebouwen in Europa en de wereld die door de Europeanen werd veroverd. Het werd een soort oervorm. De Villa Rotonda die meer dan 2000 jaar na de Tempel van Concordia werd gebouwd, vertoont veel verschillen maar ook opvallende gelijkenissen.

Interieur

De ronde kamer midden in de Villa Rotonda wordt afgesloten met een *koepel*, een halfbolle vorm. Op de foto's van het exterieur van de villa Rotonda is het pannendak van deze koepel zichtbaar. Veel koepels zijn aan de binnenzijde (interieur) prachtig versierd en beschilderd.

Façade, voorgevel

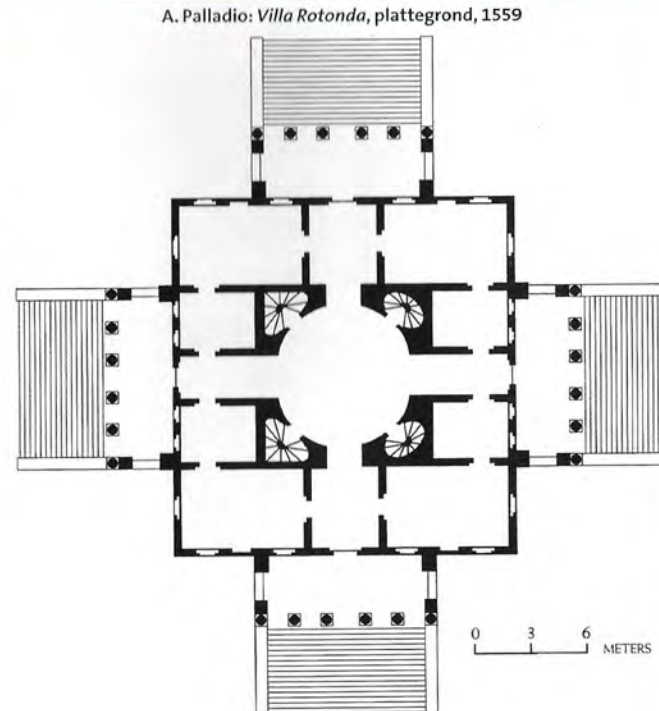
De façade is de voorkant of voorgevel van een gebouw. Omdat je de voorgevel het eerst ziet, is daar de meeste aandacht aan besteed. Van de Villa Rotonda van Palladio zie je twee afbeeldingen van de buitenkant (*exterieur*). Op de foto van de Villa Rotonda zie je het gebouw voor driekwart: je ziet twee gevels (kanten) van het gebouw. De voorgevel zie je het duidelijkst, maar alle vier gevels zien er hetzelfde uit.

Plattegrond

Een plattegrond is een bovenaanzicht van een gebouw en laat goed de indeling zien. Op de tekening van de plattegrond van Villa Rotonda zie je dat de villa eigenlijk een vierkant gebouw is met aan alle vier zijden een brede trap. De trappen zijn ook op de foto met de twee zijkanten zichtbaar. Op de plattegrond is precies in het midden een ronde kamer getekend.

A. Palladio: Villa Rotonda

A. Palladio: Villa Rotonda, plattegrond, 1559

0 3 6 METERS

R. Smirke: British Museum, 1747

Timpaan

De klassieke Grieks-Romeinse tempel heeft model gestaan voor veel soorten overheidsgebouwen die vanaf ca. 1800 werden gebouwd. Je herkent de klassieke invloed onmiddellijk aan:

- het timpaan,
- de *architraaf* en
- de rij *zuilen*.

Het timpaan is het driehoekige gevelveld dat het dak aan de voorzijde van het gebouw afsluit. Het timpaan is versierd met beeldhouwwerk dat iets vertelt over de functie van het gebouw en wat je binnen kunt verwachten.

Architraaf

De architraaf is de horizontale (liggende) balk die op de *zuilen* rust. Hij overspant de ruimte tussen de zuilen. Bij de klassieke tempel dragen de architraven de balklagen waarop het dak rust.

Straat met arcaden in Bologna, Italië

Zuilenrij van Apamea, Syrië, ca. 100 n.C.

Kolom, pijler, zuil, pilaar

Kolommen zijn langgerekte, verticale steunen. Afhankelijk van de tijd en het type gebouw is er sprake van zuilen en pilaren of pijlers.

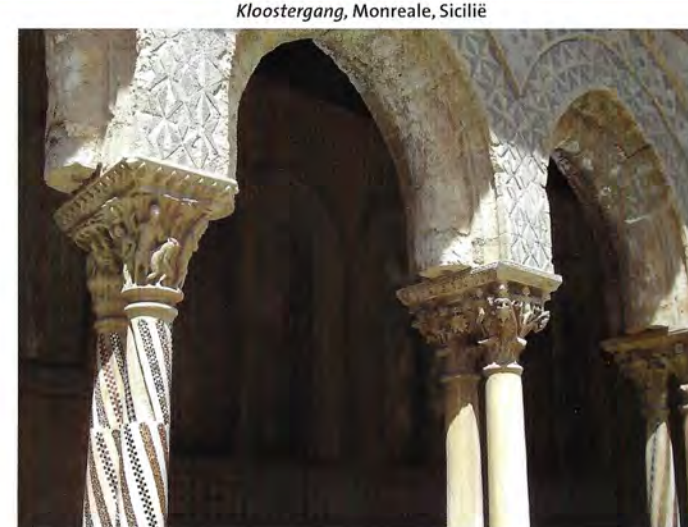
- *Zuilen* hebben een ronde doorsnede. Zuilen bestaan uit een voetstuk (basement), schacht (kolom) en een kapiteel (bekroning). De oude Grieken en Romeinen kenden verschillende typen zuilen, die bij een bepaalde bouwstijl pasten.
- *Pilaren* en *pijlers* zijn te vergelijken met zuilen, maar zijn niet altijd rond. Soms lijken ze samengesteld uit bundels of zijn ze vierkant. Je komt ze tegen in kerken, moderne bouwprojecten, bruggen en viaducten.

Kapiteel

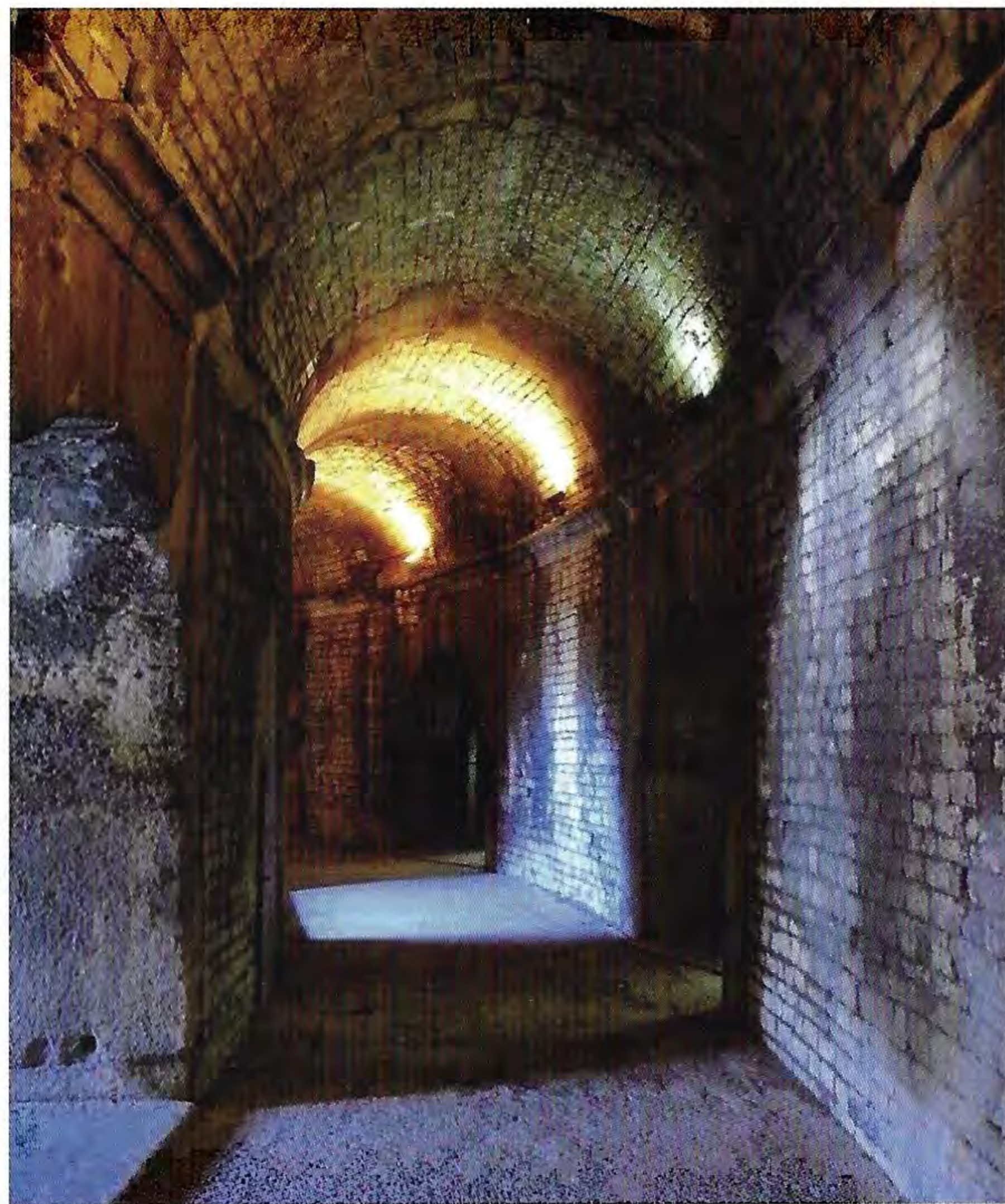
Het kapiteel markeert het einde van de zuil. Het is een beeldhouwde steen waarop de architraaf rust.

Arcade

Het woord arcade is afgeleid van het Latijnse 'arcus' dat boog betekent. Een arcade is een doorgang onder een boog of rij bogen en wordt ook wel bogengalerij genoemd. Arcades werden en worden toegepast in kerken en als overdekte kloostergangen en winkelgangen om geen last te hebben van de brandende zon of de regen.

Kloostergang, Monreale, Sicilië

Tongewelf van het amfitheater van Nîmes, ca. 5 n.C.

Colosseum, Amfitheater van Rome, 80 n.C

Michelangelo: Koepel, St.-Pieter, 1506-1626

Romeins vloermozaïek in Ascoli, ca. 75 v.C.

Rondboog en tongewelf

Een rondboog is een boog in de vorm van een halve cirkel. Het middelpunt van de boog ligt midden onder de doorgang van de boog. Door een reeks bogen achter elkaar te plaatsen, ontstaat een tongewelf. De Romeinen gebruikten een uitgebreid stelsel van tongewelven onder de tribunes van hun theaters, badhuizen, amfiteaters en andere gebouwen. Daardoor was het mogelijk enorme stadions te bouwen. Na de val van het Romeinse Rijk werden rondbogen en tongewelven veel toegepast in kerken als drager van het dak en als poorten in stads- en kasteelmuren.

Amfitheater

De Romeinen waren de bedenkers van de amfiteaters, die overal in het Romeinse Rijk werden gebouwd om de burgers en soldaten te vermaken. Het amfitheater heeft een **plattegrond** in de vorm van een ovaal. De vorm werd afgeleid van het gewone theater dat een halfronde plattegrond had. Het bekendste en grootste amfitheater staat in Rome en bood plaats aan ca. 50.000 toeschouwers. De bouw werd technisch mogelijk door de toepassing van **bogen** en **tongewelven**. Dat was nieuw voor die tijd.

Triomfboog

Ter ere van of herdenking aan een belangrijke overwinning richtten de Romeinen triomfbogen op. In het latere Europa werd dat gebruik door sommige vorsten overgenomen. De triomfboog heeft doorgaans één doorgang. Boven de doorgang plaatste men een tekst die meldde voor wie de boog was opgericht en waarom. Boven op sommige triomfbogen bevindt zich een bronzen vierspan (*quadriga*) met de triomfator als wagenmenner en Victoria, de godin van de overwinning. De boog is versierd met beeldhouwwerk en reliëfs die de roemrijke daden van de triomfator afbeelden. De bogen zijn van steen en bedekt met marmer.

Skeletbouw

Anders dan bij gewelven, waarbij de muren dik en zwaar zijn om het gewicht van het bouwwerk te kunnen dragen, wordt bij skeletbouw het gewicht van het gebouw gedragen door een geraamte van kolommen, buizen, pijlers en balken: het **bouwskelet**. Het skelet van pijlers en andere dragers is vaak ook aan de buitenkant zichtbaar. Santiago Calatrava heeft voor het Station Guillemins van Luik een met enorme overkapping gebouwd. Anders dan bij de meeste station lopen de gebogen ribben van gewapend beton mee in de richting van de perrons in de richting van de sporen.

Koepel

Een koepel (of dom) is een gewelf in de vorm van een halve bol. Een koepel kan ook bestaan uit een aantal gebogen vlakken (segmenten) die gebouwd zijn op een grondvlak of basis van een vierkant of zeshoek. Meestal staat een koepel midden op een gebouw en is het onderdeel van het dak. Een bekende koepel is die van het de St.-Pieter in Rome. De koepel staat precies boven het middelpunt van de kerk. Duidelijk zijn de segmenten zichtbaar waarmee de koepel is opgebouwd.

Ornament

Een ornament is een versiering, die meestal driedimensionaal is uitgevoerd. Ornamenten zijn bedoeld ter verfraaiing of ter verhoging van de status van een gebouw. Wanneer een gebouw rijk versierd is, dan straalt dat ook een beetje af op de eigenaar. Hij heeft immers geld genoeg om zijn gebouw zo mooi te versieren.

De koepel van de St.-Pieter is rijk versierd met ornamenten. De St.-Pieter is de grootste kerk ter wereld en werd gebouwd in een tijd waarin de Kerk van Rome haar macht wilde laten zien.

Mozaïek

Mozaïeken bestaan uit kleine steentjes die samen een figuratieve of abstracte voorstelling vormen. Ze worden in vloeren als een soort stenen tapijt, of aan wanden aangebracht. De oudste mozaïeken zijn in luxe villa's uit de Griekse en Romeinse tijd gevonden, met daarop afbeeldingen van keizers, goden of taferelen van alledag.

Gebrandschilderde ramen

In 1050 is de techniek om glas te kleuren uitgevonden. Vanaf die tijd worden katholieke kerken versierd met gebrandschilderde ramen. Het was een sensatie voor de bevolking om de kerk te bezoeken omdat glas toen nog een kostbaar artikel was. De gebrandschilderde ramen illustreren verhalen uit de Bijbel of brengen eer aan God en de heiligen.

Triomfboog van Constantijn, Rome, 315 n.C.

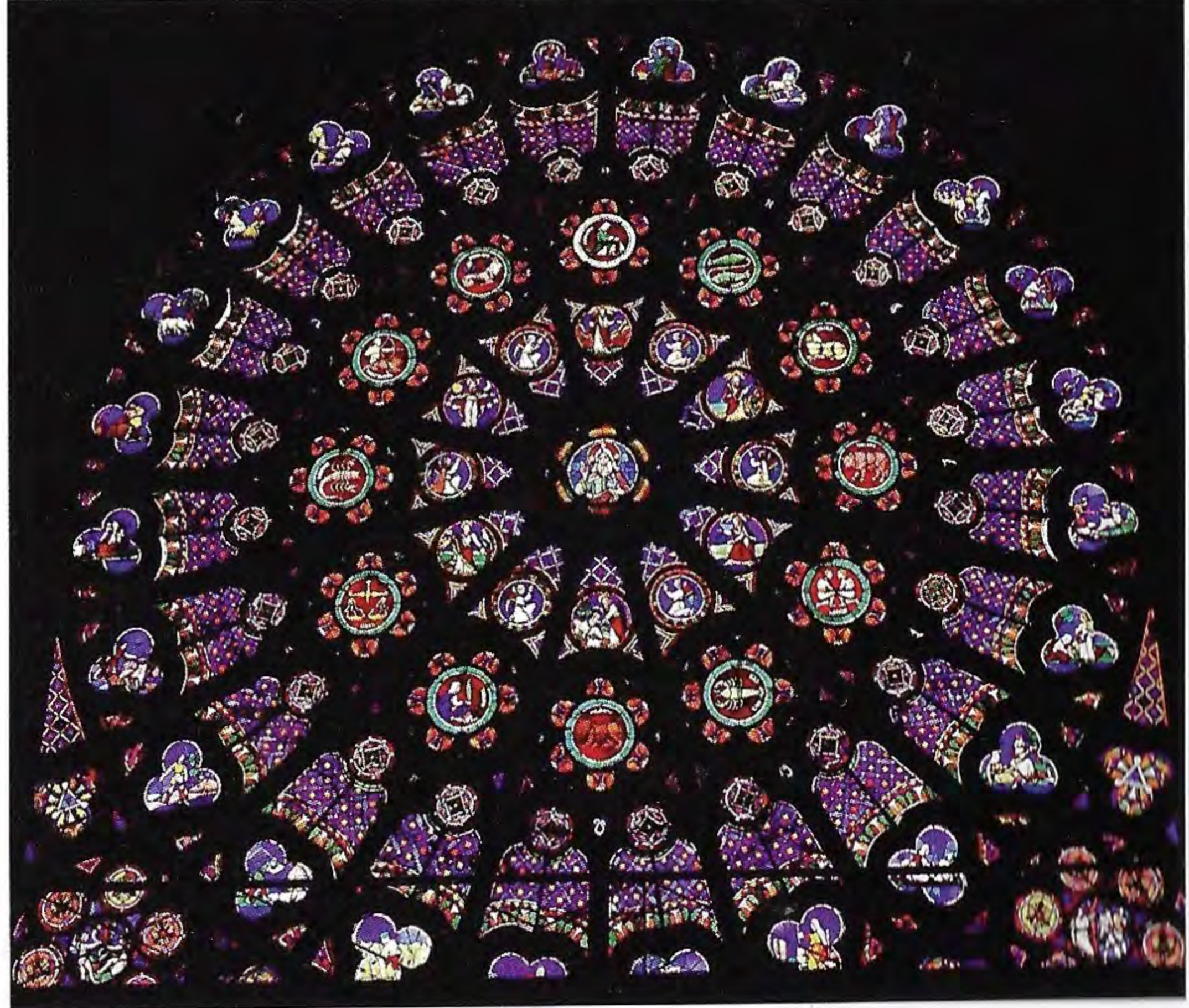
S. Calatrava: Station Guillemins, Luik, 2009

Michelangelo e.a.: St.-Pieter, Rome, 1506-1626

Roosvenster, St. Denis, Parijs, ca. 1200

T. Redburn: *Memphis Group Room*, 1995

Ikea: *Wishlist 3*, 2012

P. Picasso: *Guernica*, 1937

Design

In het algemeen betekent design: ontwerp of ontwerpproces. Een ontwerp kan een tekening of beschrijving zijn. Ook als het ontwerp is uitgevoerd spreken we van design bij gebruiksvoorwerpen (auto's, meubels, lampen, **accessoires**, enz.), vooral als de voorwerpen iets kunstzinnigs hebben en niet alleen het gebruiksgemak op de eerste plaats komt.

Accessoires

Accessoires zijn dingen die je niet echt nodig hebt, maar het leven leuker, aangenamer, sfeervoller of mooier maken. Op deze pagina zie je een foto van accessoires van IKEA voor gebruik in huis. Ook in de mode wordt kleding aantrekkelijker gemaakt door middel van accessoires. Dat gebeurt ook met industriële producten als auto's, caravans, motoren, scooters, enz.

Industriële vormgeving

Industriële vormgeving of product design worden gevormd door producten die in grote oplagen worden, zoals auto's, meubels, lampen, enz. De grens tussen industriële vormgeving en 'design' (met de nadruk op het kunstzinnige) is heel vaag.

Keramik

Keramik bestaat uit producten van gebakken klei zoals borden, schotels, schalen, wastafels, toiletpotten of bloempotten. Behalve deze gebruikskeramik is er ook kunstzinnig keramik: beelden van klei.

Mode

Mode is een ruim begrip. Iets kan bijvoorbeeld in of uit de mode zijn. Daarmee wordt bedoeld op wat op een gegeven moment wel of niet meer algemeen geaccepteerd is. Wat betreft kunst en vormgeving gaat het bij mode om stijl van kleding. In de mode zijn kunstenaars en vormgevers actief die speciale kleding ontwerpen. Viktor & Rolf vormen een internationaal bekend Nederlands ontwerpersduo, opgeleid aan de modeacademie in Arnhem, dat opvalt door zijn eigenzinnige ontwerpen.

Voorstelling

Wat is er te zien? Dat is de vraag naar de voorstelling. Wanneer je dingen herkent, zoals een gezicht, kleding, een dier, een landschap, dan is er sprake van een figuratieve voorstelling. Valt er niets te herkennen dan is de voorstelling **abstract**.

Thema

Veel oude kunst heeft een Bijbels of historisch onderwerp of thema. Andere veelvoorkomende thema's zijn **portret** of **groepsportret**, **stilleven** en **interieur**, stadsgezichten of landschap (of zeegezichten) en dieren. Ze hebben zich ontwikkeld tot aparte genres: aparte soorten schilderijen of categorieën in de kunst. In de *Guernica*, een beroemd schilderij van Picasso, herken je verschillende van de hierboven genoemde thema's. Je ziet mensen, dieren, iets van een interieur, maar geen van die zaken overheerst. Het schilderij heeft wel een duidelijk onderwerp: de gevolgen van een bombardement, en de woede daarover.

Genre

Huiselijke taferelen, soms met een wijze les, waren geliefde thema's in de Nederlandse schilderkunst in de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw. Dat soort schilderijen wordt ook genreschilderijen genoemd.

Naar de waarneming of naar de fantasie

Op de kunstacademies was het de bedoeling dat studenten leerden om de verhoudingen, uitdrukkingen en de schaduwen te laten kloppen met wat ze in werkelijkheid zagen. Ze leerden 'werken naar de waarneming'. Inmiddels is de opleiding veranderd. Het gaat erom dat kunstenaars in staat zijn om hun ideeën of gevoelens in beelden uit te drukken. Daarbij is goed waarnemen belangrijk, maar ook de fantasie speelt een grote rol. In je fantasie is alles mogelijk, net als in je dromen en in kunst: de gekste combinaties, vormen en kleuren. In *Darfurnica* zijn fantasie en waarneming gecombineerd. Je ziet bijvoorbeeld herkenbare portretten van president Obama en van Paris Hilton, een zwart jongetje met een tas van Louis Vuitton, een soldaat met een machinegeweer op een paard, het logo van de filmproducent Paramount, enz. De voorstelling van al die onderdelen is naar de werkelijkheid, maar de combinatie daarvan is een kwestie van fantasie.

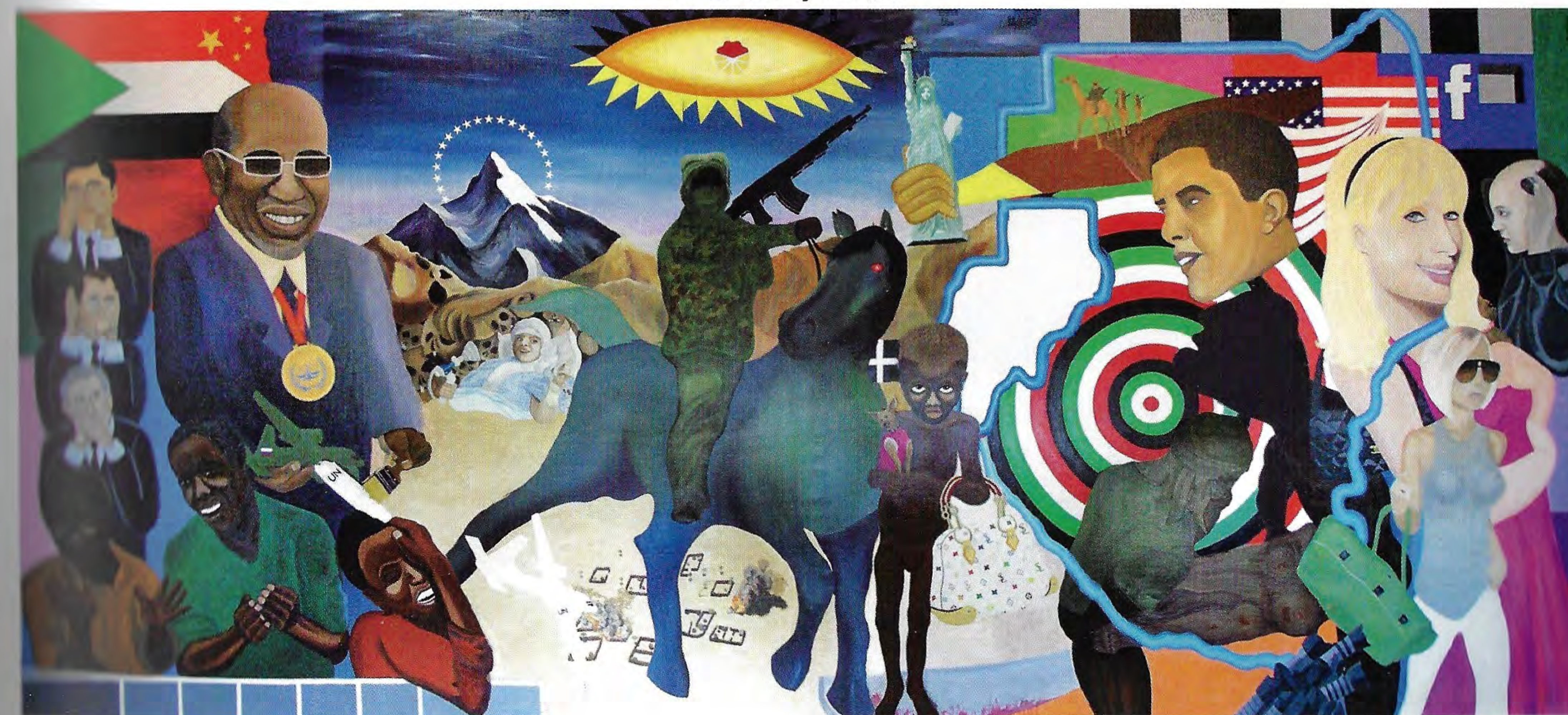
H. Avenhuis: *Open*, keramik, 2003

Viktor & Rolf: *Reclame voor Flowerbomb*, 2004

N. Plesner: *Darfurnica*, 2010

G. Moreau: *St. Joris en de draak*, 1880

Middeleeuwse kunstenaar: *St.-Joris en de draak*

P. de Hoogh: *De bleekwei*, 1659

E. Kirchner: *Elisabethkade in Berlijn*, 1913

Figuratief

In een figuratieve voorstelling herken je de echte of gefantaseerde werkelijkheid. Hoewel de ene voorstelling minder herkenbaar is dan de andere, zijn alle afbeeldingen op deze pagina figuratief. Het schilderij van Gustave Moreau is het duidelijkst: je herkent het witte paard, de ridder, de donkere draak en een vrouw in een rode jurk. Andere **voorstellingsaspecten** zijn bergen, bomen, een kasteel, maar ook de houding, kleding, gebaren, gezichtsuitdrukking, de blikrichting en de manier van kijken van de figuren op de voorstelling; kortom allerlei dingen die je in de voorstelling herkent.

Detail, gedetailleerd

De eenhoorn op het wandkleed *Dame met de eenhoorn* is een naturalistische voorstelling. Hoewel niemand het dier ooit gezien had, geloofde men in de middeleeuwen dat het echt bestond. Zoals afgebeeld heeft het dier het meeste weg van een hert. Dat zie je bijvoorbeeld aan zijn gespleten hoeven, die heel precies (gedetailleerd) zijn weergegeven.

Naturalistisch

In de legende van St.-Joris en de draak staat de draak symbool voor het kwaad en de duivel. Niemand heeft ooit een draak of duivel gezien, maar toch zijn ze vaak getekend en geschilderd, net als de eenhoorn en andere fabelachtige dieren. Naturalistische voorstellingen van draken zien er vaak zeer levensecht uit, omdat de kunstenaars goed hebben gekeken naar klauwen, schubben, staarten, snabels enzovoort en daarmee draken hebben samengesteld. De voorstelling van de draak door Moreau is veel naturalistischer dan die van de middeleeuwse kunstenaar.

Vereenvoudigd

De ruiter en het paard die Marini heeft geschetst in zijn *Jongleurs*, zijn nog goed te herkennen. Hij heeft de figuren alleen in hoofdlijnen getekend, zoals de hoofdlijnen van het hoofd, de romp, de armen en benen van de menselijke figuren en het paard. **Details** (kleinere onderdelen als ogen, neus, mond, vingers en dergelijke) heeft hij weggelaten. In vergelijking met de andere afbeeldingen op deze pagina zijn dieren en mensen niet **gedetailleerd**, maar vereenvoudigd weergegeven.

Realistisch

Ruim 500 jaar geleden kwamen portretten in de mode en vond men die eigenlijk alleen geslaagd als ze goed leken op de afgebeelde persoon. Dat gold ook voor landschappen en stadsgezichten. Alles moest zo echt mogelijk weergegeven worden: het moest kloppen met de werkelijkheid. Pieter de Hoogh schilderde zijn *Bleekwei* ruim 350 jaar geleden. Het is een fotografische weergave geworden. Natuurlijk is er in Delft in de loop der eeuwen wel het een en ander veranderd.

Impressionistisch

'Impressie' betekent 'indruk'. Een impressionistische voorstelling geeft dus een indruk van de werkelijkheid weer. Niet alle details zijn daarom even duidelijk te zien. Het gaat om de verbeelding van een moment, de sfeer of de lichtval. Claude Monet, de kunstenaar van *Parlementgebouwen weerspiegeld in de Thames*, heeft het impressionistische karakter van zijn schilderij versterkt door de vormen te vervagen en details weg te laten. Het probeert de effecten van de lichtval in de wolken en het water te grijpen.

Gedeformeerd, vervormd

In het schilderij *Elisabethkade in Berlijn* herken je zonder moeite de stralen, bomen en gebouwen. Toch is het geen realistische voorstelling. De bomen zien er heel streperig en stekelig uit. De twee figuurtjes op de voorgrond hebben scherpe vormen. Dat geldt ook voor de gebouwen en de brug. De schilder heeft het tafereel geschilderd vanuit zijn beleving en daarom enigszins vervormd.

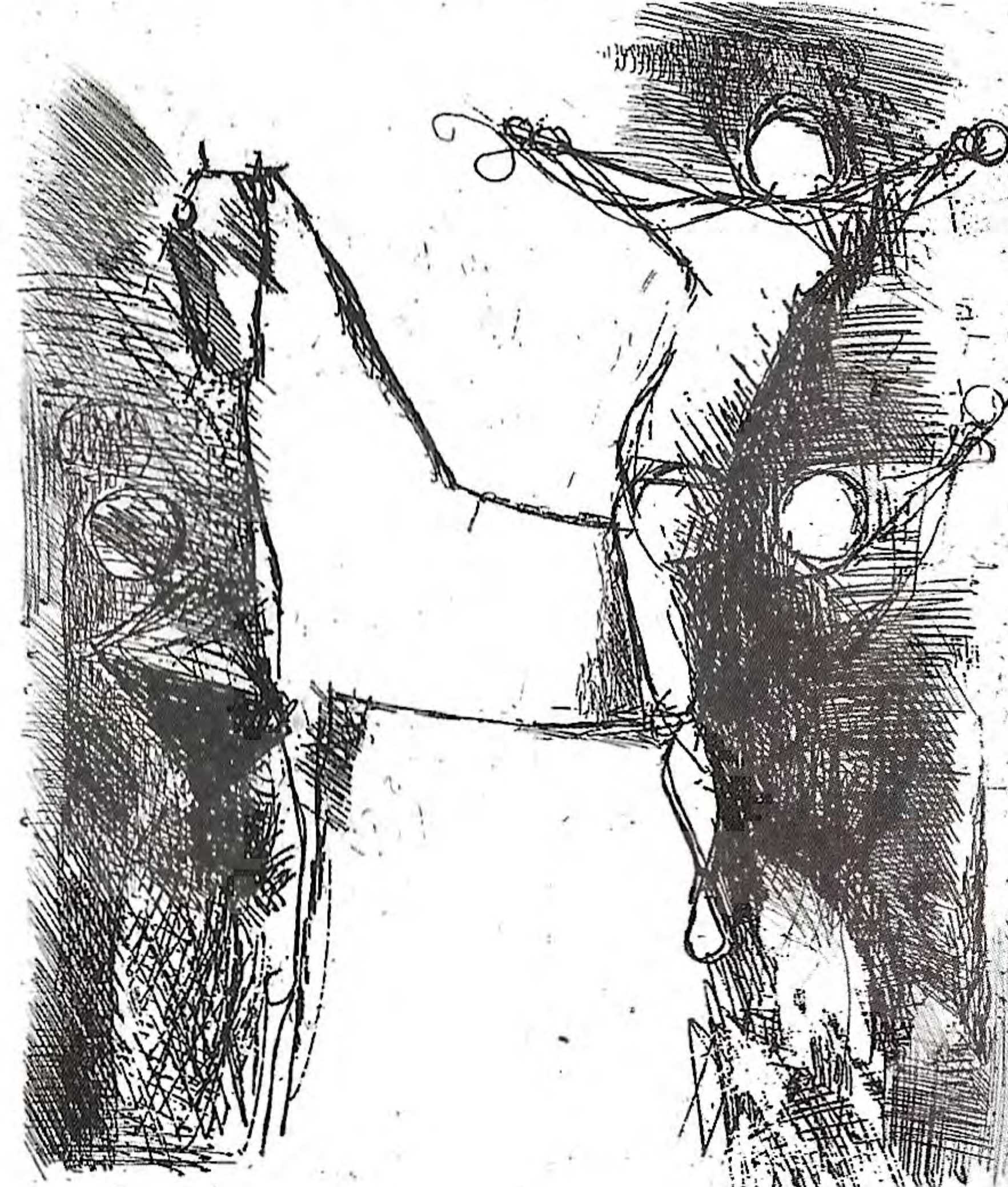
Abstract

Van iets herkenbaars in het schilderij *Compositie nr.8* van Kandinsky is niets te zien. Het is een beeld van kleuren, strakke lijnen en vlakken. Hier en daar zijn de kleuren vaag en lopen ze in elkaar over. Een voorstelling waar niets herkenbaars te zien is, noemen we abstract. *Compositie nr.8* is een volkomen abstract schilderij. Er zijn veel schilderijen gemaakt die bijna abstract zijn, maar waar je toch nog figuratieve elementen in kunt herkennen.

Dame met de eenhoorn, 15^e eeuw

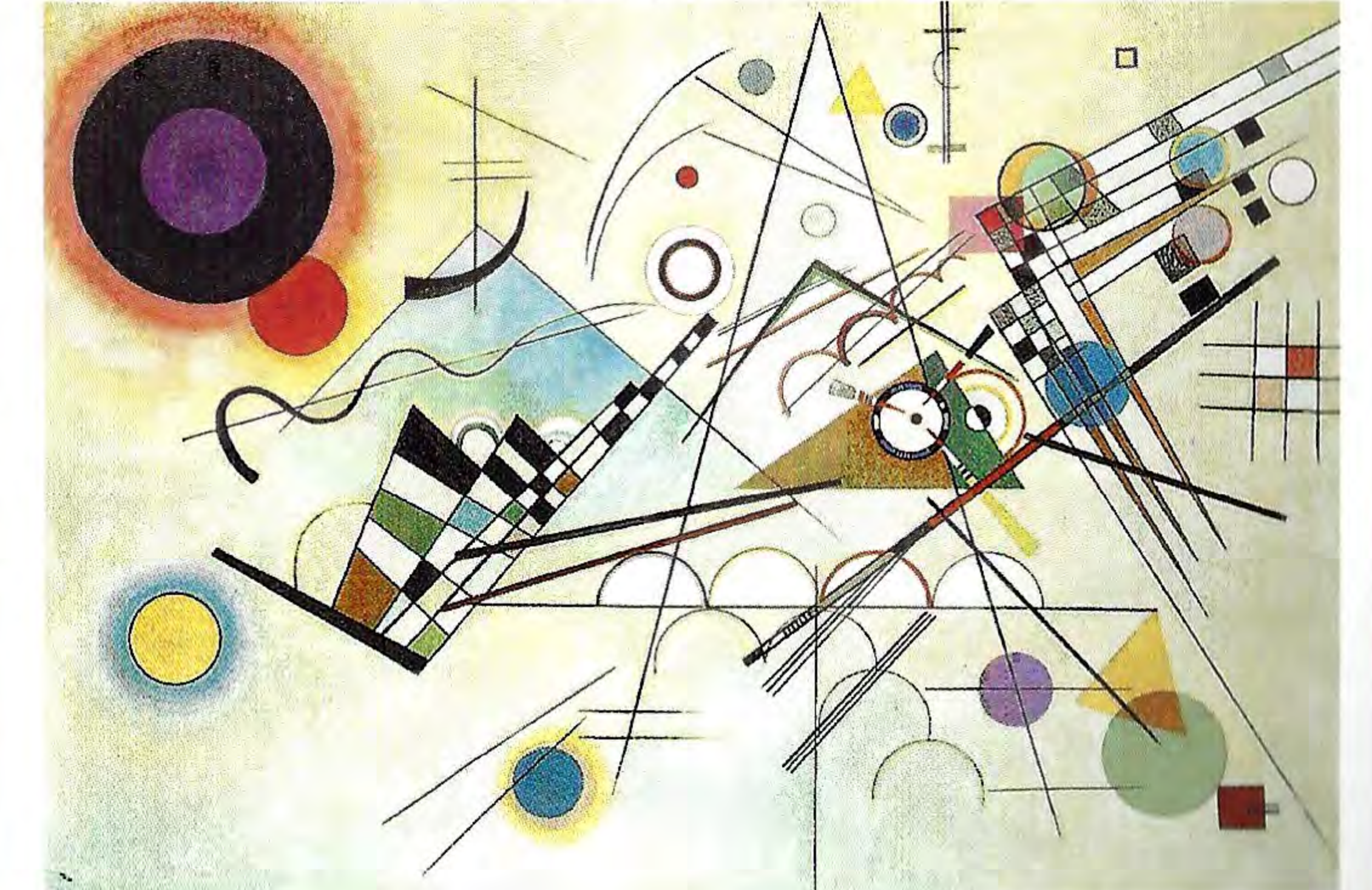
M. Marini: *Jongleurs*, 1955

C. Monet: *Parlementgebouwen weerspiegeld in de Thames*, 1905

W. Kandinsky: *Compositie nr.8*, Schets 1923

J. Bosch: *Hel, de tuin der lusten*, detail, 1490

P. Gauguin: *Tahitiaanse vrouwen*, 1894

Vervreemd, vervreemdend

De 'boommens', half mens, half boom, is een detail van een geschilderd paneel, getiteld *De hel*. Het paneel maakt deel uit van een veel groter schilderij: *De tuin der lusten* van Jeroen Bosch. *De hel* maar ook de andere delen van het schilderij worden bevolkt door allerlei vreemde wezens, waarvan de boommens er één is. Bosch liet zich bij *De tuin der lusten* leiden door zijn fantasie en door verhalen uit de Bijbel. Juist omdat Bosch allerlei onderdelen, die niet bij elkaar horen, heeft gecombineerd, is de voorstelling van het schilderij vervreemdend.

Surrealistisch

Archaïsche resten van het Angelus is niet alleen een vreemde titel voor een schilderij. Het is ook een schilderij met een vreemde voorstelling: op een strand staan twee enorm grote stenen beelden. Het lijken meer ruïnes, want je ziet dat ze opgebouwd zijn met stenen. Op sommige plekken groeien takken en bomen uit een ruïne. De voorstelling is figuratief maar met een vreemde draai. Dit soort schilderijen met een voorstelling die droomachtig en vervreemdend is, zijn kenmerkend voor Dali en noemen we surrealistisch.

Exotisch

Exotisch betekent: uit een ver en vreemd land afkomstig. *Tahitiaanse vrouwen* is een exotisch tafereel. Dat kun je zien aan de Tahitiaanse kleding van de twee figuren. Gauguin maakte dit schilderij op het eiland Tahiti, een eilandengroep in de Stille Oceaan, waar hij naartoe ging omdat hij wilde leven in een omgeving die nog natuurlijk was.

Expressionistisch

In tegenstelling tot het schilderij van de twee Tahitiaanse vrouwen is *Echtpaar* van Karel Appel helemaal niet realistisch: de figuren zijn sterk vervormd (*gedeformeerd*). Bovendien is het kleurgebruik opvallend: niet realistisch maar geheel naar keus van de schilder. Hij gebruikt een paar heldere kleuren. Een dergelijke voorstelling met een heel persoonlijk kleurgebruik en voorstelling noemen we expressionistisch.

P. della Francesca: *Madonna met heiligen*, 1465

P. della Francesca: *Graaf van Montefeltro* 1472

Portret

Mensen zijn geïnteresseerd in mensen. Geen wonder dat mensen een belangrijk onderwerp in de kunst vormen. En dan in het bijzonder het gezicht. De ogen zijn immers de spiegel van de ziel en kunstenaars willen graag iets heel persoonlijks van iemand in een portret verbeelden. Zo zijn er in de loop der eeuwen heel wat gezichten geportretteerd en heeft het portret zich ontwikkeld tot een speciaal *genre* in de schilderkunst. Daar is de portretfotografie bijgekomen en ook een goede fotograaf wil graag van een **portretfoto** iets bijzonders maken.

Wanneer iemand ten voeten uit is geportretteerd spreek je van een **totaalportret**. Maar er zijn meer mogelijkheden, zoals alleen het gezicht (het meest voorkomende portret), een **portret ten halve** of **horststuk** of **groepsportretten**. Vooral als kunstenaars een portret van zichzelf maken (een **zelfportret**) zijn de resultaten soms opmerkelijk.

Met de opkomst van de renaissance, ruim 500 jaar geleden, lieten rijke en voornamen mensen zich voor het eerst sinds de Romeinse tijd graag portretteren. Het schilderij *Madonna met kind en heiligen* stamt uit die tijd. Degene die het schilderij betaalde is de graaf van Montefeltro. De graaf herken je aan zijn gezicht, maar ook aan zijn **attributen**, zoals zijn harnas en zwaard. Piero della Francesca portretteerde de gezichten van de groep 'en face', 'en profil' en 'à trois quart'.

Portret en profil

Een portret en profil is een portret van opzij gezien, zoals dat van de graaf van Montefeltro. Het gezicht van de graaf en vooral zijn neus hebben een heel opvallend profiel.

Portret en face

Aan hun gezicht worden mensen herkend. Het gezicht is daarom een van de meest herkenbare delen van een persoon. Een 'portret van voren gezien' is een beeld waarbij je het gezicht van iemand recht van voren ziet: **frontaal**. *De blauwe hoed* is een portret en face en een portret 'ten halve'.

Portret à trois quart

Bij een portret à trois quart zie je het gezicht voor driekwart (trois quart): het meest van voren en een beetje van opzij; iets gedraaid dus. Bij zijn zelfportret heeft Warhol gebruik gemaakt van fotografie en zichzelf à trois quart afgebeeld.

S. Dalí: *Archaïsche resten van het Angelus*, 1932

K. Appel: *Echtpaar*, 1976

K. van Dongen: *De blauwe hoed*, 1912

A. Warhol: *Zelfportret*, 1967

P. Picasso: Zelfportret, 1906

C. Brancusi: Pogány nr. 1, 1913

Zelfportret

Een zelfportret is een portret dat de kunstenaar van zichzelf heeft gemaakt. Rembrandt, een van de grootste Nederlandse kunstenaars, heeft veel zelfportretten gemaakt, zowel tekeningen als schilderijen.

Gestileerd

Het portret dat Brancusi van mevrouw Pogány heeft gemaakt, is misschien nauwelijks als portret te herkennen. Omdat hij het *Pogány 1* heeft genoemd, is het toch een portret.

De vormgeving van het beeldje is sterk gestileerd: alleen de hoofdlijnen zijn weergegeven en de details weggelaten. Behalve daar waar de vormen van door zouden moeten lopen (bijvoorbeeld de armen), is het hele beeldje rond en glad afgewerkt.

Kop

Terwijl een portret een weergave is van een persoon, is een kop een onpersoonlijke voorstelling.

Karikatuur

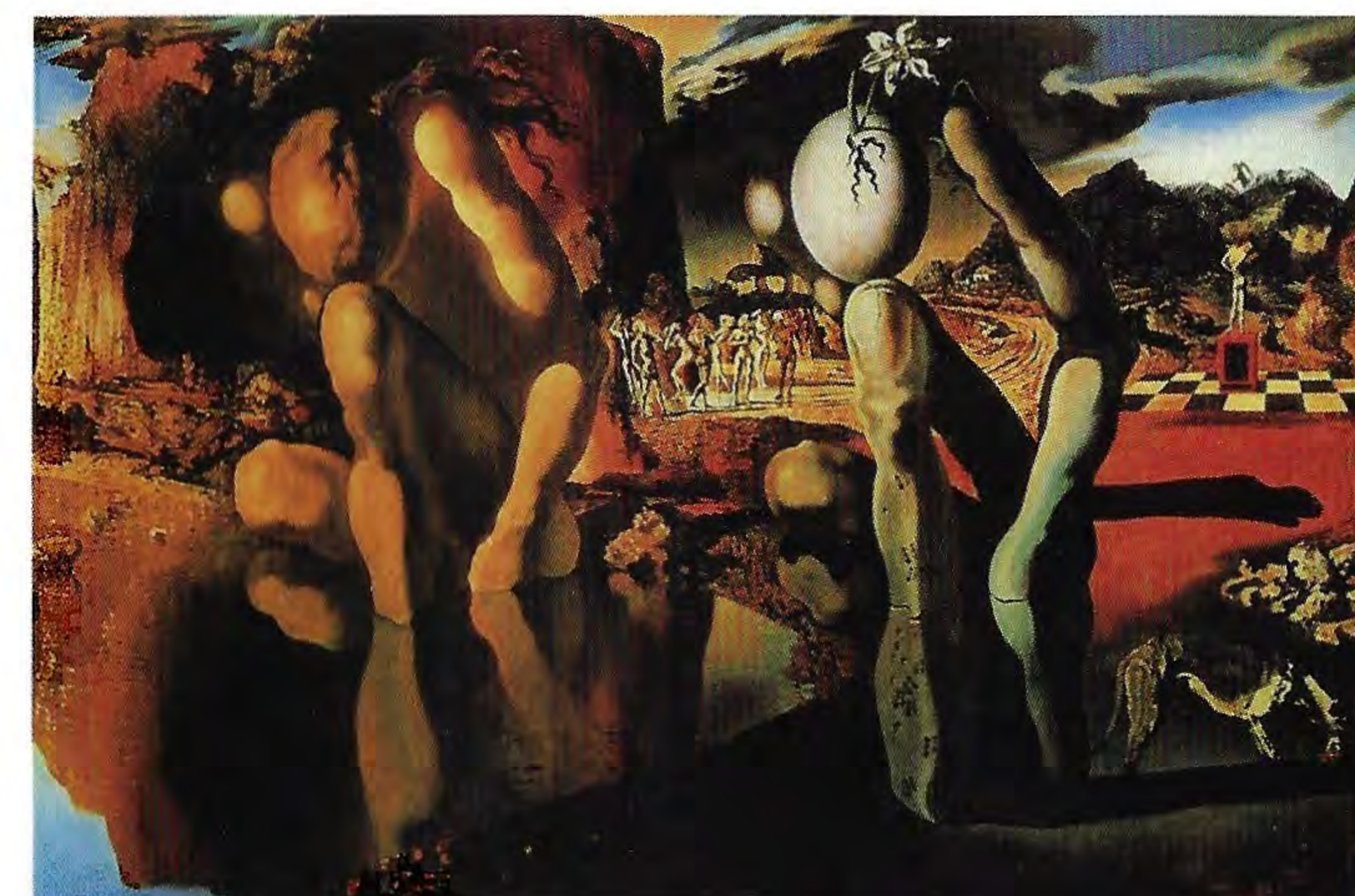
Een karikatuur is een bijzonder portret waarmee de figuur op de hak genomen wordt. Je herkent de persoon direct, maar zijn trekken zijn door de tekenaar sterk overdreven, zoals de vorm en grootte van de wenkbrauwen, de neus, mond en oren van de karikatuur van Mr. Bean. Door de overdrijvingen is een karikatuur meestal heel **expressief**. Daarnaast is de figuur gestileerd weergegeven, omdat alle onderdelen in dezelfde heldere stijl zijn getekend.

Cartoon

Met een cartoon wordt een situatie op een grappige of spottende wijze in beeld gebracht. De figuurtjes in een cartoon worden vaak op een karikaturale manier getekend.

A. Renoir: Dansen bij La Galette, 1876

S. Dalí: De metamorfose van Narcissus, 1936

Figuurstuk

In een figuurstuk spelen menselijke figuren de hoofdrol die gezamenlijk een scène of een verhaal uitbeelden, zoals in het schilderij *Dansen bij la Galette* van Renoir. Zonder de scène of het verhaal zou je kunnen spreken van een groepsportret. Je komt figuurstukken niet alleen tegen in de schilderkunst, maar ook bij fotografie en beeldhouwkunst.

Bijbelse voorstelling

Net als de mythen over goden en helden uit de oudheid, hebben opdrachtgevers ook veel kunstwerken laten maken over verhalen uit de Bijbel: de Bijbel in beeld om de verhalen door te geven. Sommige van die verhalen zijn ingetogen of verheven, maar het kan er ook heftig aan toe gaan, zoals in het verhaal van de gevallen engelen. De gevallen engelen werden in duivels veranderd omdat ze het tegen de hoogste macht wilden opnemen. In het bovenste deel van de voorstelling zie je de engelen er met hun zwaarden lustig op los hakken. Onder in het beeld ondergaan de gevallen engelen een gedaanteverwisseling in de meest vreemdsoortige wezens, en storten ze naar beneden de hel in.

Mythologische voorstelling

De mythologie is de kennis van de oude godenverhalen (mythen) van een volk. Vooral de verhalenbundel *Metamorfosen* van Ovidius heeft veel invloed gehad op de beeldende kunst en literatuur in Europa. Rechtsboven zie je bijvoorbeeld de metamorfose van Narcissus in een narcis, die Dalí schilderde.

Geposeerd

Kennis van het menselijk lichaam en hoe het is gebouwd was op kunstacademies een onderdeel van de opleiding. Om de vorm en de houding van een mens natuurgetrouw te kunnen weergeven, moesten kunstenaars weten hoe de botten en spieren in het lichaam zich tot elkaar verhouden. De studenten leerden boetseren, tekenen en schilderen naar een model dat voor hen poseerde (model stond). Op het schilderij *De Sabijnse maagden* maken de figuren duidelijk een geposeerde indruk.

A. De Harde: Mr. Bean

Bajo: Superman, 2001

P. Bruegel: De val der opstandige engelen, 1562

J. David: De Sabijnse maagden, 1799

G. Braques: *Fruitschaal*, 1950W. Claesz: *Stilleven met brandende kaars*, 1627

Stilleven

Zoals je uit het woord kunt afleiden, zit er in een stilleven geen leven. De Fransen spreken van 'nature morte', dode natuur. Meestal bestaat de voorstelling uit een verzameling voorwerpen, vruchten en etenswaren, soms aangevuld met iets dat naar de dood verwijst. De voorwerpen zijn met zorg bij elkaar geplaatst. Bijvoorbeeld een vaas, een schedel en een dode haas. Ook de lichtval wordt zorgvuldig gekozen. Stillevens behoren tot een genre dat vanaf ca. 1500 in de mode kwam. Vanaf die tijd werden er allerlei soorten stillevens geschilderd om woningen mee te versieren.

Lichtbron

Lang niet in alle stillevens en andere schilderijen is een lichtbron te zien. Wel op het schilderij van Pieter Claesz. Daarop verlicht een kaars het tafereel. Andere lichtbronnen zijn bijvoorbeeld lampen, de zon, de maan, een houtvuur enz. Lichtbronnen geven niet alleen licht, maar zorgen ook voor schaduwen. Licht en schaduw bepalen de sfeer van een voorstelling.

Achtergrond - voorgrond

De achtergrond is de ruimte achter het belangrijkste onderdeel van de voorstelling. Op *Fruitschaal* van Braques staat het stilleven tussen twee grijze vlakken, een boven (achtergrond) en een onder de fruitschaal (voorgrond). Het *Stilleven met brandende kaars* heeft een achtergrond die helemaal donker is gehouden. Daardoor komen de voorwerpen nog meer naar voren. In het *Stilleven met mand met appels* van Henri Matisse bestaat de achtergrond uit kleurvlakken en lijnen, en de voorgrond uit het rode kastje en het kleedje waarop de schaal met fruit staat.

Interieur

Op *Interieur met vissenkomp* van Henri Matisse zie je een interieur. Dit interieurschilderij laat echter meer zien dan een interieur. Het is eigenlijk een combinatie van een interieur, een stilleven en een **landschap**. Het landschap, in dit geval een stadsgezicht, is door het raam zichtbaar. Een interieur is net als het portret, het stilleven of het landschap een **genre** in de schilderkunst.

Duif, symbool voor vrede

Logo van Mini

Symbool

Geloof, hoop en liefde, vrijheid, rechtvaardigheid, trouw, het kwaad of vrede zijn begrippen waarvoor symbolen zijn bedacht. Het bekendst is wel het hartje als symbool voor liefde, maar er zijn nog veel meer symbolen, zoals cijfers, vlaggen, letters of tekens op verkeersborden. Ook dieren worden soms gezien als symbolen. De adelaar wordt bijvoorbeeld gezien als symbool van macht, schoonheid en onafhankelijkheid. Vandaar dat de adelaar van oudsher een symbool was van keizers. De duif staat voor liefde, vrede en is het symbool voor de ziel van iemand die overleden is of de geest van de gestorvene.

Pictogram, picto, icoontje, icon

Een beeld zegt meer dan 1000 letters. Daarom kom je ze overal tegen, de pictogrammen of icoontjes, zoals de app's op een iPad of mobieltje. Logisch: iedereen begrijpt ze direct of heeft ze leren begrijpen. Pictogrammen worden daarom ook veel toegepast op stations en vliegvelden. Het zijn beeldtekens die een woord of een tekst vervangen. Het gebruik van symbolen wordt daarom ook beeldtaal genoemd. Letterlijk betekent pictogram: letter. Het woord komt uit het Latijn: picto komt van 'pictus' (geschilderd) en gram komt van 'gramma' (letter).

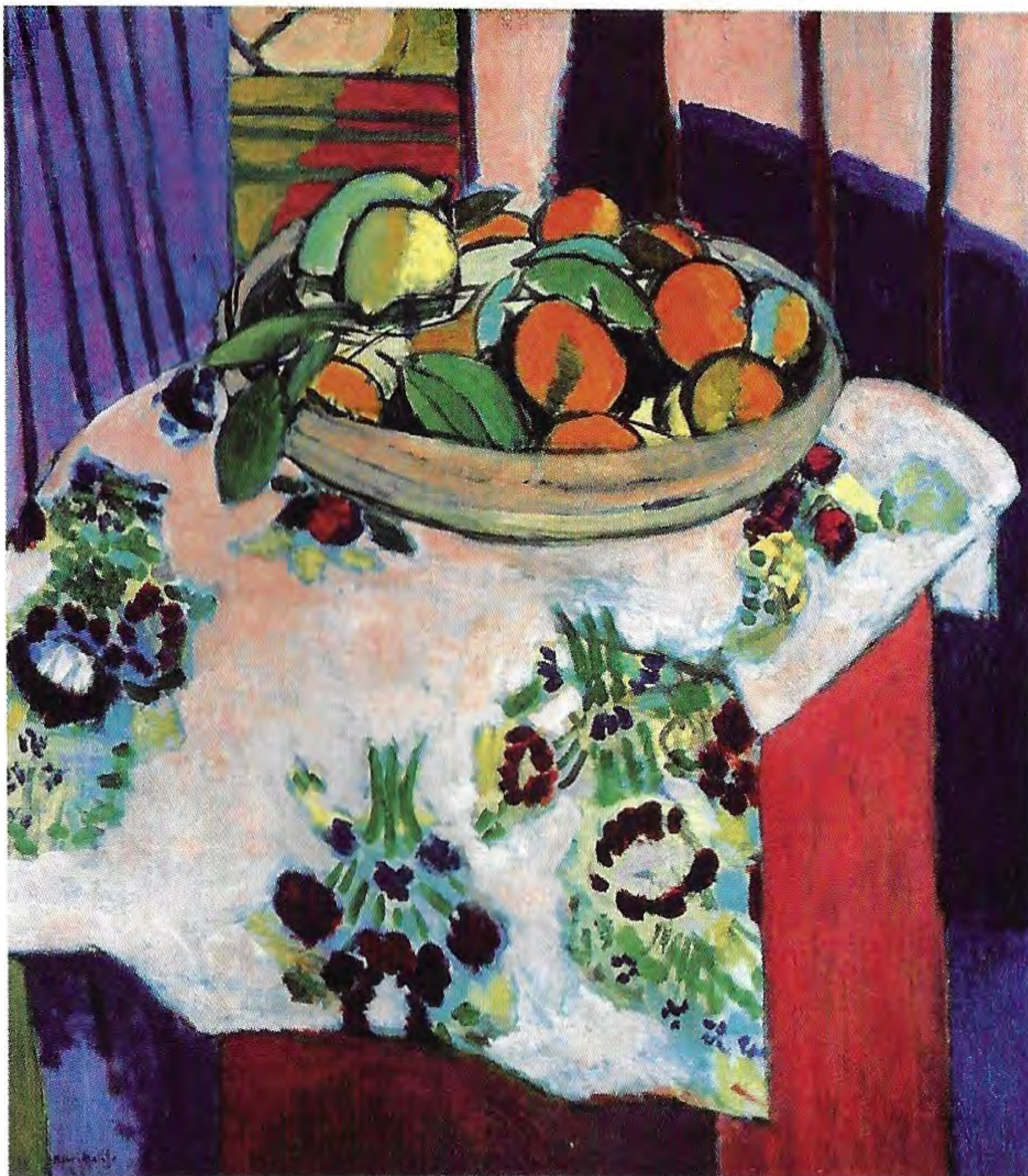
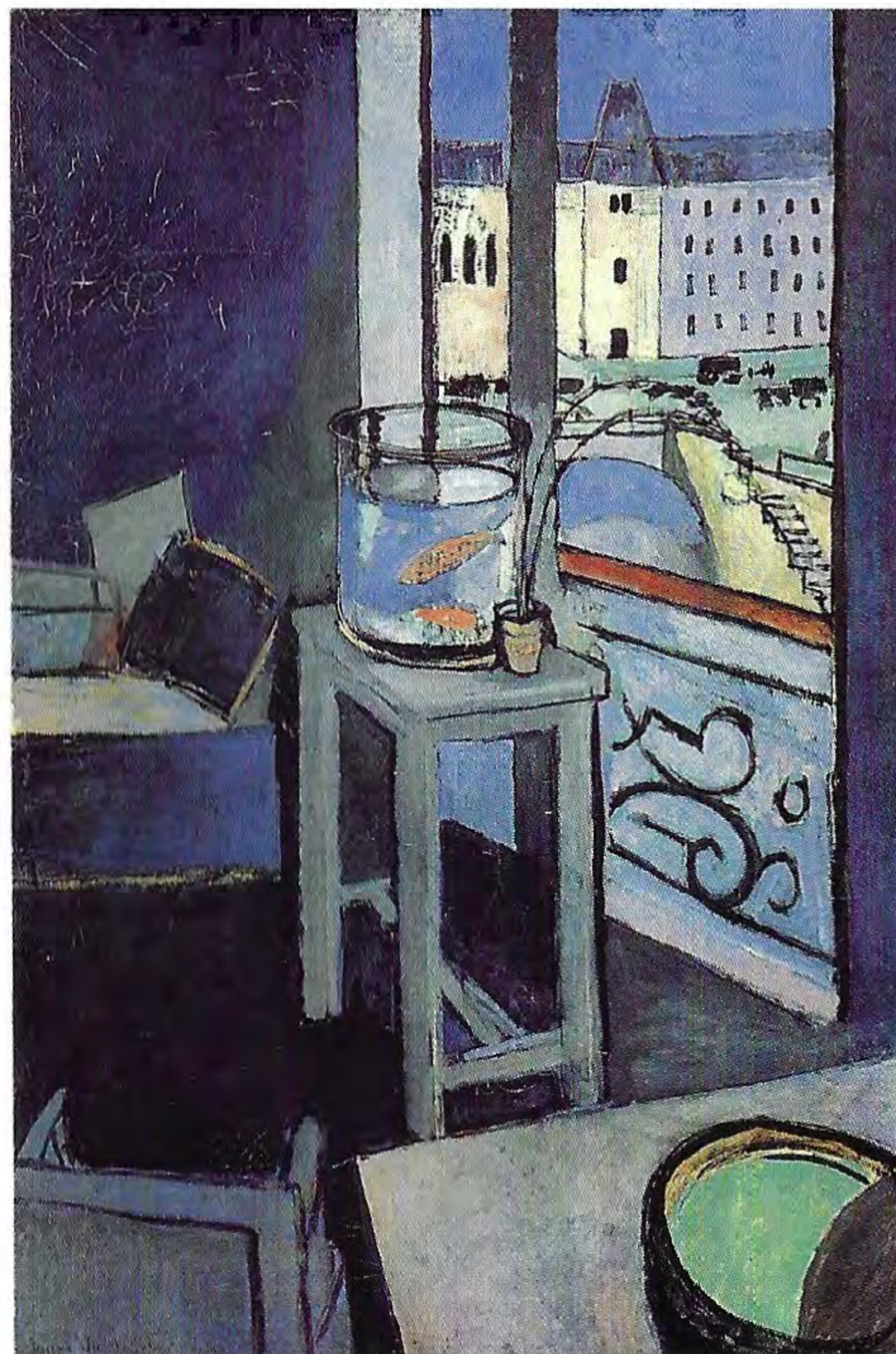
Logo, beeldmerk

Een logo is een symbool of beeldmerk van een bedrijf, instelling of een stad. Het kan bestaan uit een teken, een naam, of een combinatie van beide. Een bedrijf kiest graag voor een gevoel dat het bedrijf moet uitstralen.

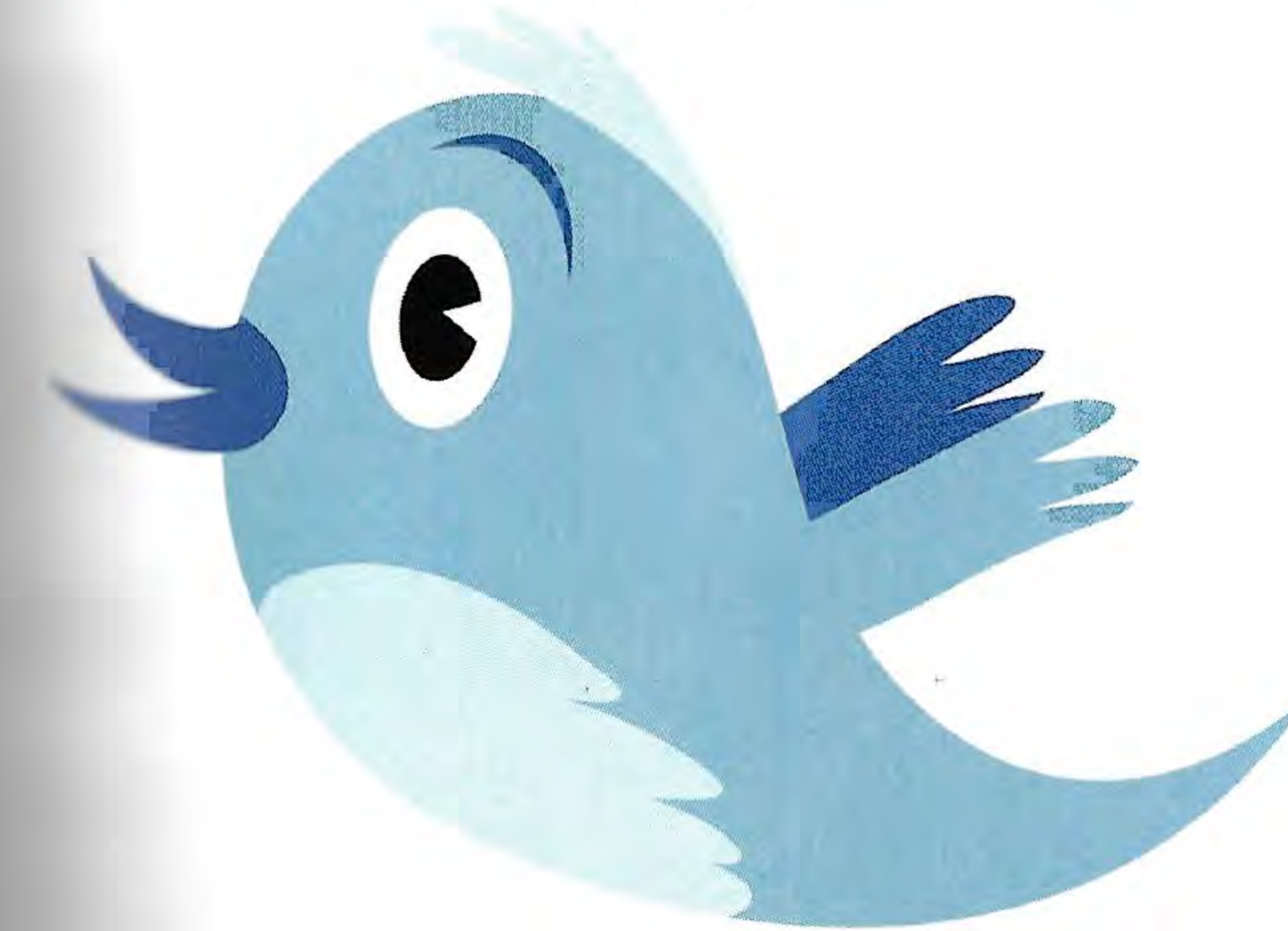
Veel autofabrikanten hebben bij de opkomst van hun industrie ervoor gekozen om een snel dier in hun beeldmerk te verwerken. Jaguar nam zelfs de naam over. In het logo van de Mini zie je nog de strakke en bijna abstracte vormen die naar vleugels verwijzen: een vliegensvlugge auto.

Attribuut

Een attribuut is een voorwerp dat vast bij iemand hoort en waar je hem of haar ook aan herkent. Een kroon is het attribuut van een koning; schild en zwaard zijn attributen waaraan je een ridder herkent.

H. Matisse: *Stilleven met mand met appels*, 1913H. Matisse: *Interieur met vissenkomp*, 1914

Twitterlogo

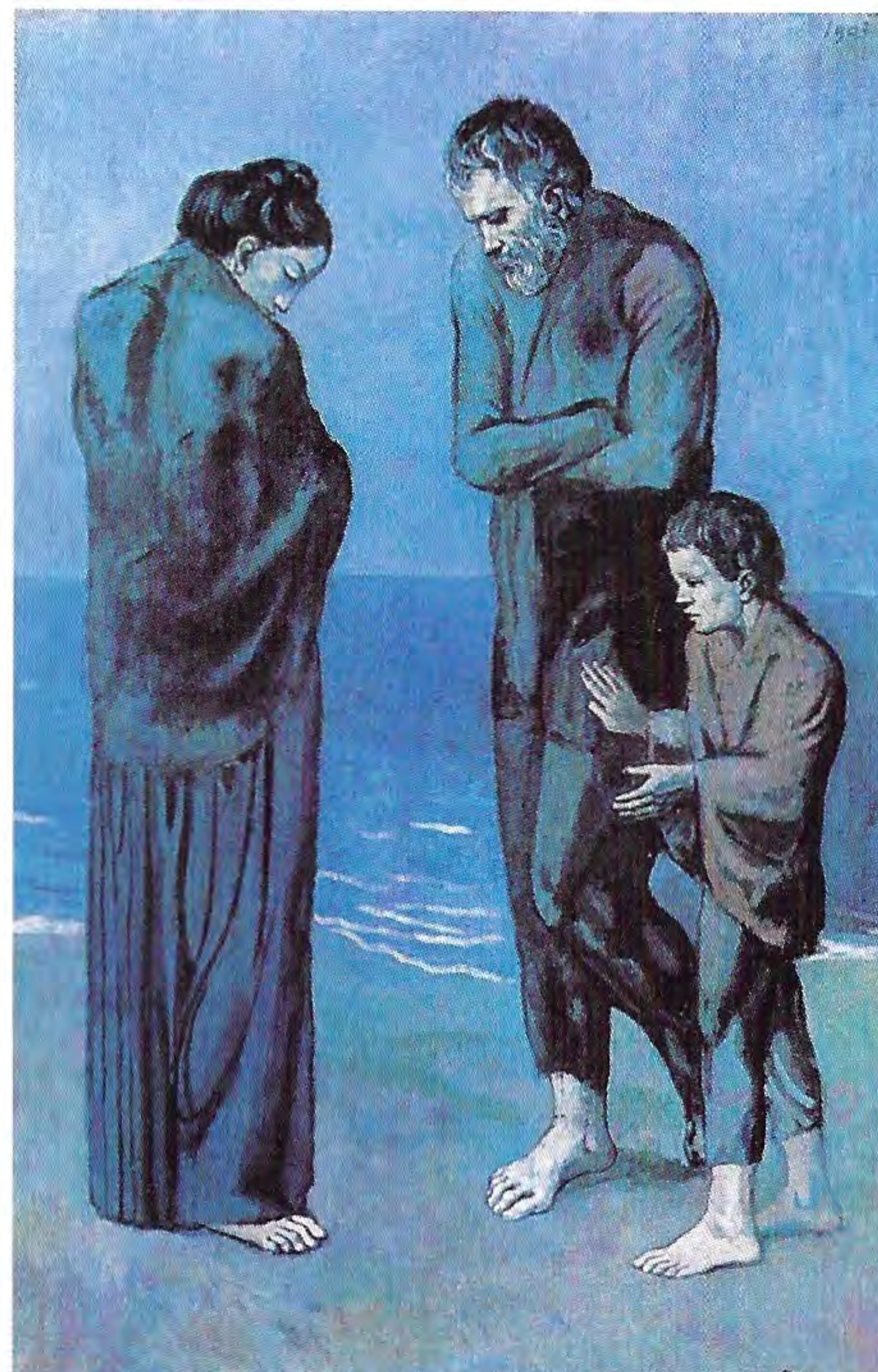

Tekening van de Duitse keizer tijdens toernooi, 1453

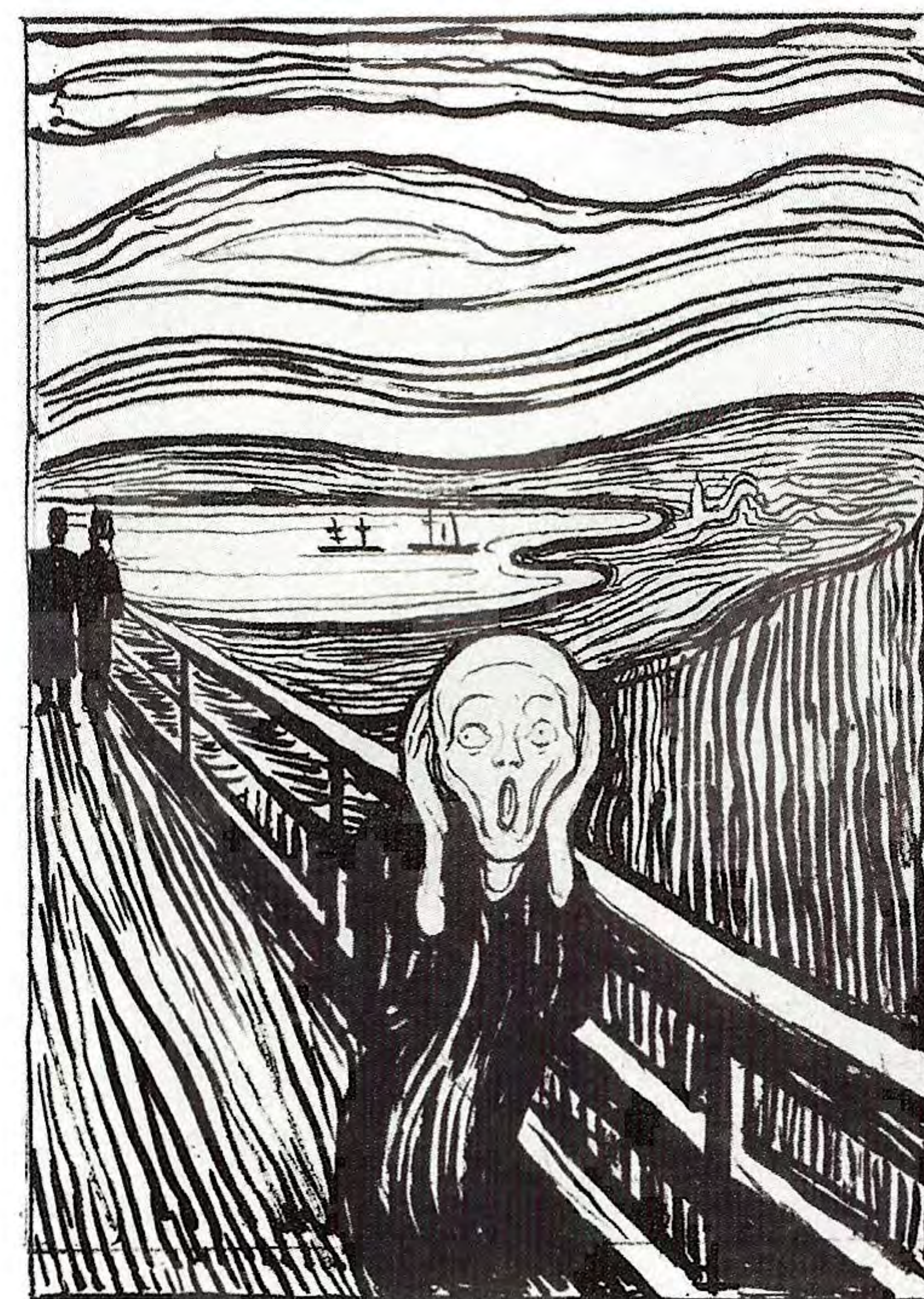

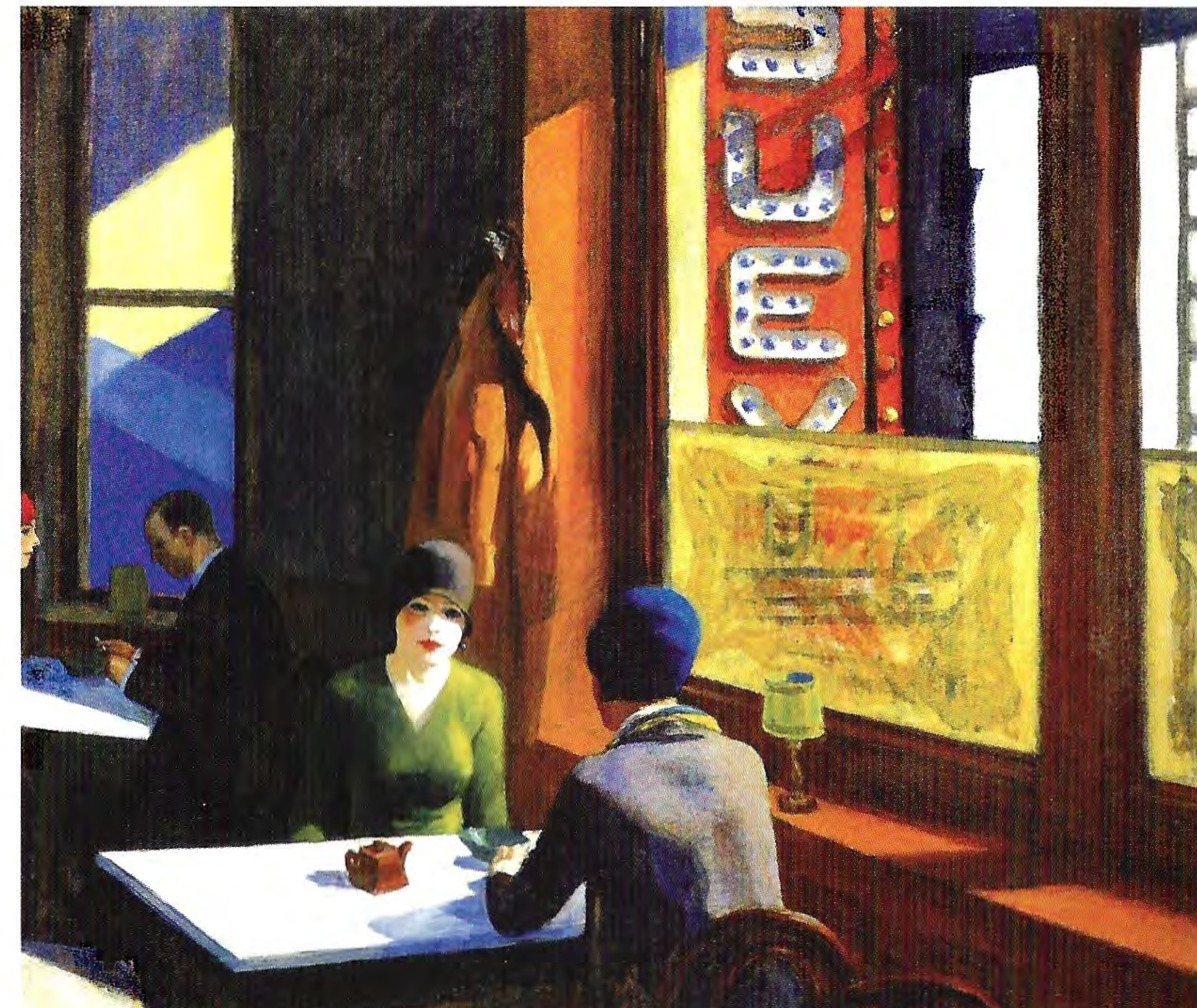
M. Chagall: *La Promenade*, 1938

P. Picasso: *Tragedie*, 1903

E. Munch: *De schreeuw*, litho, 1895

E. Hopper: *Chop Suey*, 1929

Zeggingskracht, expressie

Hoe komt het affiche met de danseres over? Kun je dat in één of twee woorden zeggen: is het rustig, zakelijk, lieflijk, somber, agressief, vrolijk, eenzaam, verdrietig, woedend, angstig of ...? Het antwoord is niet zo moeilijk. Je let waarschijnlijk op de voorstelling maar bewust of onbewust ook op het effect van de beeldende aspecten (kleur, vorm, licht, ruimte en compositie). Daar draait het om bij het begrip zeggingskracht.

Begrippen met betrekking tot zeggingskracht, zoals ordelijk, chaotisch, harmonieus en statisch, vind je bij het hoofdstuk **Compositie**. Kijk voor naturalistisch, realistisch, vervreemdend en surrealistisch bij **Voorstelling**. Zeggingskracht is belangrijk bij alle beelden, of het nu om schilderijen of foto's gaat, of om film.

Vrolijk

Vrolijkheid is kenmerkend voor veel werk van Marc Chagall. Vergelijk *Promenade* van Chagall maar eens met *Tragedie* van Picasso. De figuren van Picasso maken een sombere indruk. Die indruk wordt versterkt door het kleurgebruik: verschillende tinten blauw en zwart. *Promenade* van Chagall is vooral ook vrolijk vanwege de voorstelling: een vrouw die als een luchtballon door een man in de lucht wordt gehouden.

Somber

Picasso heeft het blauwe schilderij *Tragedie* niet voor niets *Tragedie genoemd*. De voorstelling spreekt boekdelen. Bij wat hier gaande is, kun je zelf wel een verhaal bedenken. Let je op de vorm, dan versterkt die het beeld: neergaande lijnen van de lichamen en gebogen lijn rond de hoofden. Heel anders dan de opgaande en gebogen lijnen op het *Affiche* van Chagall. Neergaande lijnen staan voor somberheid; opgaande, gebogen en slingerende lijnen voor vrolijkheid.

Agressief

Vrouwelijke vormen zijn rond en zacht, heel anders dan van de *Vrouwen in de straat* van Kirchner. Daarom valt dit schilderij op. De kleding van de vrouwen heeft overal scherpe hoeken. Vanwege de scherpe, hoekige vormen maakt het schilderij een harde, agressieve indruk. De opmerkelijke kleurencombinatie van citroengeel naast de donkere en koele kleuren draagt daar ook aan bij.

Angstig

De voorstelling is overzichtelijk: een figuur op de voorgrond met opengesperde ogen en open mond, de handen tegen de oren. De vorm van het hoofd en het lijf van de figuur op de voorgrond zijn vertekend in golvende lijnen die doorlopen in het meer en de lucht op de achtergrond. Alles drukt angst en paniek uit. Munch schreef over dit werk: "Mijn vrienden liepen verder. Ik bleef achter. Trillend van angst voelde ik de grote schreeuw in de natuur."

Zelfbewust

Het portret van Hendrik VIII dat Holbein van de Engelse koning maakte, is niet alleen razend knap geschilderd, maar laat vooral een beeld zien van een koning die zich door niets en niemand de wet laat voorschrijven. Van tegenstrevers trok Hendrik zich niets aan. Hij ruimde hen meedogenloos uit de weg of zette hen gevangen. De Engelse koning was zeer geïnteresseerd in kunst en wetenschap. Aan alles is te zien dat hij een zeer zelfbewuste persoonlijkheid had.

Verstild

De Schreeuw, de zwart-witlitho van Munch, heeft als thema geluid. Op het schilderij *Chop Suey* van Hopper zitten twee vrouwen met elkaar te praten in een Chinees restaurant. Als je het schilderij wat beter bekijkt, lijkt niemand op het schilderij iets met de anderen te maken hebben. De vrouw met het groene truitje kijkt niet naar haar tafelgenoot, maar naar jou. Daardoor hangt de spanning van stilte over het schilderij, zoals in veel van Hoppers werk.

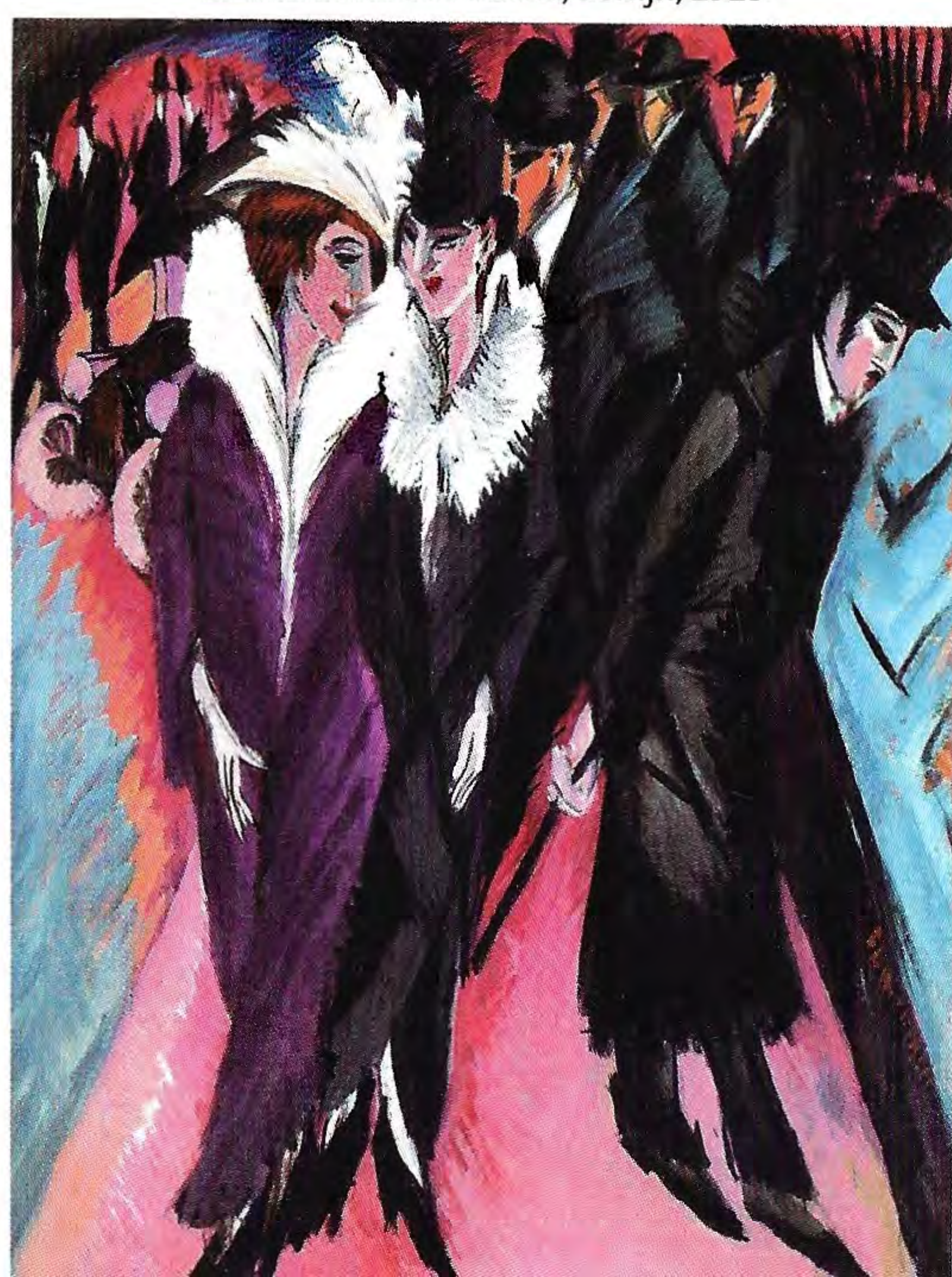
Lieflijk

Roze verbinden we met liefde en zachtheid; misschien wel omdat baby'tjes zo lief, zacht en roze zijn. Je kunt hun rozigheid bijna ruiken. Op het schilderij van het dansende stel van Renoir heeft de vrouw een roze jurk aan. Ze ziet er in haar roze jurk lief uit, wat nog wordt versterkt door de ronde vormen die Renoir in de jurk heeft aangebracht en haar licht achteroverleunende houding. Renoir hield ervan om gracieuze vrouwen te schilderen.

E. Kirchner: *Vrouwen in de straat*, 1915

E. Kirchner: *Straatscène, Berlijn*, 1913

H. Holbein: *Hendrik VII*, 1537

P. Renoir: *Dans in Bougival*, 1883

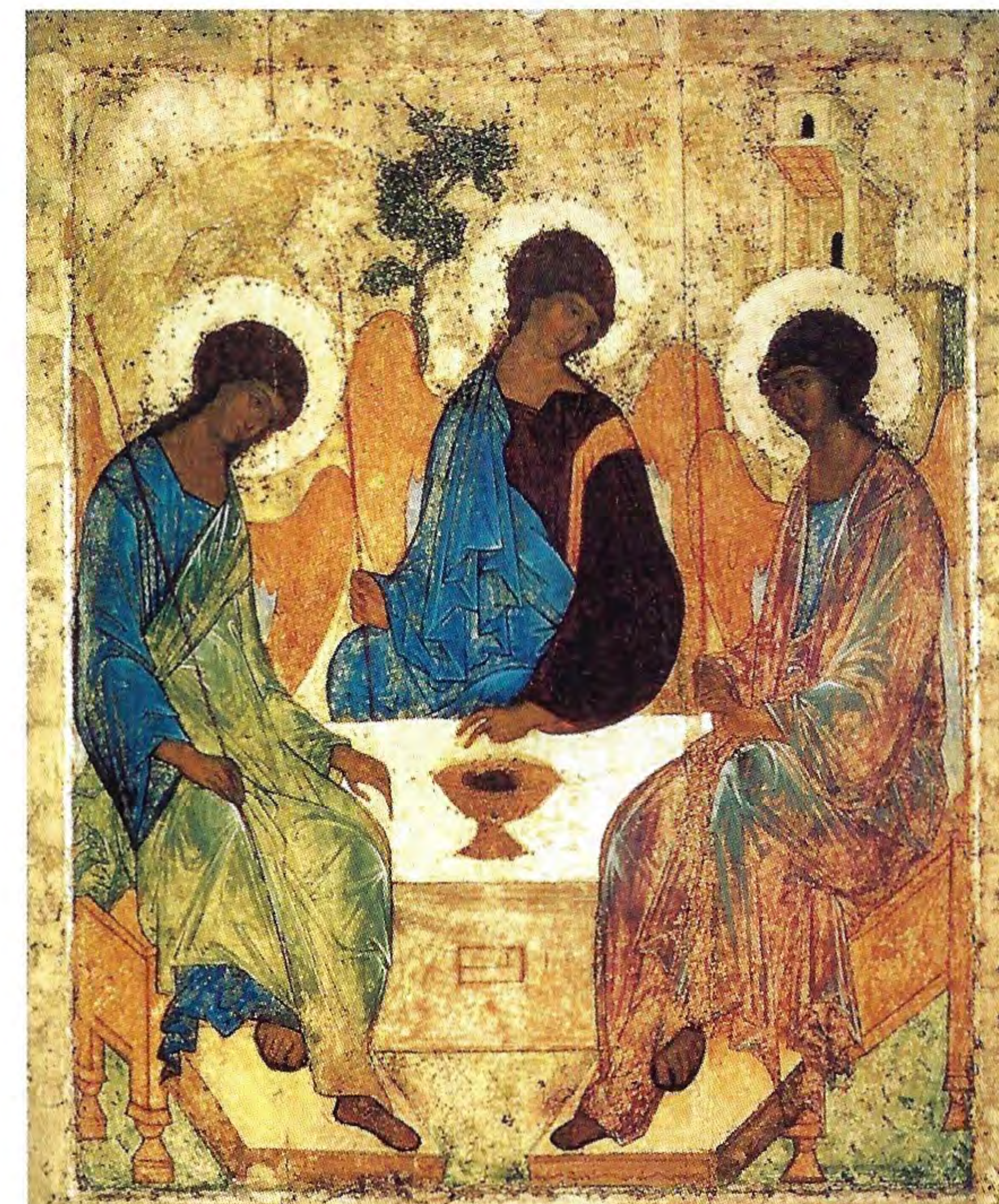

Fr. Goya: *De derde mei*, 1814

E. Manet: *De executie van Maximilaan*, 1867

A. Rublov: *De heilige Drievuldigheid*, 1420

A. Canova: *De drie gratiën*, 1812

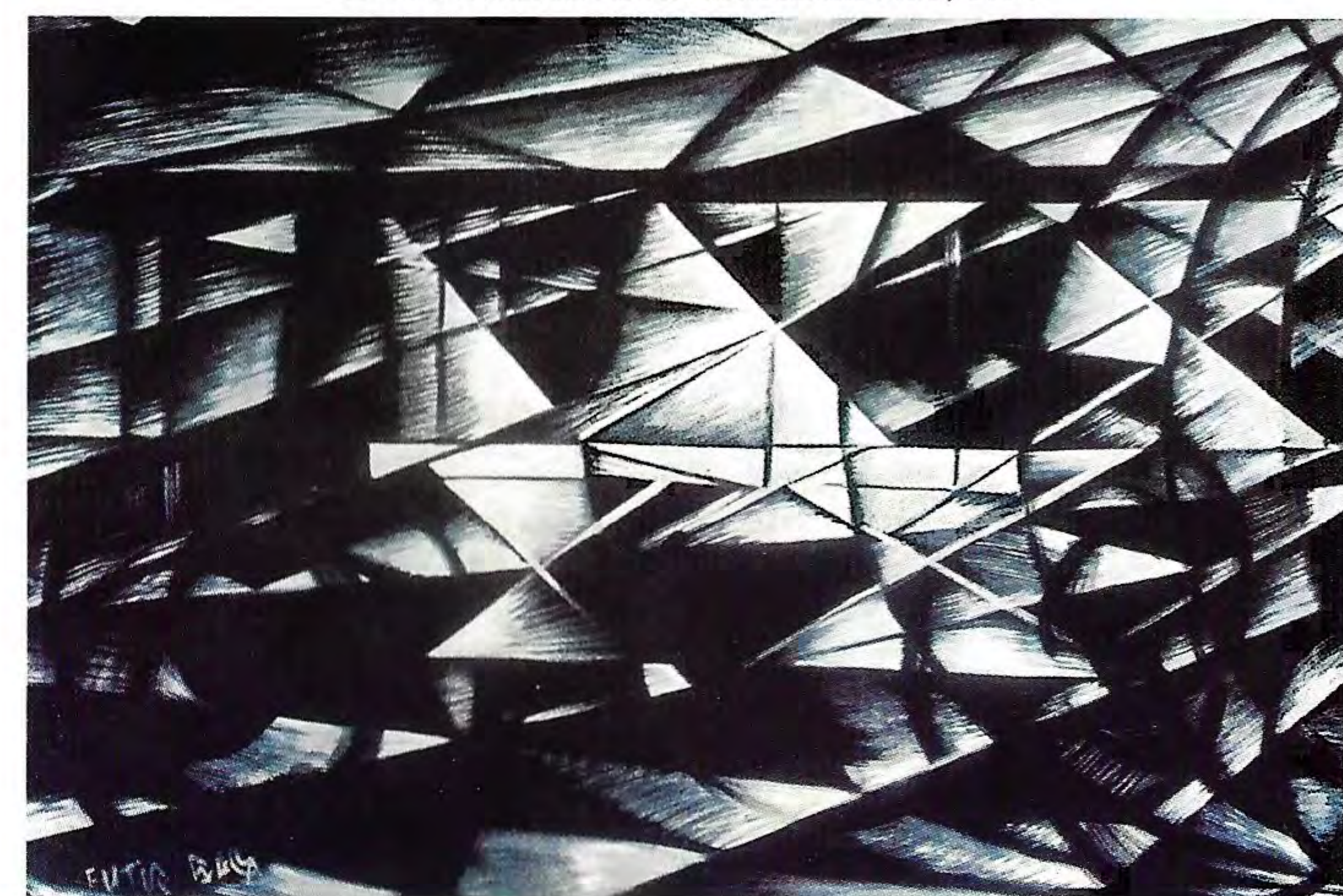
Geëmotioneerd of zakelijk

Vergelijk je beide schilderijen van de executies, dan toont het schilderij van Goya de meeste emotie. Op het schilderij staat een man in het felle licht wild met zijn armen te zwaaien. Overal is bloed. Er speelt zich een drama af en Goya heeft van die gebeurtenis een dramatisch schilderij gemaakt.

Het schilderij van Manet echter toont weinig emotie. Het is meer een zakelijke momentopname. Een van de schutters staat afzijdig zijn geweer opnieuw te laden, niet geïnteresseerd in wat er om hem heen gebeurt.

Futuristisch

Het woord futuristisch is afgeleid van 'future', wat toekomst betekent. Een futuristisch beeld is een indruk die de maker heeft van wat in de toekomst mogelijk is. Hoewel de levende paardenkrachten rond 1915 voor de meeste kracht en snelheid zorgden, dachten sommigen dat alles steeds sneller zou gaan. Zo ook de Italiaanse schilder Balla, die zijn toekomstvisie in zijn tekening *Snelheid* verbeeldt.

G. Balla: *Plasticiteit van licht en snelheid*, 1913

Fr. Marc: *Het lot der dieren*, 1913

Religieus

Tempels, kerken, moskeeën en synagogen hebben een religieuze functie: ze zijn gebouwd om ruimte te bieden aan godsdienstige of religieuze activiteiten. Daarbij worden vaak stukken voorgelezen uit heilige geschriften en wordt gezongen of gebeden. Katholieke kerkgebouwen zijn van oudsher versierd met gebrandschilderde ramen, muurschilderingen en beelden met een religieus onderwerp, met de bedoeling gelovigen aan te sporen tot gebed, nederigheid en het overpeinzen van hun leven. Ook de illustraties in gebedenboeken hebben die functie.

Klassiek, classicistisch

De term klassiek verwijst naar de klassieke oudheid: de oude Griekse en Romeinse cultuur dient als voorbeeld en inspiratie. Klassiek staat voor harmonie, overzichtelijkheid, het achterwege laten van al te uitbundige versieringen en voor zaken die hun waarde hebben bewezen. De invloed van de klassieke oudheid zakt met een golfbeweging weg en komt weer terug als classicisme. Klassieke of classicistische 3D-beelden herken je aan hun witte kleur, gladde afwerking, ingehouden emoties, evenwichtige verhoudingen, lange kleding of mooie naakte lichamen. Classicistische architectuur herken je aan rijen witte zuilen en een timpaan boven de voorgevel.

J-B. Carpeaux: *De dans*, Opera Garnier, 1869

Feestelijk

Een feest is geslaagd als je een feestelijk en blij gevoel hebt. Je staat uitbundig te springen en te juichen. Dat feestelijke gevoel drukt *De Danse* ook uit, de beeldengroep die Jean-Baptiste Carpeaux heeft gemaakt voor het operagebouw in Parijs. Het is een beeldengroep in klassieke stijl voor een gebouw met klassieke elementen. Het beeld is een verwijzing naar de functie die het gebouw ooit had: een gebouw voor dans en ballet.

Peinzend, dromerig

De peinzende koning is een illustratie in een boek van de middeleeuwse dichter Walther von der Vogelweide (ca. 1310). Uit de houding en gezichtsuitdrukking van de koning kun je afleiden dat hij zit na te denken over de tekst die hij net gelezen heeft.

W. von der Vogelweide: *Codex Manesse*, ca. 1310

Keukenstoel

Ch. Mackintosh: Ladderstoel, 1903

Functionaliteit

Functionaliteit gaat over het doel waarvoor iets is ontworpen. Vaak wordt daarbij in de eerste plaats gedacht aan een gebruiksdoel: een stoel is gemaakt om op te zitten. Maar als je een stoel wilt kopen, kijk je ook of je hem mooi vindt (esthetische functie) en misschien of het merk (verwijzende functie) je aanspreekt. Functionaliteit heeft dus nog meer kanten waar de ontwerper rekening mee moet houden. Dat geldt heel sterk voor gebruiksvoorwerpen (design).

Gebruiksfunctie

Stoelen zijn gemaakt om op te zitten, lampen om licht te geven en woningen om in te wonen. Als ze dat in de praktijk behoorlijk doen, dan zijn ze functioneel en beantwoorden ze aan het doel waarvoor ze zijn ontworpen. Als een product goed functioneert, dan moet je dat ook aan de vorm kunnen zien: 'form follows function' ('de vorm volgt de functie') werd lange tijd gedacht. Hoewel er heel veel goede en functionele stoelen zijn ontworpen, komen er nog steeds nieuwe modellen bij.

Decoratief

Wat aan de ladderstoel (*Hill House Chair*) van Mackintosh direct opvalt, is de smalle, hoge rugleuning. Die wordt bovenaan afgesloten

met een patroon van vierkantjes. Ze zorgen voor wat extra stevigheid en hebben verder alleen een decoratieve functie: ze versieren het uiteinde van de rugleuning.

Verwijzend of symbolisch

Voor veel mensen, instellingen en bedrijven is **status** belangrijk. Hoe hoger in rang, hoe groter de behoefte aan status. Dat gold ook voor Lodewijk XIV, bijgenaamd de Zonnekoning. Hij was er op gebrand om veel indruk te maken. Daarvoor liet hij in Versailles een ongehoorlijk kostbaar paleis bouwen en inrichten met stoelen, afgewerkt met bladgoud en dure stoffen. De status van zijn spullen moest naar hem verwijzen.

Esthetisch

Is de rode *S-Chair* van Vernon Panton mooi (esthetisch)? Een moeilijke vraag, want wat de een mooi vindt, vindt een ander lelijk, en wat nu in de smaak valt, wil niemand over een tijdje meer. Iedereen beseft dat schoonheid iets tijdelijks en persoonlijks is, ook in de kunst. Afgezien van persoonlijke voorkeuren wordt schoonheid over het algemeen in verband gebracht met harmonische verhoudingen en symmetrie.

A. Cromley: *Angel of the North*, 1998O. Zadkine: *Stad zonder hart*, 1953

Functie van kunst

Kunst heeft geen **praktische** of gebruiksfunctie: je kunt er niet lekker op zitten, het opeten of in rondrijden. Wel kun je ernaar kijken, ervan genieten of erdoor geraakt worden. Sommige mensen hangen een schilderij aan de muur omdat ze het mooi vinden of omdat de muur anders zo kaal is. In het eerste geval heeft het schilderij een **esthetische** functie, in het laatste geval vooral een **decoratieve**. Films en schilderijen zijn vaak gemaakt met de bedoeling een verhaal of een scène uit een beroemd verhaal over te brengen. Ze kunnen bijvoorbeeld een romantisch, **mythologisch**, **religieus** (zie voorstelling) of historisch verhaal verbeelden, een educatieve (opvoedende), wervende of spottende functie hebben of bedoeld zijn als grapje, waarschuwing, protest, teken in het landschap enz.

Historisch

De overheid laat belangrijke gebeurtenissen, zoals veldslagen, vredesverdragen, kroningen of bruiloften graag vastleggen in documenten, penningen en kunst. Het bombardement van Rotterdam in 1940 was zo'n gebeurtenis. Ter nagedachtenis aan deze historische gebeurtenis heeft de Poolse beeldhouwer Ozip Zadkine het monument *Stad zonder hart* gemaakt.

Waarschuwend

De wereld zit vol gevaren en overal word je daarvoor gewaarschuwd. Dat gebeurt met verkeersborden en met teksten en stickers op verpakkingen. Sommige kunstwerken hadden, toen ze gemaakt werden, zowel een esthetische als een waarschuwend functie. Vooral Nederlandse vanitasschilderijen met schedels, omgevallen glazen en een gedooft kaars moesten de burgers erop wijzen dat het leven zomaar afgelopen kon zijn.

Wervend

De man op de poster kijkt je indringend aan en wijst met zijn vinger nadrukkelijk in jouw richting: jou moet ik hebben, "I want you". De Amerikaanse overheid gebruikte deze afbeelding van Uncle Sam voor propagandadoeleinden om soldaten te werven voor het Amerikaanse leger in de Eerste Wereldoorlog. Onder de poster stond: "*I Want You, for the US Army*".

Stoel Lodewijk XIV, ca. 1650

V. Panton: *S-stoel*, 1967W. Claesz: *Vanitasstillevens*, 1630M. Flagg: *I Want You for the US Army*, 1917

Beeldende aspecten

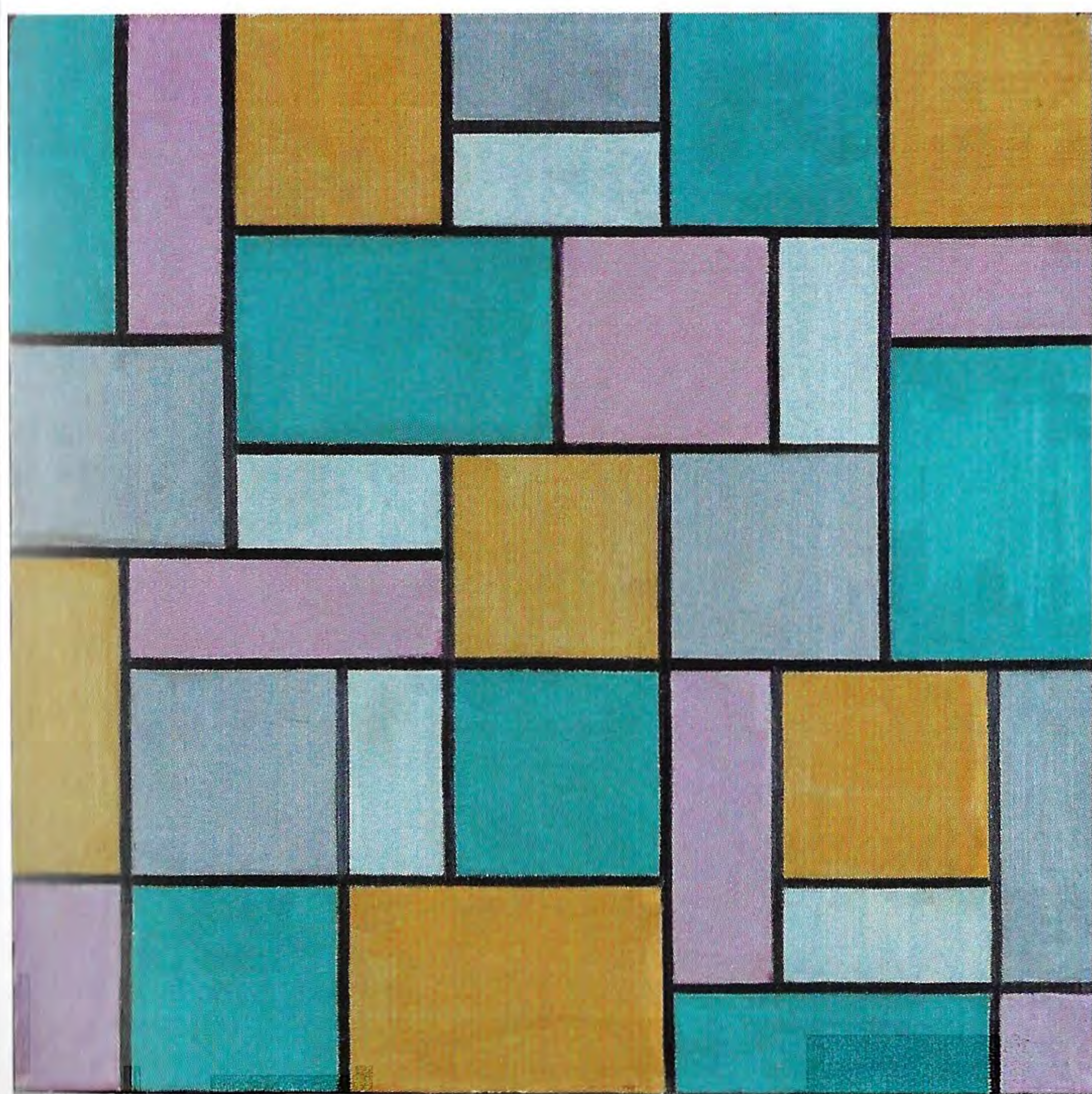
D. Buren: *Installatie in het Grand Palais, Parijs, 2012*

Kleur, vorm, ruimte, licht en compositie zijn de belangrijkste beeldende aspecten. Kunstenaars en vormgevers weten hoe ze met deze aspecten de bedoeling van hun werk net dat extraatje kunnen geven waardoor het beter en duidelijker overkomt. Bijvoorbeeld door een onderdeel iets te laten oplichten, een schaduw iets zwaarder aan te zetten, een gedeelte van een voorstelling te maskeren, de contrasten te versterken of juist te verminderen enzovoort.

In de vijftiende eeuw, toen het zo realistisch mogelijk weergeven van de ruimte steeds belangrijker werd, deden kunstenaars daar onderzoek naar. Ze (her)ontdekten de werking van het perspectief en verdiepten zich in de werking van licht en donker. In hoofdstuk 6 lees je onder 'Vorm' en 'Ruimte' daarover meer.

Onder invloed van de ontwikkelingen in de kunst werden leraren op kunstacademies zich meer en meer bewust van het belang en de werking van de beeldende aspecten.

In 2012 heeft de Franse kunstenaar Daniel Buren in het Grand Palais, een meer dan honderd jaar oude tentoonstellingshal in Parijs, een installatie gebouwd. De hal stond vol met een soort 'parasols', grote gekleurde ronde doorzichtige schijven op palen. De bezoekers konden onder de parasols doorlopen. Het zonlicht dat door het glazen dak scheen verkleurde alles onder de parasols in oranje, geel, groen of lichtblauw, de kleuren van de transparante schijven. Kleur is dus een kwestie van licht. Onder invloed van de kleur van het licht verandert alles van kleur. Met name witte voorwerpen, zoals de plastic stoelen op de foto, nemen de kleur van het licht dat erop valt helemaal over.

Th. Van Doesburg: *Compositie XVII, 1919*

Th. Van Doesburg: *Compositie XVII, omgezet naar zwart-wit, 1919*

Kleur

Bij kleur gaat het om drie verschillende eigenschappen:

- **kleursoort**
- **helderheid**
- **zuiverheid of verzadiging**

Daarnaast kun je aan kleuren ook allerlei waarden toekennen, zoals warmte of koelte, vrolijkheid, somberheid of gevaar. Dat is een persoonlijke zaak, waarbij alles wat je meegemaakt hebt een stevig woordje meesprekt. Misschien wel zonder dat je je daar bewust van bent.

Kleursoort, kleurfamilie

We onderscheiden allerlei soorten kleuren en hebben die kleuren ook een naam gegeven, zoals rood, lichtblauw, marineblauw, geelgroen enz. Omdat niet iedereen hetzelfde begrijpt met deze namen hebben producenten een code met nummers voor kleuren bedacht. Huisschilders en autospuiters werken met zogeheten RAL-kleuren, terwijl drukkers en vormgevers het hebben over PMS-kleuren. Het zijn verschillende systemen. *Compositie XVII* van Van Doesburg is in het voorbeeld omgezet naar de kleursoort blauw.

Kleurhelderheid

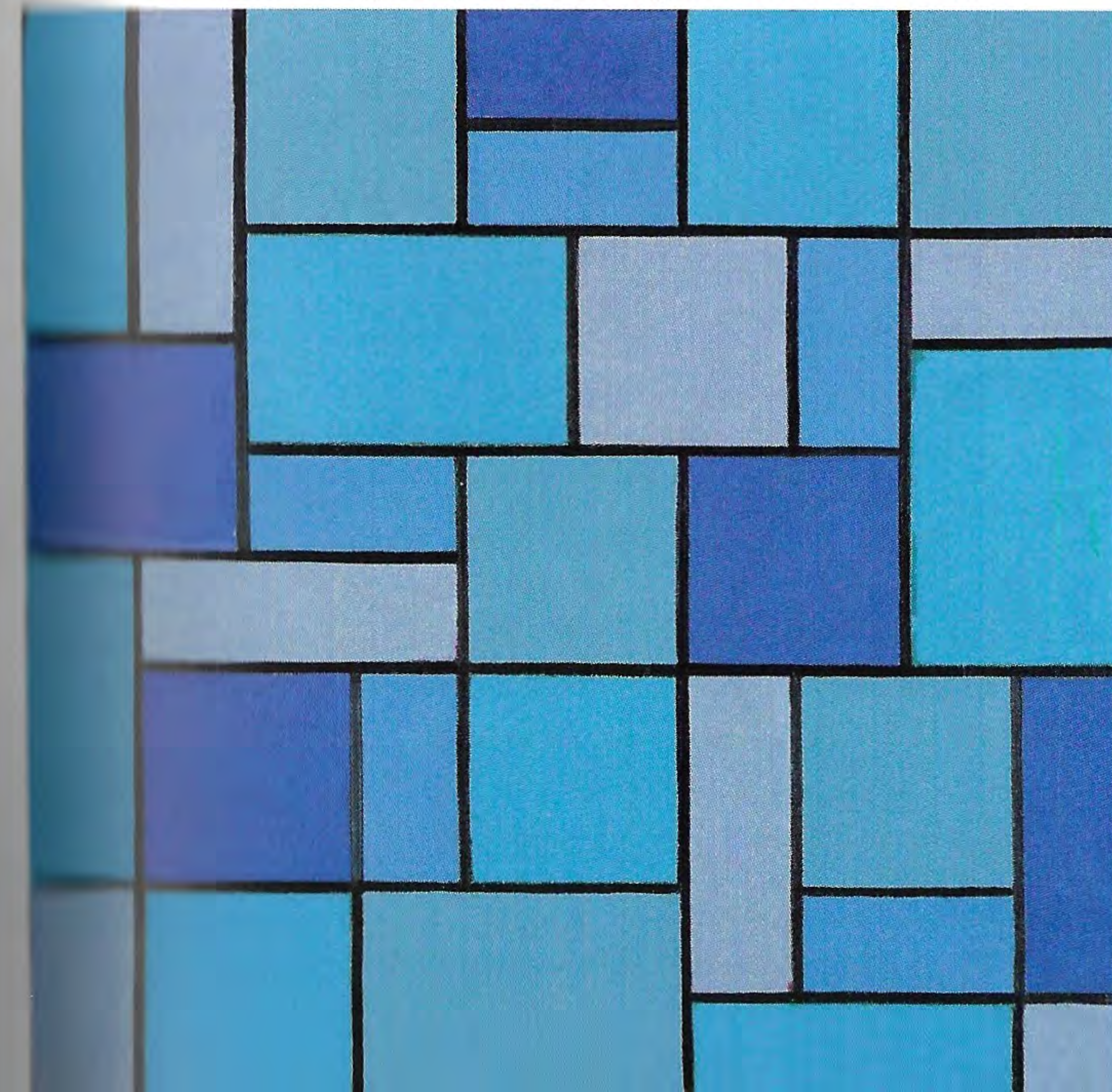
De mate van helderheid van een kleur zegt hoeveel licht een kleur terugkaatst. Lichtgeel weerkaatst bijvoorbeeld meer licht dan donkergeel. Kortom: hoe lichter de kleur des te meer licht hij weerkaatst. Om de helderheid van kleuren te vergelijken kun je het beste door je wimpers kijken. Een andere manier is de kleur in een computerprogramma omzetten naar zwart-wit. Dat is gedaan met *Compositie XVII* van Van Doesburg. Je ziet dat de meeste kleuren bijna evenveel licht weerkaatsen.

Kleurzuiverheid of verzadigde kleuren

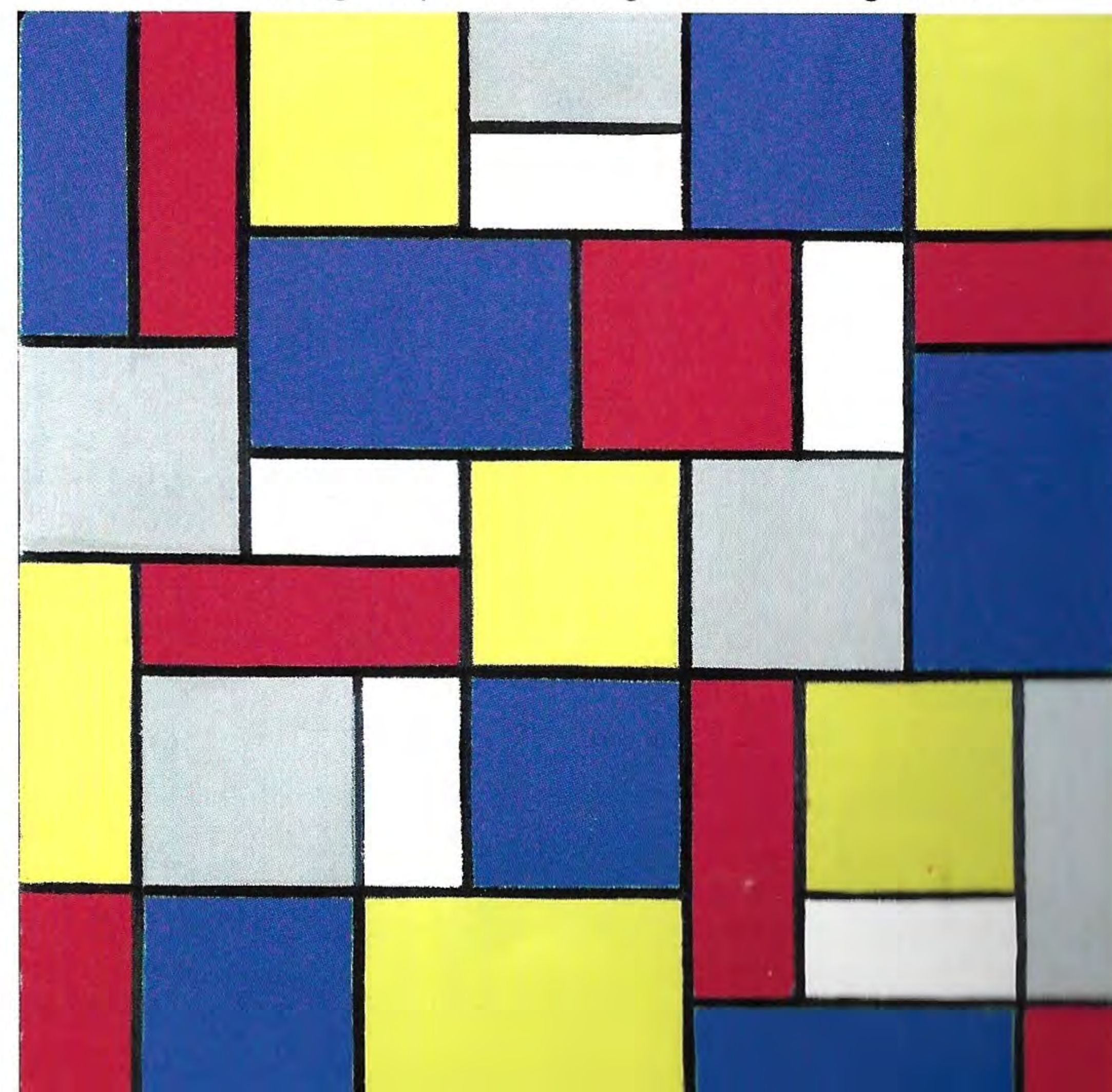
Zuiver rood is het meest verzadigde rood dat je kunt bedenken. Roder kan niet. Als je meer rode kleurstof (pigment) aan verzadigd rood zou toevoegen, dan wordt de kleur daar niet roder van. Zo is er ook verzadigd blauw en geel. Het zijn pure kleuren met de hoogste kleurkwaliteit, zonder bijmenging van wit of zwart. Verzadigde kleuren zijn dus diepe kleuren. Een verzadigde kleur is een kleur op zijn 'kleurigst'. Verzadiging heeft dus betrekking op de hoeveelheid pure kleurstof in verf of krijt.

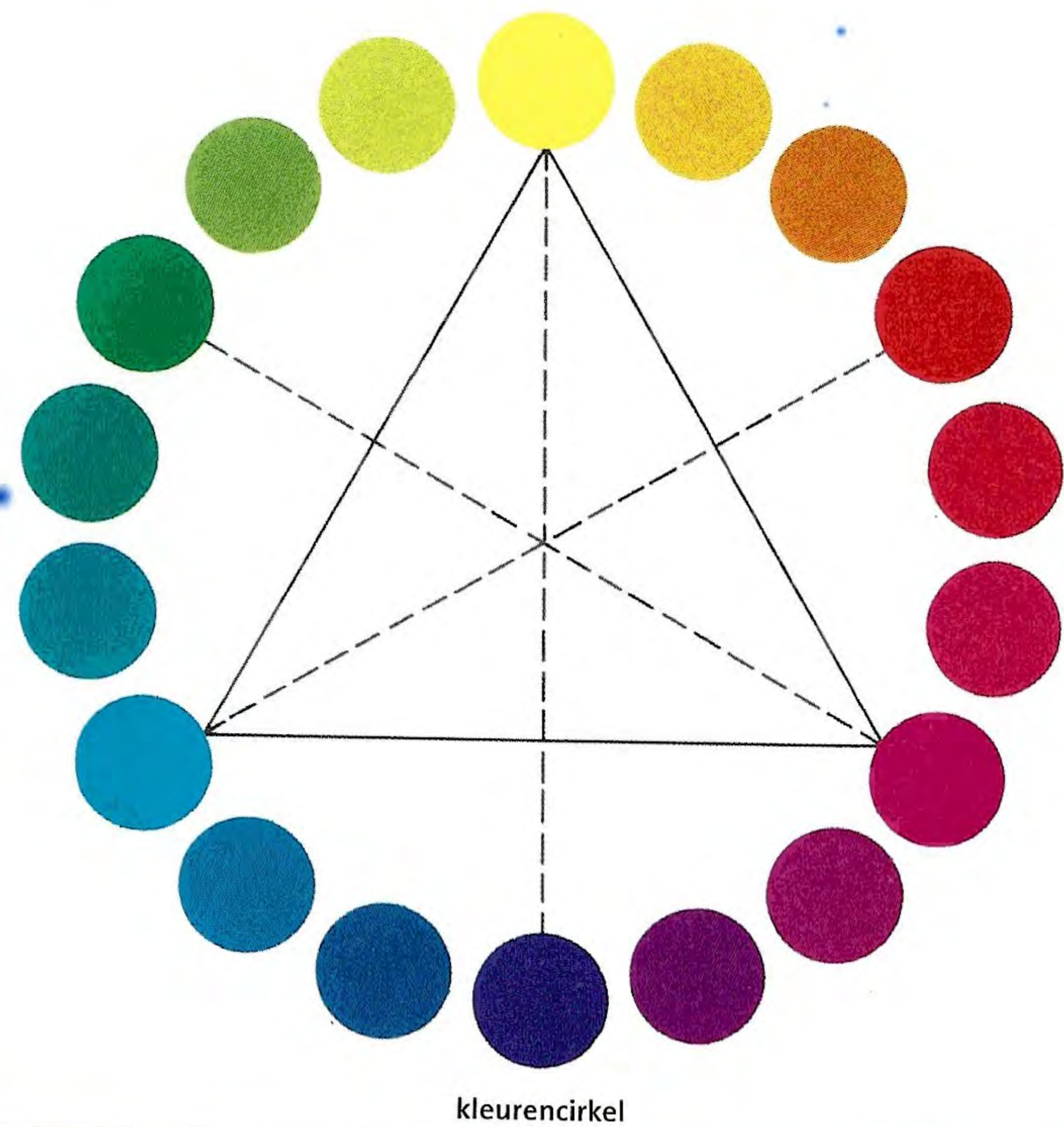
Onverzadigde kleuren zijn bruin, donkergroen of donkerblauw. Ze zijn vermengd met andere kleuren en daarom onverzadigd (zie primaire, secundaire en tertiaire kleuren). *Compositie XVII* van Van Doesburg is in het voorbeeld omgezet naar verzadigd rood, blauw en geel.

Th. Van Doesburg: *Compositie XVII, omgezet naar blauwe tinten*

Th. Van Doesburg: *Compositie XVII, omgezet naar verzadigde kleuren*

kleurencirkel

Primaire kleuren

Kleurencirkel

Een kleurencirkel is een logische en gemakkelijke manier om kleuren te rangschikken. In de kleurencirkel zie je de *primaire* kleuren (rood, geel en blauw) en de *secundaire* kleuren (groen, paars en oranje). De volgorde van de kleuren in een kleurencirkel sluit aan bij die van een regenboog.

Primaire kleuren, basiskleuren

Zuiver rood, geel en blauw zijn de basiskleuren waarmee alle andere kleuren gemengd kunnen worden. We noemen die kleuren dan ook wel de primaire (eerste) kleuren. Er zijn echter heel veel verschillende kleuren rood, geel en blauw, die allemaal onder de noemer primaire kleuren vallen. Drukkers gebruiken andere primaire kleuren dan schilders.

Schilders hebben een voorkeur voor vermiljoenrood, karmijnrood, ultramarijnblauw, helderblauw, citroengeel, wit en zwart als basiskleuren, waarmee ze alle kleuren kunnen mengen.

Secundaire kleuren

Groen, oranje en paars zijn de secundaire kleuren. Je krijgt ze door twee primaire kleuren met elkaar te mengen. Secundaire verkleuren kun je ook gewoon in een verfdoois, pot of tube kopen.

Secundaire kleuren

Tertiaire kleuren

Tertiaire kleuren

Bordeauxrood, oudroze en sienna zijn kleuren die verdonkerd zijn. Het zijn tertiaire kleuren.

Je krijgt ze door drie primaire kleuren te mengen. Maar je kunt ook een primaire kleur nemen en daar een heel klein beetje zwart bij mengen. Tertiaire kleuren zijn onverzadigde kleuren. De golven in *Wat Vrijheid!* zijn door Ilja Repin voor een groot deel in verschillende tinten bruin, een tertiaire kleur, geschilderd.

Kleurfamilie

Kleuren die maar weinig van elkaar verschillen, behoren tot één kleurfamilie (*kleursoort*). Het effect van het gebruik van kleuren van dezelfde kleurfamilie is een rustig beeld met allemaal min of meer dezelfde kleuren.

Als je de figuren en de lichte schuimkoppen uit het *Wat Vrijheid!* van Ilja Repin zou wegdenken, hou je een bruin-blauw beeld over. De contrasten in kleur zijn gering; die tussen licht en donker zijn groot. De figuren opzij van het midden en de lichteffecten maken het schilderij boeiend.

I. Repin: *Wat Vrijheid!* 1903

P. Mondriaan: *Lelie*, 1921

V. van Gogh: *Vaas met irissen*, 1890

Kleurgebruik en de werking van kleuren

Bij het bekijken van het kleurgebruik gaat het om de 'hoe-vraag': 'Hoe heeft de maker de kleuren gebruikt?' De vraag die daar weer bij aansluit is de 'waarom-vraag': 'Waarom heeft hij dat zo gedaan?' 'Wat is zijn bedoeling met deze kleuren geweest?' Kleurgebruik, de werking en de functie van kleuren hangen met elkaar samen. Van daar dat er over kleur en het gebruik en het effect van kleur veel te vertellen is:

- De symboliek en expressieve waarde van kleuren.
- Gebruik van warme of koele kleuren.
- Het effect van kleurcontrasten.
- Het doel van de kleurkeuze, bijvoorbeeld om een schilderij realistisch te laten lijken of om een feestzaal te versieren.
- Invloed van materiaal en de techniek op de kleur.
- Enz.

Expressief kleurgebruik

Expressie gaat over het uitdrukken van je gevoel. Daarvoor is kunst een goede uitlaatklep. Niet voor niets dat muziek soms lekker hard moet klinken. In de beeldende kunst wordt het gevoel vooral met kleur uitgedrukt. Net als in spreekwoorden (zich groen en geel ergeren). Veel van de betekenis van gevoelens vind je in de symbolische kleuren terug.

V. van Gogh: *Zonnebloemen*, 1888

R. Magritte: *Het graf van de worstelaars*, 1960

Symbolisch kleurgebruik

Symbolische kleuren hebben een diepere betekenis. Die betekenis is niet universeel, maar verschilt per cultuur. Aan bloemen worden soms een symbolische waarde gehecht, die vooral te maken heeft met de kleur. Rode rozen worden bijvoorbeeld gezien als teken van de liefde. Het rijtje hieronder geeft positieve of negatieve betekenissen weer van de verschillende kleuren.

- Rood: liefde, hartstocht, levenskracht, gevaar
- Oranje: opgewektheid, warmte, vrolijkheid
- Geel: licht, luister, glorie, energie, afgunst, verraad
- Goud: goddelijkheid, hemels
- Blauw: oneindigheid, goddelijkheid, rust, ongenaakbaar
- Groen: leven, hoop, natuur
- Zwart: duisternis, rouw, dood, dreiging
- Wit: zuiverheid, ongereptheid

Instellingen en politieke partijen gebruiken in hun logo graag symbolische kleuren. Op internet vind je uitgebreid informatie over de symboliek achter kleuren.

Koele en warme kleuren

Blauwe, groene en paarse kleuren worden over het algemeen als koele kleuren beschouwd. Rode, oranje, gele en daarvan afgeleide kleuren worden over het algemeen beschouwd als warme kleuren.

De rode boom van Mondriaan, bewerkt, 2012

Kindertekening van een boom

Kleurperspectief

Rode kleuren dringen zich op, terwijl blauw juist lijkt te wijken. Als beide kleuren naast elkaar zijn gebruikt, wordt zo diepte gesuggereerd. *De rode boom van Mondriaan* is als voorbeeld bewerkt om het kleurperspectief te versterken.

Atmosferisch perspectief

Net als bij kleurperspectief wordt met atmosferisch perspectief diepte gesuggereerd. Dat zie je op de afbeelding van *Kraaienboom*. Dichter bij de horizon vervagen en vergrijzen de kleuren en worden ze lichter. Atmosferisch perspectief wordt vooral in de landschapsschilderkunst gebruikt.

Schematisch kleurgebruik

Bij schematisch kleurgebruik heeft een object meestal een soort codekleur: een kleur die iedereen kenmerkend vindt voor dat object. De stam van een boom is dan bruin en water is altijd blauw, net als de lucht. Bij primitivistische schilderijen en in tekeningen van kinderen zie je vaak schematisch kleurgebruik.

Functioneel kleurgebruik

Bij functioneel kleurgebruik is kleur toegepast om een bepaald doel te bereiken, bijvoorbeeld om wanden te versieren (decoratieve functie), iets of iemand die mogelijk gevaar oplevert door kleur te laten opvallen, bijvoorbeeld met een gekleurd hesje, of om onderscheid te maken zoals op wegenkaarten. Op de afbeelding van de kaart van Nederland hebben de kleuren een speciale betekenis. Zo raak je niet verloren in een wirwar van lijnen en is de structuur van het wegennet goed zien.

Onbekend: Dozentoren

Kleurcontrasten

Met kleurcontrast bedoelen we de tegenstelling tussen kleuren die naast elkaar worden gebruikt. Kleurcontrasten hebben te maken met het verschil in kleursoort, kleurhelderheid en kleurverzadiging. Daarnaast kan ook het verschil in grootte van twee kleurvlakken naast elkaar een rol spelen. Veel voorkomende kleurcontrasten zijn:

- Kleur-kleurcontrast
- Licht-donkercontrast
- Complementair contrast
- Warm-koudcontrast

Kleur-kleurcontrast

Het meest voor de hand liggende kleurcontrast is het kleur-kleurcontrast: het verschil tussen twee verschillende kleursoorten naast elkaar. De vlakken van de *Dozentoren* steken tegen elkaar af omdat ze allemaal een andere kleur hebben. Die kleuren benadrukken de vierkante vorm van de vlakken.

Licht-donkercontrast

De *Eiffeltoren* van Robert Delaunay is geschilderd in roodachtige kleuren. Hij lijkt tussen de huizen door in de lichtgekleurde wolken te priemen. Door het grote contrast in de lichte wolken en de donkere toren komt de toren los van de achtergrond en wordt de vorm

G. de Chirico: De grote metafysicus, 1917

benadrukt. Een sterk licht-donkercontrast herken je ook in de beide muurvlakken van de toren op het schilderij *De grote metafysicus* van De Chirico.

Complementair contrast

Complementaire kleuren (kleuren die in de kleurencirkel tegenover elkaar liggen, zoals rood - groen, geel - paars en blauw - oranje) vormen het grootste kleurcontrast. Ze steken het duidelijkst tegen elkaar af. Bovendien versterken deze kleuren over en weer de intensiteit van beide kleuren: rood lijkt dieper rood naast groen en andersom. De opgevouwen rode doek aan de rechterkant van de toren op het schilderij *De grote metafysicus* vormt een complementair contrast met de groenblauwe avondlucht.

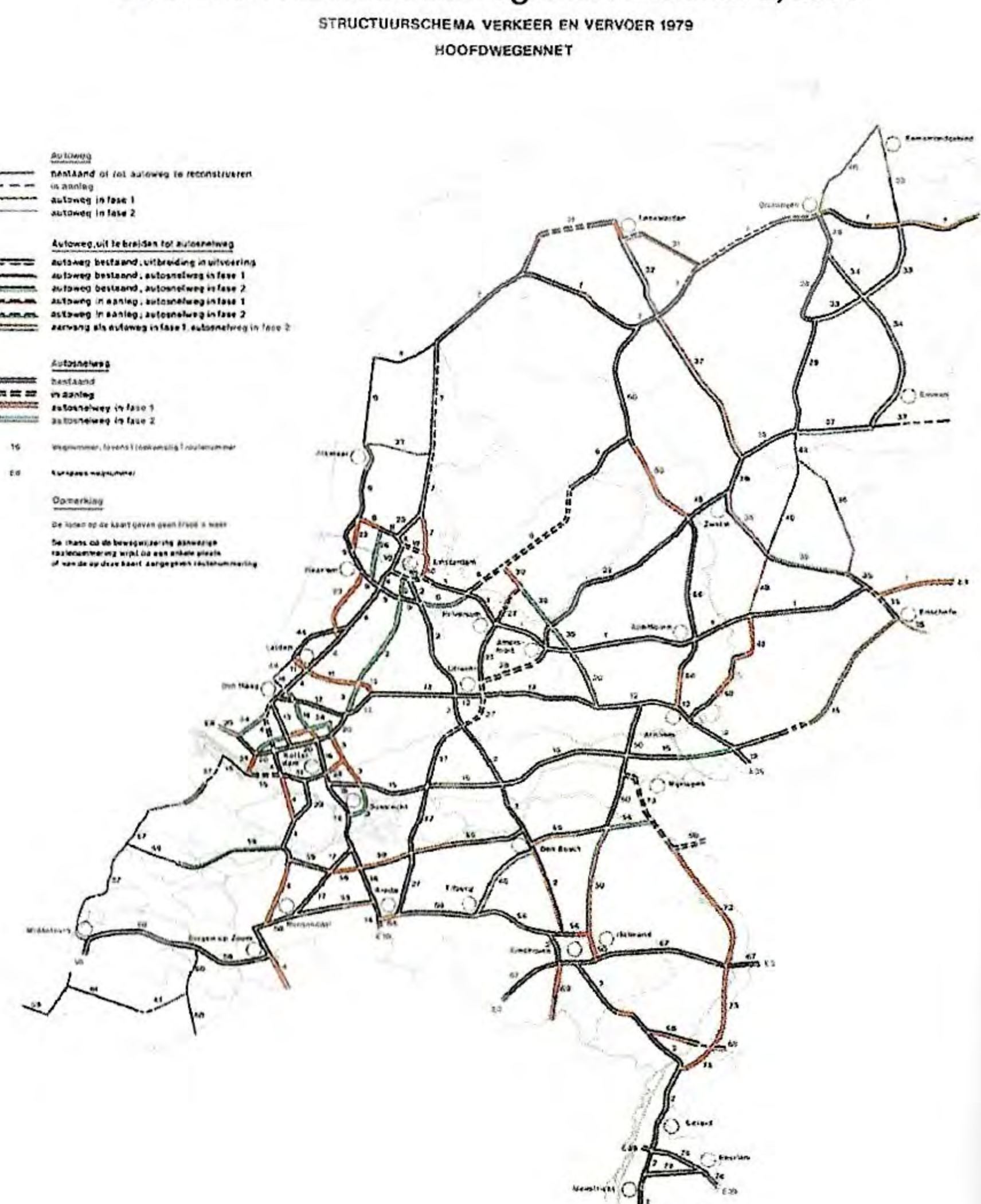
Warm-koudcontrast

Oranje en rood zijn warme kleuren, blauw is een koele kleur. De orangerode toren en licht gekleurde lucht op de achtergrond van het schilderij *Torenpoort nr. 3* vormt een warm-koudcontrast met de blauwe en groene vlakken op de voorgrond.

C. Friedrich: *Kraaienboom*, 1822

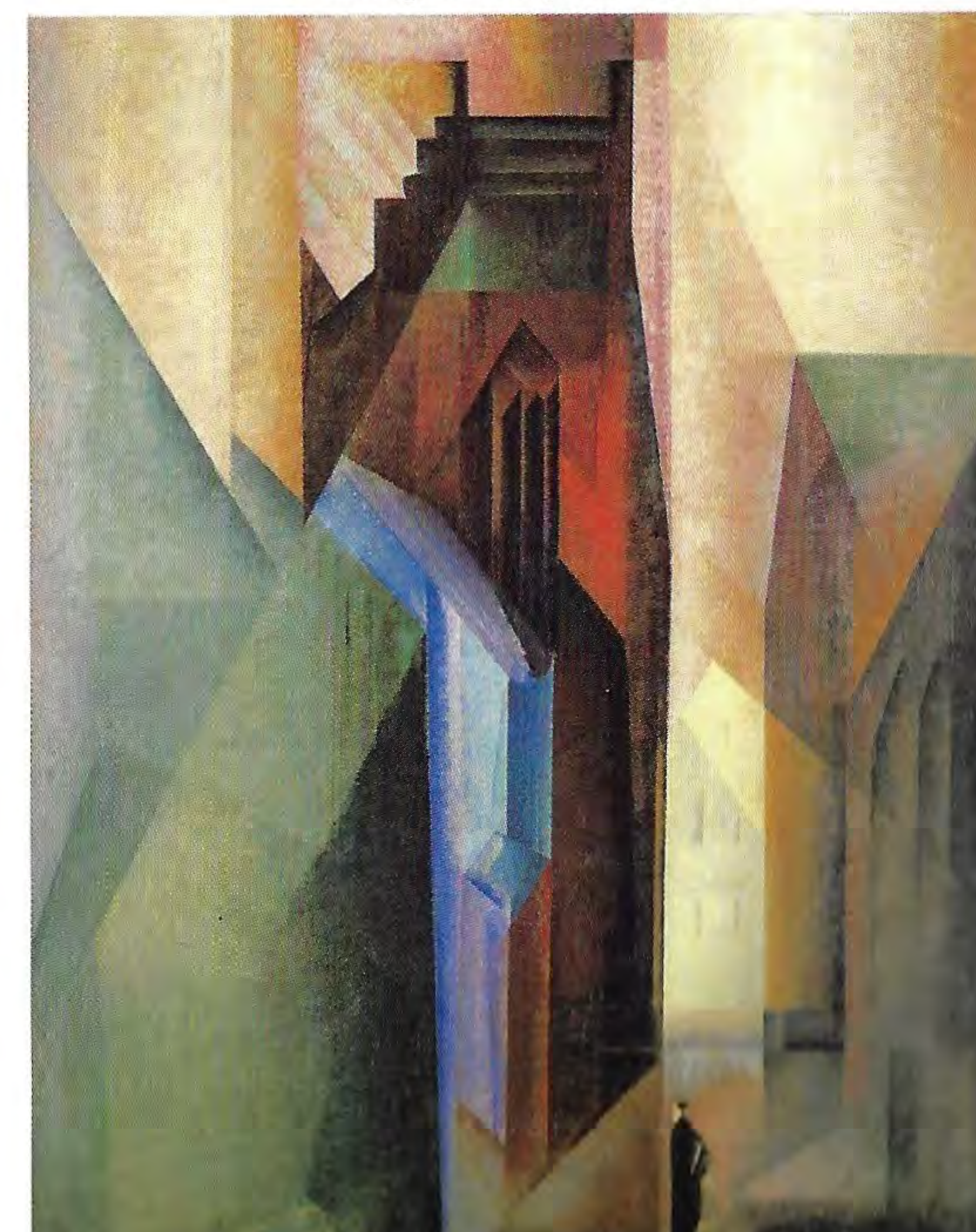
Structuurschema hoofdwegennet Nederland, 1979

R. Delaunay: *Eiffeltoren*, 1911

L. Feininger: *Torenpoort III*, 1925

E. Degas: *Het orkest van de Opéra*, 1870

Illustratie met Jimmy Hendrix, ca. 1970

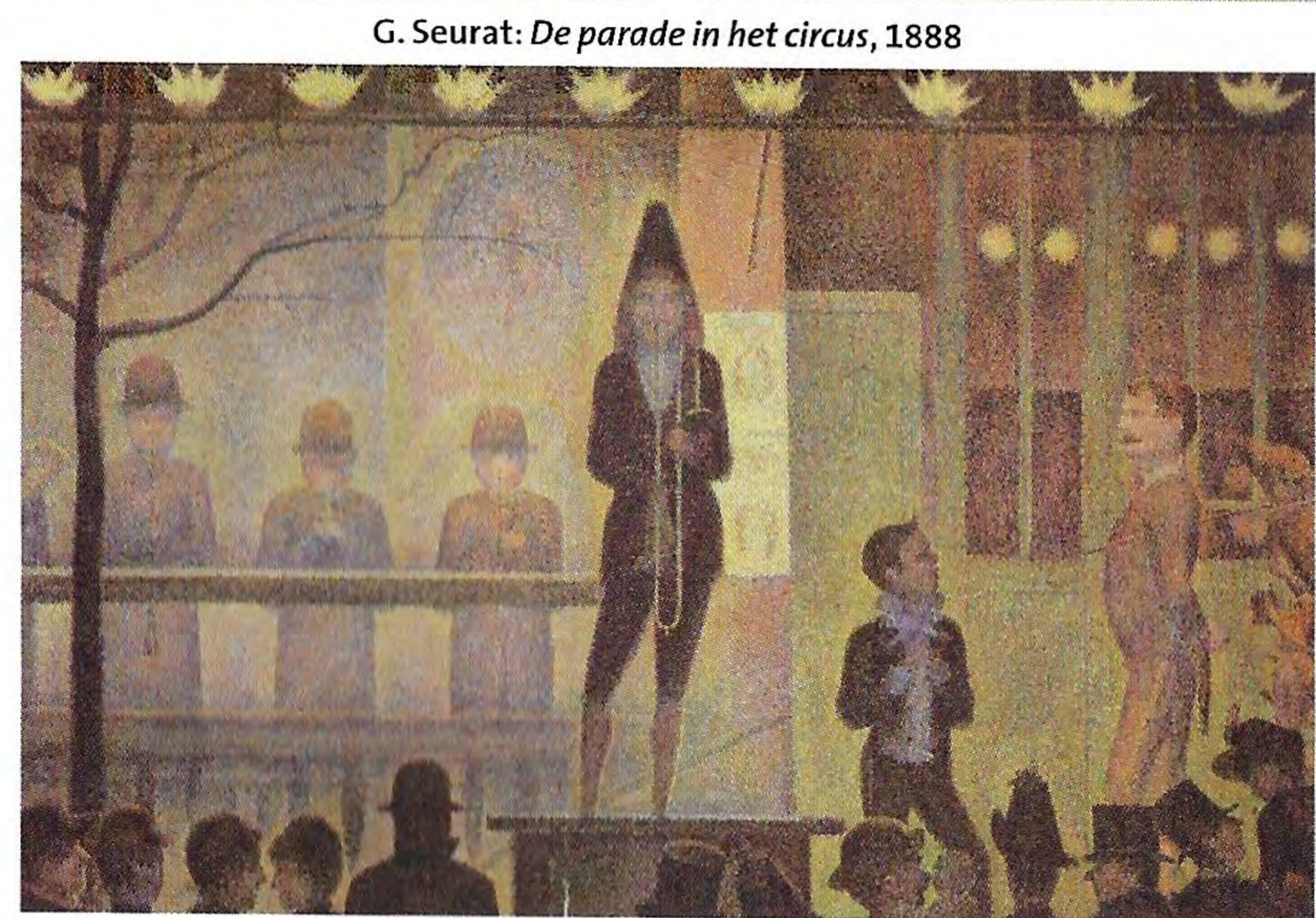
Kleurmenging, gemengde kleuren

Verschillende kleuren kun je op verschillende manieren met elkaar mengen. Verkleuren meng je bijvoorbeeld anders dan verschillende kleuren krijgt of licht. Door twee primaire kleuren met elkaar te mengen ontstaat een secundaire kleur. Mengen met wit of zwart geeft lichte resp. donkerder kleuren.

Edgar Degas heeft in zijn *Orkest van de Opéra* de kleuren gemengd om allerlei nuances in zijn kleuren van de gezichten of balletjurkjes te krijgen.

Optische kleurmenging

Bij optische kleurmenging zijn de kleuren op de drager niet gemengd, maar in kleine kleurstipjes naast elkaar aangebracht. Omdat de kleurstipjes zo klein zijn, geven ze op afstand toch de indruk dat het om gemengde kleuren gaat. In het eind van de negentiende eeuw ontwikkelden kunstenaars deze techniek. Ze deden dat omdat ze dachten dat de kleuren van hun schilderijen zo intenser en lichter zouden overkomen. De techniek van optisch kleurmenging leidde tot het ontstaan van het pointillisme (point = punt), waarvan De parade in het circus een voorbeeld is.

G. Seurat: *De parade in het circus*, 1888

T. Scapa: *Jazz Festival Montreux*, poster 2003

Kleurverloop

Kleurverloop is een geleidelijke verandering van kleur. In de illustratie met Jimmy Hendrix als gitarist verlopen de kleuren van zijn kleiding (van helderpaars naar donkerpaars), maar ook de kleuren van de wolken op de achtergrond verlopen. Door kleurverloop wordt vaak **plasticiteit** of diepte gesuggereerd.

Egaal, monochroom

Wanneer een vlak overal dezelfde kleur heeft gekregen, zoals bij de achtergrond van het affiche voor het Jazz Festival Montreux, spreken we van een egale kleur. De gele achtergrondkleur is overal gelijkmatig opgebracht. Veel ruimtelijke objecten zoals auto's zijn in één kleur gespoten (monochroom = in één kleur). Door het verschil in lichtval op de verschillende vlakken ontstaat dan toch kleurverschil. **Polychroom** (meerkleurig of veelkleurig) is het tegenovergestelde van monochroom.

G. van Honthorst: *Terugkeer van de verloren zoon*, 1610

Licht, lichtval

De manier waarop je lichtval ervaart, heeft te maken met:

- lichtbron(nen)
- lichtsterkte
- lichtwerking
- lichtrichting

Op deze pagina zie je maar op één schilderij heel vaag een lichtbron, een kaars, maar die geeft nauwelijks licht; in elk geval te weinig om het hele tafereel zo te verlichten als op het schilderij zichtbaar is.

Op dat schilderij, *De terugkeer van de verloren zoon* van Gerard van Honthorst, lijkt het of er een felle lichtbron verscholen zit achter de verloren zoon, die links van het midden achterover leunt.

Lichtintensiteit

De sterkte van het licht op de schilderijen op deze pagina is heel verschillend. De lichtintensiteit op *Het laatste avondmaal in Emmaus* is het sterkst. Dat zie je aan het sterke contrast tussen licht en donker en de scherpte van de voorstelling. De voorstelling is verlicht door een felle lichtbundel. Het contrast tussen de belichte delen en de delen waarop schaduwen valt, is dan erg sterk.

M. Caravaggio: *Laatste avondmaal in Emmaus*, 1601

J. Steen: *Zoals de ouden zongen*, 1625

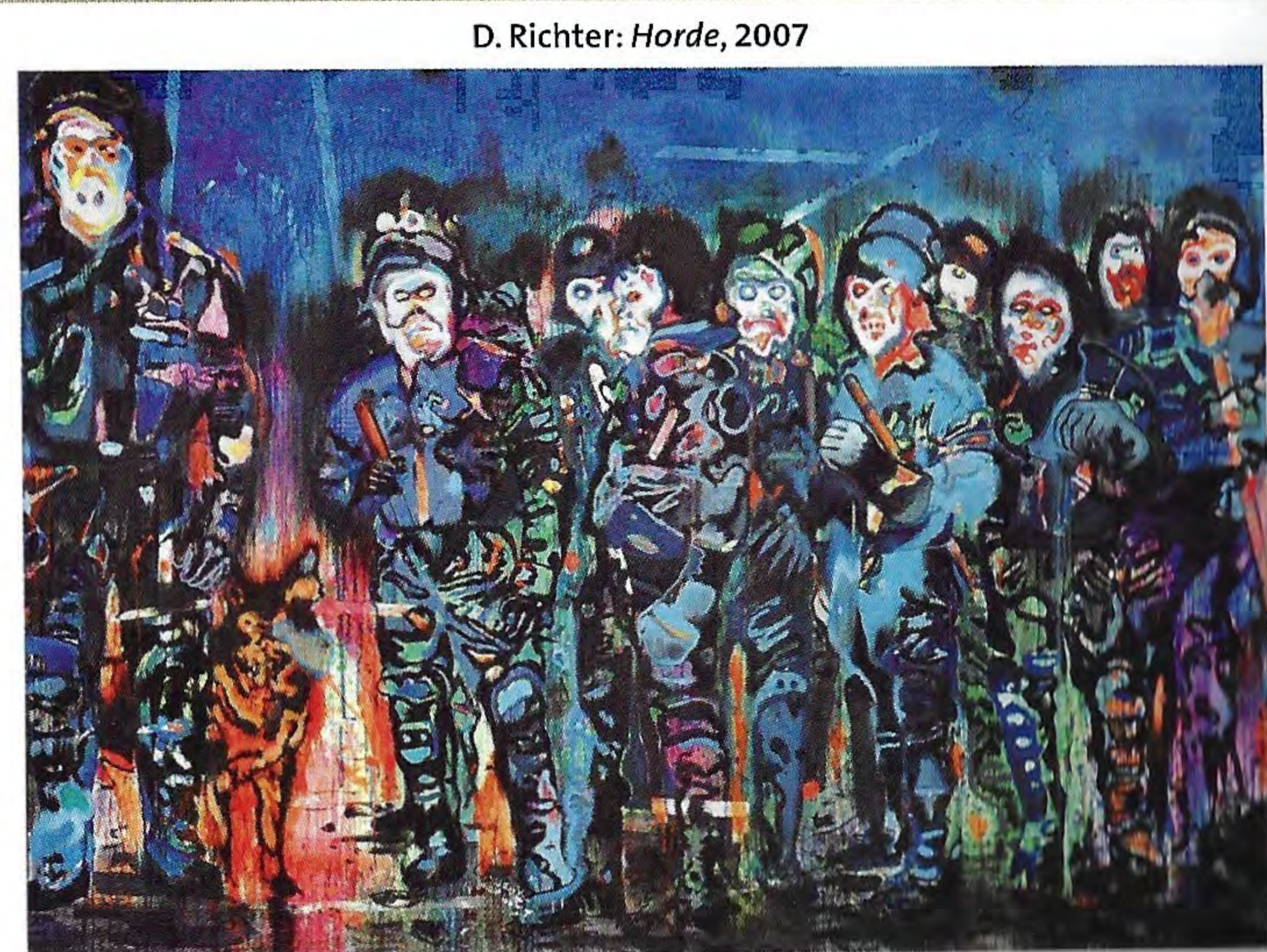
Direct licht

Het tafereel *Zoals de ouden zongen* van Jan Steen wordt verlicht door het raam links, maar het licht is veel minder fel en meer verspreid dan bij *Het laatste avondmaal in Emmaus*.

Diffuus/verspreid licht

Geen groep die je 's avonds tegen het lijf wilt lopen, de *Horde* van Daniël Richter. Waar het licht op dit schilderij vandaan komt, is onduidelijk. Nergens zie je een lichtbron of direct licht. Wel zijn de maskerachtige koppen fel verlicht, maar er zijn geen duidelijke schaduwen.

Bij indirect of diffuus licht zijn de schaduwen onscherp of vaag, en is alles even sterk belicht.

D. Richter: *Horde*, 2007

Windmolens in Angla bij meelicht, Estland, ca. 1900

P. Gabriël: Zonnige dag, ca. 1890

P. Cézanne: Fruitschaal met granaatappel en peren, 1890

R. Magritte: De gehuwde priester, 1960

Lichtrichting

De lichtrichting (de richting van waaruit het licht schijnt) kun je vinden door de lichte plekken en de schaduwen in het tafereel. We onderscheiden:

- meelicht
- tegenlicht
- zijlicht
- licht van schuin boven
- enz.

Op elke landschapsfoto op deze pagina komt het licht van een andere kant.

Tegenlicht

Tegenlicht is het tegenovergestelde van meelicht: het schijnt je tegemoet en kan heel storend zijn, vooral als het licht van een laagstaande zon in je ogen prikt. Tegenlicht kan daardoor verblinden. Door het lage tegenlicht op de foto met de ondergaande zon zie je van de molens alleen nog de **silhouetten**. De hele voorgrond is donker en er valt nauwelijks meer iets te onderscheiden.

Meelicht

Meelicht is licht dat van voren – met de kijker mee – op de voorstelling valt, zoals bij het schilderij *Zonnige dag* van Paul Gabriël. Het licht komt niet precies recht van voren, maar een beetje van links. Dat zie je aan de donkere rechterkant van de hut op de achtergrond en aan de schaduw rechts onder de kap van de molen zelf. Het iets ‘schuine’ meelicht maakt het schilderij spannender.

Zijlicht

De foto van de molens linksonder op deze pagina is genomen bij zijlicht. De linkerkant van de molens is donker, terwijl de rechterkant van de molens fel beschenen wordt door de laagstaande zon. Op de foto rechtsonder zijn de molens zelf bijna wit. Dat komt door het felle licht dat op de molens valt, waardoor ze sterk afsteken tegen de donkergrijze lucht op de achtergrond. Licht en de kleur van het licht heeft veel invloed op de sfeer van de foto's.

Lichteffecten, lichtwerking

Licht zorgt er ook voor dat er schaduwen ontstaan. Dat is een van de effecten van licht. Effecten die veroorzaakt worden door de lichtval zijn onder andere:

- schaduw
- schaduwwerking, plasticiteit
- licht-donkercontrasten en clair-obscur
- sfeer

Schaduw

Zonder licht geen schaduw, maar met licht soms ook niet. Schaduwplekken zijn plekken waar weinig of geen licht op valt, terwijl dat in de directe omgeving wel gebeurt. Vooral direct licht zorgt voor duidelijke schaduwen. We onderscheiden onder andere slagschaduwen en eigen schaduw. Toni Grote heeft haar *Peer* in veel tinten groen geschilderd, van heel licht tot heel donker en bruinachtig. Daardoor lijkt de schil van de peer te bestaan uit allemaal kleine vlakjes. De lichtbron is niet zichtbaar; wel is duidelijk waar het licht vandaan komt.

Slagschaduwen en eigenschaduw

Op het schilderij *De gehuwde priester* van René Magritte zie je schaduwen boven op de beide appels. Dat is de slagschaduw van de bladeren erboven. De slagschaduw is de schaduw die een object op zijn omgeving ‘slaat’. Ook de schaduwen rond de maskertjes op de appels en de schaduwen op de grond onder de appels zijn slagschaduwen.

De schaduwen rechts op de appels, die geleidelijk van licht naar donker verlopen, zijn de eigen schaduwen van de appels: de eigen schaduw is de plek op het voorwerp zelf waar het licht niet direct op valt.

Schaduwwerking, plasticiteit

Door de lichteffecten en de schaduwwerking op het fruit op de afbeeldingen op deze pagina zie en weet je dat het fruit niet plat maar een bolle, ruimtelijke vorm heeft: het is plastisch. Dat ruimtelijke effect heeft Toni Grote bij haar *Peer* nog eens versterkt door tegenover de meeste lichte delen een donkere kleur te plaatsen en andersom. Daardoor komt de peer los van zijn omgeving. Het uitsteken van het opengeslagen boek op de voorgrond in *Het glas rode wijn* wordt versterkt door de slagschaduw tegen de stenen rand.

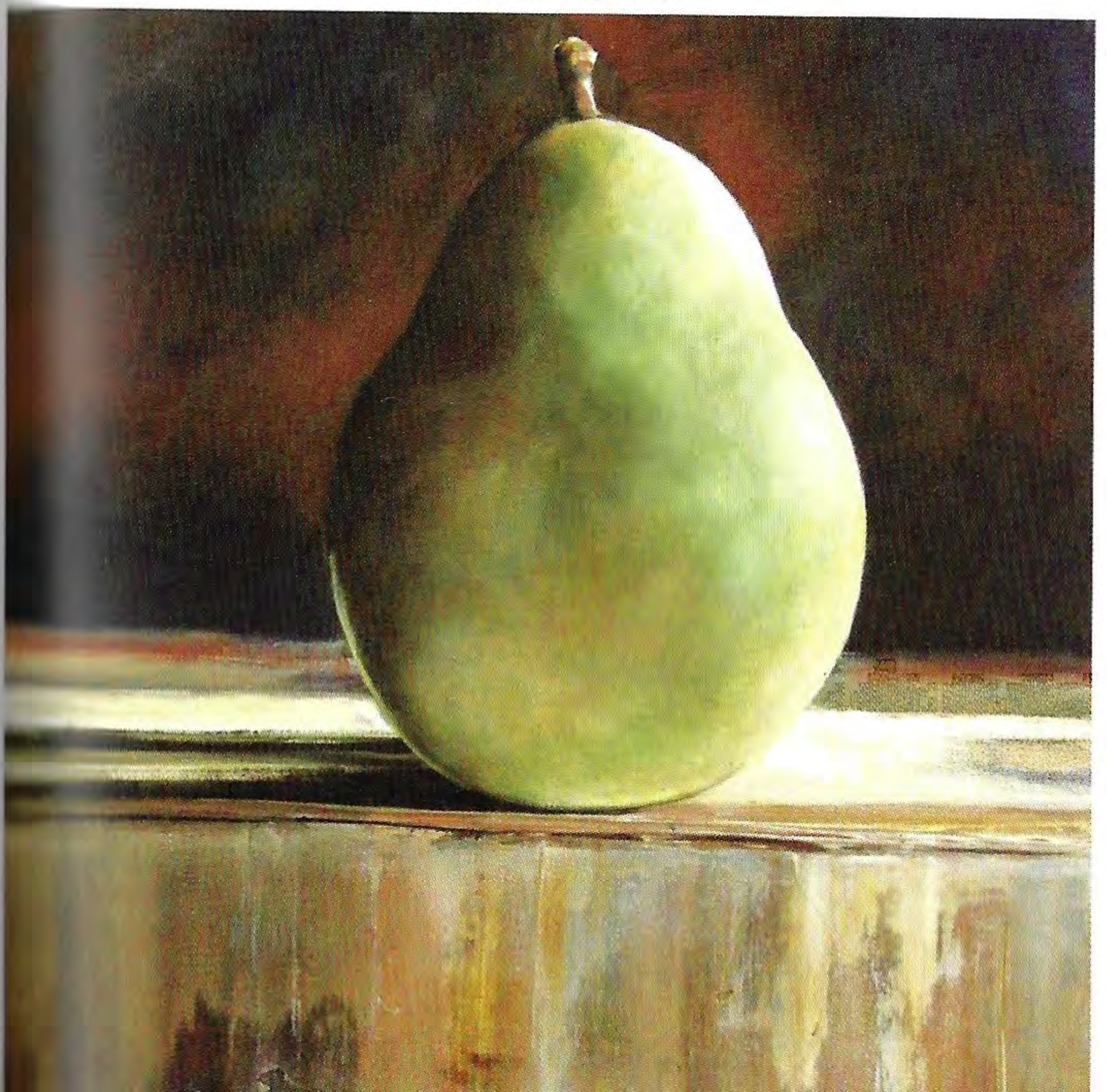
Windmolens in Angla bij tegenlicht, Estland, ca. 1900

Windmolens in Angla bij zijlicht, Estland, ca. 1900

T. Grote: Peer, 2008

R. Hynckes: Het glas rode wijn, 1946

E. Hopper: Vuurtoren bij Two Lights, 1929

Rembrandt: De stenen brug, 1638 (detail)

Licht-donkercontrast

Licht-donkercontrast is het verschil tussen de lichte en donkere delen van een foto of schilderij. Lichte delen trekken de aandacht. Dat merk je met name bij *Vuurtoren bij Two Lights* van Hopper, bij *De stenen brug* van Rembrandt en bij het schilderij van Jan Beutener. Bij de laatste wisselt je blik voortdurend tussen het lichte stukje lucht aan de horizon met het grijswitte vlakje en de lichte rand met de hand op de voorgrond.

Strijklicht

Op het schilderij *Hommage aan Hopper* van Esprilla zie je een bijna verlaten strand met enkele mensen en langgerekte schaduwen. Strijklicht, zoals in deze voorstelling, zorgt voor lange slagschaduwen. Het licht strijkt hier als het ware over het strand. Gecombineerd met leegte zorgt strijklicht voor een beklemmende sfeer. Vergelijk je de afbeelding met het schilderij van Hopper ernaast, dan begrijp je dat Esprilla veel waardering had voor Hopper.

Clair-obscur

Bij clair-obscur overdrijven schilders het licht-donkercontrast of de licht- en schaduwwerking. Daarmee verkrijgen ze een dramatischer effect. De Italiaanse schilder Caravaggio was de eerste die het clair-obscur ontdekte en toepaste. Later werd het onder andere overgenomen door Rembrandt. Zoals in de meeste schilderijen met clair-obscur is de lichtbron niet te zien. In *De stenen brug* van Rembrandt wordt een bomengroepje fel beschenen door de niet zichtbare zon. De lichte bomengroep contrasteert sterk met zijn donkere omgeving. Er lijkt elk ogenblik een hevig noodweer te kunnen uitbreken.

Sfeer door licht

Jan Beutener heeft een geheimzinnig schilderij gemaakt met uitzicht op een meer. De lucht met het flauwe licht van de ondergaande zon achter de wolken en de bergen worden in het oppervlak van het meer weerspiegeld. Dat geeft het schilderij een bijzonder en enigszins geheimzinnig effect. Het geheimzinnige karakter van het schilderij wordt nog versterkt door het opstaande geelbruine vlak onder het beeld van het meer met daarop vier tastende vingertoppen en onbegrijpelijke stippellijnen. Wat zouden de vingertoppen zoeken?

Esprilla: Hommage aan Hopper, 2009

J. Beutener: zonder titel, ca. 1980

R. Lichtenstein: Green and Yellow Brush Strokes, 1966

Punten en lijnen

Mensen hebben de behoefte om betekenis te geven aan wat ze zien, zeker als het gaat om kunst. Als dat niet lukt, ben je er gauw klaar mee. Een punt zegt niets, evenmin als een lijn. Er zijn niet veel kunstenaars die zich beperkt hebben tot het werken met punten. De **pointillisten** deden het een tijdje. De Amerikaan Roy Lichtenstein gebruikte dikke punten om er vlakken mee op te vullen, zoals de blauwe achtergrond van zijn schilderij *Green and Yellow Brush Strokes*. Vanaf een afstand bekeken lijkt de achtergrond een egale blauwe kleur te hebben.

Pointillisten

In de negentiende eeuw was er een groep schilders die na verschillende experimenten besloot om hun schilderijen op te bouwen met uitsluitend stipjes verf. Vandaar dat ze pointillisten worden genoemd (point = punt). Op afstand gezien moesten de puntjes verf samenvloeien tot gemengde kleuren (zie **optisch mengen**, pag. 48), een effect waarvan ook drukkers gebruik maken.

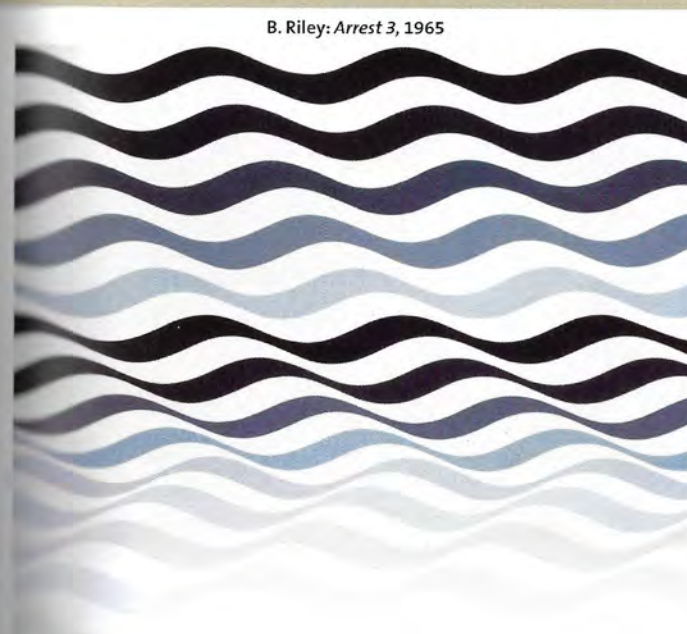
S. Lewitt: Wall Drawing # 849, 1989

Lijnen, lijnsoorten en lijndikte

Een lijn is een verbinding tussen twee punten. Lijnen zijn er in allerlei soorten en maten. Lijnen kunnen recht zijn of krom, hoekig, rond, afwisselend, gebogen, slingerend, lang, kort, dik, dun of haarfijn, onderbroken en ononderbroken, enkel of dubbel, enz. Allemaal eigenschappen van lijnen, waardoor ze gemakkelijk in allerlei soorten kunnen worden ingedeeld. De lijndikte is een kenmerk van een lijn. Dikke lijnen vallen op. Soll Lewitt heeft heel veel muurschilderingen ontworpen met alleen lijnen. In *Wall Drawing # 849* draaien gebogen lijnen door elkaar. Of is er eigenlijk sprake van vlakken?

Contour

Een contour is de omtrek van een vorm. Het schaakbord heeft een duidelijke contour, net als de afbeeldingen van de schaakstukken. De witte schaakstukken hebben nog een extra zwarte contourlijn gekregen.

B. Riley: Arrest 3, 1965

Schaakbord

S. Lewitt: Muurschildering nr. 711, 1992

Kantoorwoning, Antwerpse Zoo, ca. 1910

Lijnwerking

Mensen houden van lijnen: ze zorgen voor ordening, zoals de lijnen van een schaakbord. Ook kunnen ze mensen tot een bepaald gedrag dwingen zoals 'blijf op je eigen weghelft!'. Lijnen hebben verschillende effecten en functies:

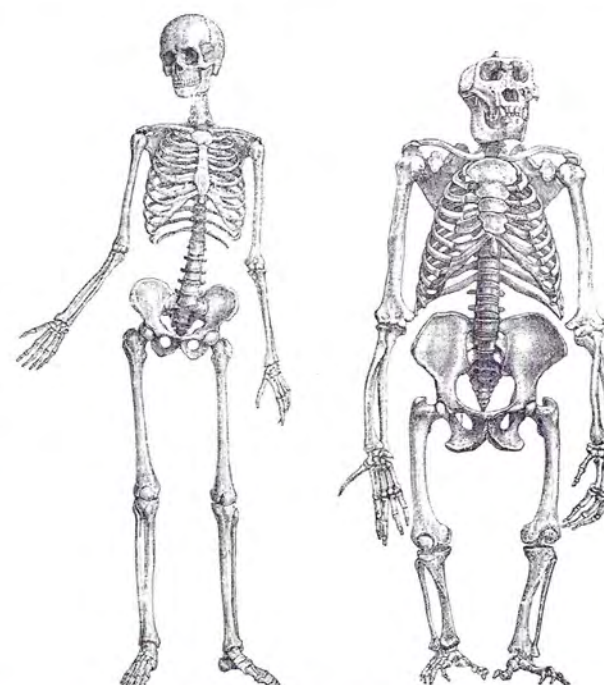
- ze zorgen voor ordening (zie **compositie**);
- lijnen in de richting van één punt suggereren diepte (zie **ruimte-suggestie** en **perspectief**);
- met schuine en gebogen lijnen kan beweging worden gesuggereerd, zoals je ziet bij de gekleurde lijnen op *Arrest 3* van Bridget Riley op de vorige pagina;
- overwegend verticale lijnen, zoals in oude gotische kerken, suggereren hoogte. Ze verwijzen naar het hemelse. Verticale lijnen in kleding maken je lang;
- horizontale lijnen benadrukken de breedte, zwaarte, stabiliteit en rust en het aardse. Om dat effect te benadrukken heeft Frank Lloyd Wright de randen van muren en daken bij het *Robie House* geaccentueerd. Horizontale lijnen in kleding maken je breed;
- dikke, zware contourlijnen rond een vorm accentueren die vorm. Zo heeft Sol Lewitt met lijnen de vormen van zijn *Muurschildering nr. 711* in het museum van Amiens geaccentueerd;
- lijnen kunnen dienen ter **versiering**, zoals langs de perken en op de gevels van het kantoorgebouw van de dierentuin in Antwerpen.

Lijnrichting

Lijnrichting is de richting waarin lijnen je dwingen om je ogen te volgen, zoals op de schilderijen van Lichtenstein en Riley op de vorige pagina en die je ziet op de foto van het plantsoen in de dierentuin van Antwerpen. Op de foto van het interieur van de kathedraal van Amiens word je als het ware gedwongen om naar het plafond te kijken.

Lineair

Lineair is een ander woord voor lijnvormig, kortom een beeld dat bepaald wordt door lijnen, bij voorkeur rechte lijnen. Bij alle foto's op deze pagina overheerst het lineaire (lijnachtige).

Skelet van een mens en mensaap

Alien

Structuur, constructie

Als je een vorm wilt begrijpen, namaken of natekenen, moet je weten hoe hij in elkaar zit. Je moet weten wat de meest wezenlijke kenmerken van die vorm zijn, hoe het zit met de onderlinge verhoudingen, hoe het zit met de gewichtsverdeling en waar hij zijn stevigheid aan ontleent. De structuur of constructie bepaalt het meest wezenlijke van een vorm. Bij mensen wordt de structuur bepaald door het geraamte. Als je het geraamte bestudeert weet je bijvoorbeeld waar en waarom het lijf op bepaalde plaatsen kan draaien of buigen. Studie van het menselijk lichaam maakte daarom vroeger deel uit van de opleiding tot kunstenaar. Zoals het menselijk lichaam een structuur heeft, geldt dat ook voor dieren, planten, bouwwerken enzovoort.

Formaat

Groot valt op en maakt indruk. In onze verbeelding werkt het ook zo: het beeld dat we van beroemde kunstwerken hebben, is vaak groter dan de werkelijkheid. Dat hoor je van mensen die in Parijs voor het eerst de *Mona Lisa* van Leonardo da Vinci zien: het formaat valt tegen. En wat dacht je van de *Venus van Willendorf*, een van de oudste beeldjes ter wereld. Het is meer dan 20.000 jaar oud en iets groter dan 10 cm.

Maatverhouding

Een hoofd past ongeveer acht keer in de totale lengte van een mens en de lengte van de benen is ongeveer gelijk aan die van het bovenlichaam. Bij een aap liggen die verhoudingen anders. De romp is verhoudingsgewijs veel groter. Als de verhoudingen tussen de onderlinge maten van lichaamsdelen niet kloppen, dan klopt het geheel niet en lijkt een mensfiguurtje al gauw op een 'alien'. Maatverhoudingen zijn onderdeel van de structuur.

Volume

Het volume is het driedimensionale formaat: de hoeveelheid ruimte die een vorm inneemt.

Vormsoort en vormaspect

Net als kleuren en lijnen hebben vormen allerlei kenmerken (vormaspecten), zoals: vlak en ruimtelijk, geometrisch en organisch, figuratief en abstract, lineair en massief, hoekig en rond, gestileerd en gedetailleerd, enz. De uitleg vind je op de volgende pagina's.

Interieurfoto, kathedraal Amiens

F.L. Wright: Robie House, 1910

Venus van Willendorf, 22.000 v.C.

Alien

B. van der Leek: *Zaaier*, 1921

V. van Gogh: *De zaaier*, 1888

Vlak

De voorstelling van *Zaaier*, een schilderij van Bart van der Leek, is opgebouwd uit gele, blauwe en rode hoekige vlakken waar je veel wit tussen ziet. Omdat je in de structuur van de vlakjes een mens herkent, zie je wat het schilderij moet voorstellen: iemand die met de hand zaad strooit. De gekleurde vormen zijn vlak, omdat ze egaal van kleur zijn. Er zit geen diepte in het schilderij.

Ruimtelijk

In de beeldende kunst heeft het beeldaspect 'ruimtelijk' verschillende betekenissen:

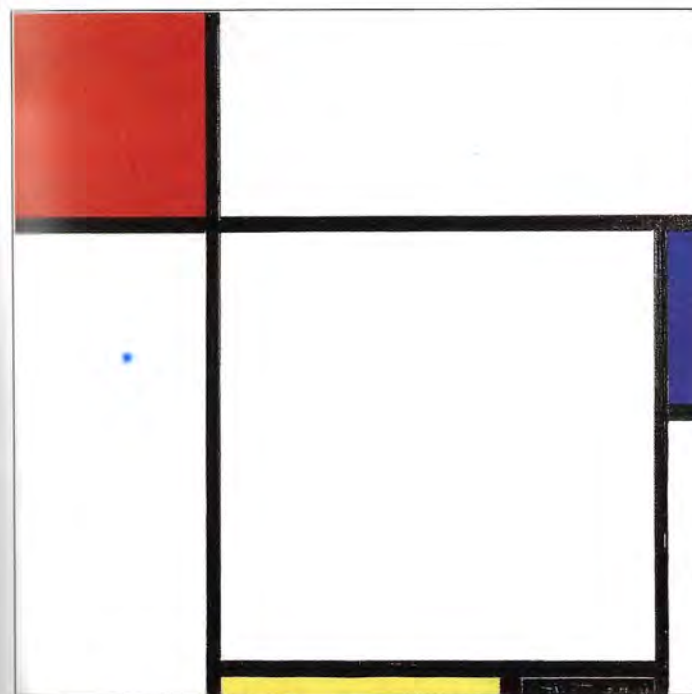
1. Ruimtesuggestie: het schilderij suggereert ruimte of diepte. Terwijl *Zaaier* van Bart van der Leek vlak is, lijkt de voorstelling op de tekening van Vincent van Gogh ruimtelijk.
2. Echt ruimtelijk: het werk heeft verschillende kanten die je kunt bekijken, zoals bij *De Zaaier* van Constant Meunier.
3. Een reliëf is vormgeving tussen vlak (2D) en ruimtelijk (3D) in, zoals bij een munt. Het is als het ware halfruimtelijk. Je kunt het net als een tekening alleen van voren goed bekijken, maar de vorm steekt toch een beetje uit of ligt iets dieper dan de rand (zie ook verschijningsvorm).

Geometrisch

Geometrische vormen worden ook wel wiskundige vormen genoemd. Ze zijn met een liniaal (en een passer) goed te meten en te tekenen. De twee schilderijen *Zaaier* van Bart van der Leek en *Zaaier* van Theo van Doesburg zijn opgebouwd met geometrische vormen. Dat zijn vierhoeken, rechthoeken, vierkanten, driehoeken, cirkels, ovalen, vijfhoeken, zeshoeken en allerlei variaties daarop.

Figuratief

Van Doesburg en Van der Leek waren tijdgenoten en waren beiden lid van De Stijl, een kunstenaarsgroep. Leden van De Stijl zochten naar manieren om los te komen van figuratieve voorstellingen. Zij kozen ervoor om zich te beperken tot geometrische vormen en primaire kleuren (en wit en zwart, maar dat zagen ze niet als kleuren). Hoewel hun schilderijen *Zaaier* opgebouwd zijn uit hoekige vlakken, kun je in beide voorstellingen menselijke figuren herkennen. De vormen van armen, benen, hoofd en romp zijn vereenvoudigde geometrische kleurvlakken.

P. Mondriaan: *Compositie*, 1929

Abstract, non-figuratief

In zijn schilderij *Compositie* ging Piet Mondriaan nog een stapje verder dan Van Doesburg en Van der Leek. Hij liet het figuratieve helemaal los.

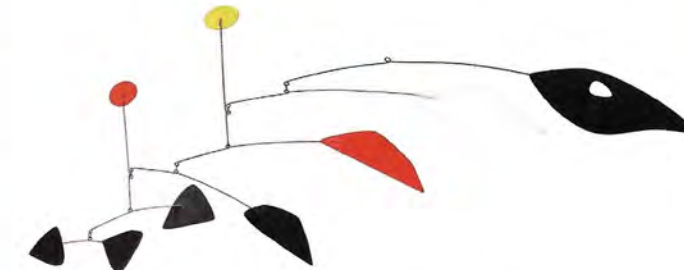
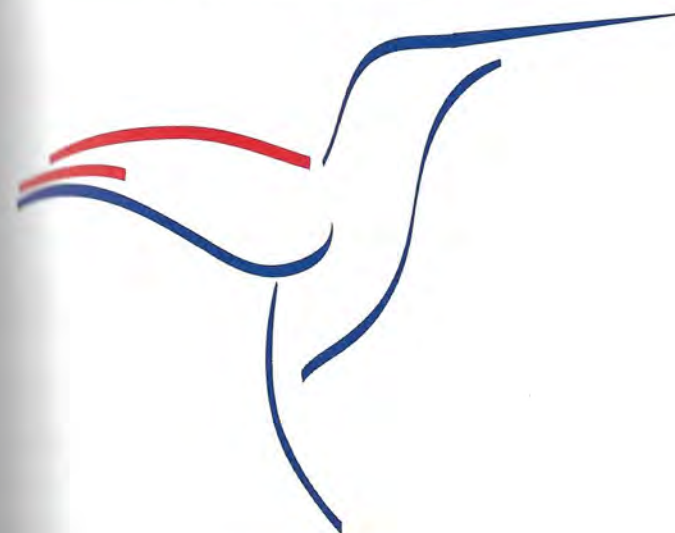
Uiteindelijk was hij een van de eerste kunstenaars die volledig abstract werk maakten. Zijn schilderij bestaat alleen uit rechte lijnen en rechthoekige of vierkante kleurvlakken.

Abstract schilderen in de stijl van Mondriaan lijkt simpel, maar is in zijn tijd een hele opgave geweest. Als je vroeger en later werk van Mondriaan vergelijkt, kun je zijn zoektocht mooi volgen. Hij noemde veel van zijn schilderijen *Compositie*, omdat het ging om een verdeling van lijnen en vlakken, zonder verdere betekenis.

Gestileerd

In de roodblauwe organische lijnen herken je een kolibrie, een vogeltje dat met zijn lange snavel zijn voedsel uit de kelken van bloemen zuigt. Daarbij hangt het vogeltje als een helikopter in de lucht en gaan de vleugels razendsnel op en neer.

De vormen van snavel, kopje, lijf, vleugels en staart zijn in dit beeld vereenvoudigd tot vloeiende gestileerde lijnen. De details zijn weggelaten en alle onderdelen zijn vormgegeven in dezelfde stijl. Het beeld wordt als logo of beeldmerk gebruikt door het Diabetes Fonds.

Diabetes Fonds: *Beeldmerk*, 1985

A. Calder: *Mobile nr. 12*, 1955

Organisch

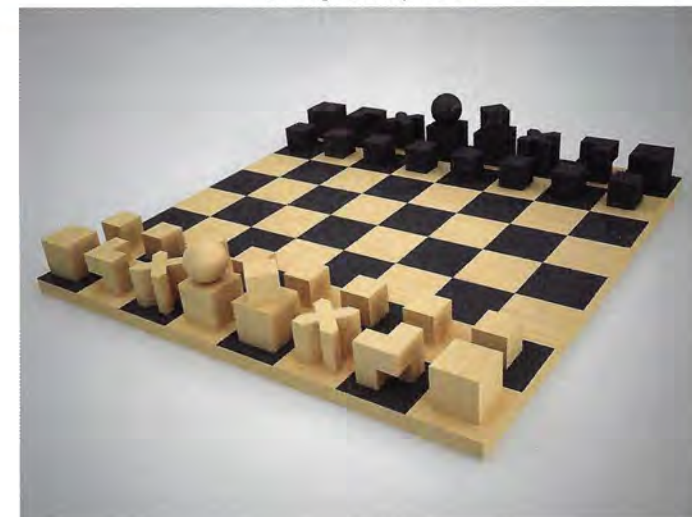
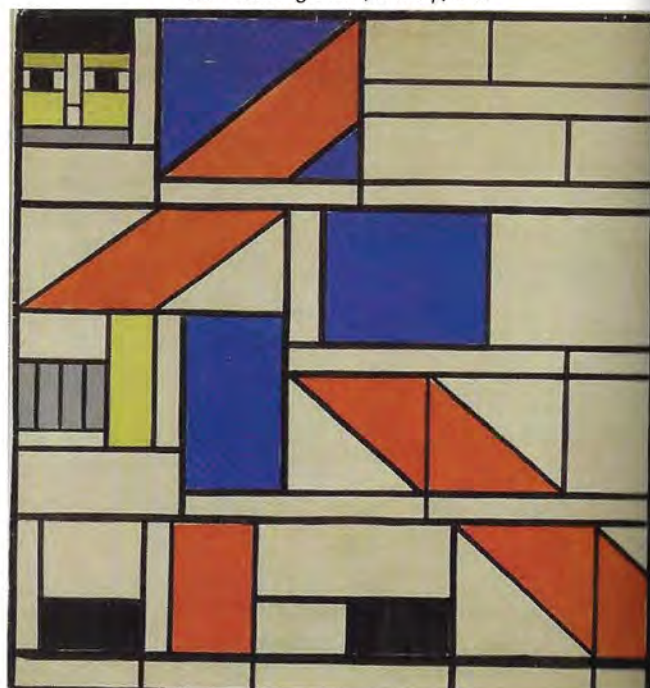
Wat Mondriaan op het platte vlak deed, heeft Alexander Calder vervolgens in de ruimte gedaan. Niet met geometrische vormen maar met abstracte organische vlakken. Zijn organische vormen hebben een vloeiende en golvende vorm. Dat gebeurde vanaf het moment in 1930 dat Calder Mondriaan een paar keer had opgezocht in diens atelier in Parijs. Daarvoor maakte Calder uitsluitend figuratief werk.

Op bezoek bij Mondriaan begreep Calder voor het eerst hoe vrij non-figuratieve kunst kon zijn, wanneer je haar in de ruimte laat zweven. Zoals Calder het zelf zei: 'It was the visit to Mondrian's studio that made me abstract'.

Organische vormen zijn afgeleid van de vormen van botten, organen, bladeren, planten en dieren.

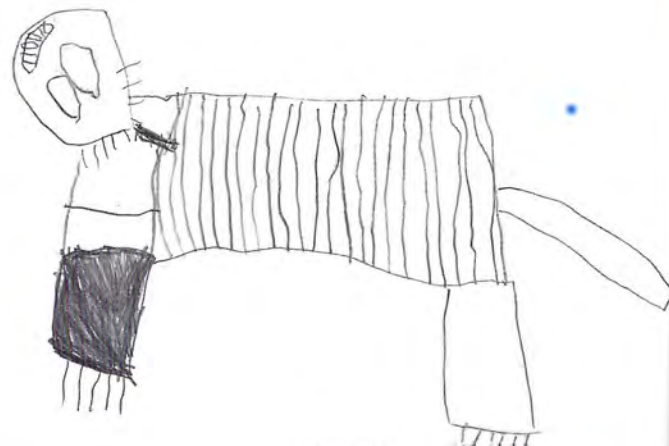
Vormcontrast

Verschil in vorm, bijvoorbeeld tussen groot-klein (formaat) of geometrisch-organisch, noemen we vormcontrast. Door verschil in vorm steken vormen tegen elkaar af en kun je ze van elkaar onderscheiden, zoals bij schaakstukken. De vorm van de stukken van Hartwig is afgeleid van een kubus. Door vormcontrast verschillen ze van elkaar.

J. Hartwig: *Schaakspel*, 1924

C. Meunier: *De zaaier*, 1895

T. van Doesburg: *Zaaier, ontwerp*, 1921

Matt: Werewolf

Finn: Hond

Figuratief

Figuratief verwijst naar iets herkenbaars. In alle afbeeldingen op deze pagina staan afbeeldingen van honden. De voorstellingen zijn allemaal figuratief. De weerwolf, half mens, half wolf, herken je meteen. Ze hebben kenmerken die iedereen kent: bek met tanden, oren die ze in de nek kunnen leggen, haren, een lange staart enz. Bij de meeste afbeeldingen zijn ze niet in detail (precies) uitgewerkt.

Geabstraheerd, mate van abstractie

Tussen zuiver figuratief en volkomen abstract zitten een wereld aan mogelijkheden om iets uit de werkelijkheid te verbeelden. De vormen van de honden op deze pagina zijn bij alle enigszins geabstraheerd. Bij sommige meer, bij andere minder.

Vereenvoudigd

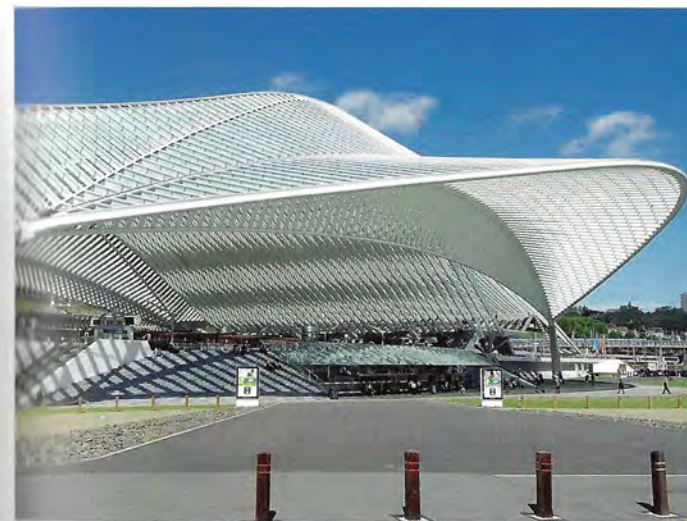
Het weglaten van details en vereenvoudiging van vorm is een manier om een figuratief beeld te abstraheren. De vorm van de hond van Jolanta di Pedro is bijvoorbeeld sterk vereenvoudigd. De kunstenaar heeft de voorpoten samengevoegd en bijna helemaal opgenomen in de vorm van de romp. De vorm van de oren is vereenvoudigd tot kleine driehoekjes.

Schematisch

In een schematisch beeld zijn bepaalde dingen op dezelfde wijze vormgegeven. De maker heeft voor de vormgeving daarvoor een trucje bedacht. Dat geldt bijvoorbeeld voor veel onderdelen van de tekening van Finn. Zo bestaan de nagels van de hond uit streepjes, net als de haren op de kop. De vacht heeft hij weergegeven met lange verticale lijnen. Misschien is het wel een langharige hond. Hij zou zijn hond graag perfect gelijkend hebben getekend als hij kon, maar Finn is nog een jonge tekenaar.

Silhouet

De hond op het grasveld, die Jeroen Henneman heeft gemaakt, herken je aan de omtrek van de vorm, de silhouet. Bij een silhouet bepaalt de contour (de omtrek) de vorm. Henneman heeft een karakteristiek silhouet van een hond genomen. Misschien herken je wel het ras van de hond in het beeld.

S. Calatrava: Station Guillemins, Luik, 2009

W. Patijn: Fietsenappel, 2009

Gestroomlijnd

Gestroomlijnde vormen hebben weinig luchtweerstand. De term 'gestroomlijnd' is afgeleid van de vorm van vissen en vogels die zo gebouwd zijn dat ze snel en gemakkelijk kunnen zwemmen of vliegen. Ze ondervinden daarbij zo weinig mogelijk weerstand en wrijving. Bij de eerste auto's was met wrijving nog nauwelijks rekening gehouden. Moderne auto-, racemotor-, boot- en vliegtuigontwerpen zijn allemaal goed gestroomlijnd. Gestroomlijnde vormgeving is behalve doelmatig ook een modeverschijnsel geworden, zelfs in de architectuur, zoals Station Guillemins in Luik.

Gesloten, massief, (ruimte-innemend)

De vorm van de Appelstoel is afgeleid van een echte appel. Hij is aan een kant open en aan de andere kant gesloten. Je kunt er heerlijk in weggelopen, wat een lekker knus gevoel geeft. Vormen waar je niet doorheen kunt kijken, lijken gesloten en massief. Als je de Fietsenappel met de Appelstoel vergelijkt, dan maakt de Appelstoel een gesloten indruk.

Open (ruimteomvattend)

Wytze Patijn heeft bij het station van Alphen aan de Rijn een fietsenstalling ontworpen in de vorm van een reuzenappel. Door de keuze van het materiaal is het een open vorm geworden, waardoor er veel licht van buiten binnen komt en het gebouw doorzichtig lijkt. De Fietsenappel heeft een paar etages zodat er heel wat fietsen in 'opgestapeld' kunnen worden. De buitenmaten bepalen het volume (inhoud) van de stalling.

Vorm-restvorm

Het logo van Apple op deze pagina is oud en wordt niet meer gebruikt. De vorm is wel hetzelfde gebleven, maar de regenboogkleuren zijn eruit verdwenen. Het werd gebruikt van 1977 tot 1999. Het appeltje met de hap eruit is een strakke vorm tegen een donkere achtergrond. Die achtergrond is het tegengestelde van de appelvorm en noemt je restvorm (of negatieve vorm).

J. di Pedro: Hond, 2004

J. Henneman: Hond

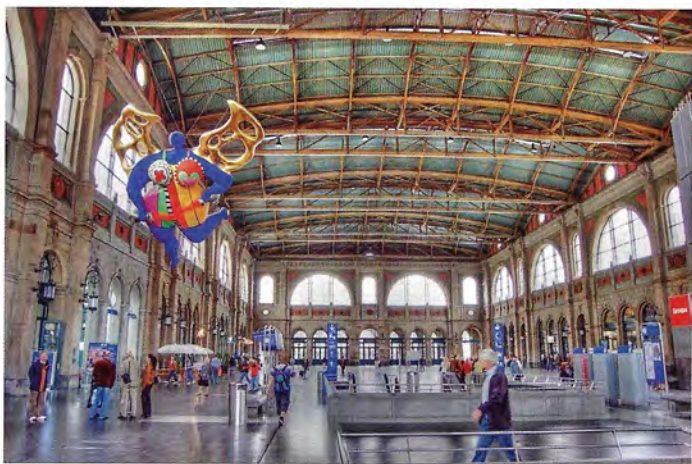

Appelstoel

S. Wayne: Logo van Apple, 1977

N. de St. Phalle: *Beschermerengel*, 1997

N. de St. Phalle: *Ingang van Queen Califia Magic Circle Garden*, 2003

Driedimensionale ruimte

In de ruimte van de stationshal van Zürich hangt een grote beschermengel. In de driedimensionale ruimte kun je de engel van verschillende kanten bekijken. Dat is kenmerkend voor een driedimensionale ruimte binnen en buiten: je kunt naar voren en achteren, naar links en rechts, en naar boven en beneden. De echte ruimte is anders dan de ruimte die een foto of schilderij laat zien. Daar zie je een afbeelding, indruk of suggestie van de ruimte.

Begrenzing

Bij gebouwen wordt de ruimte begrensd door wanden. Grote glazen ramen geven de indruk dat ruimten binnen (*interieur*) en buiten (*exterieur*) in elkaar overlopen. Ook buiten loop je altijd tegen begrenzingen aan.

De ruimte van het **beeldvlak** van een tekening, foto of schilderij wordt begrensd door de rand of het **kader** (zie pagina 67).

Standpunt

Op deze pagina zie je foto's van werk van Niki de Saint-Phalle, dat vanuit verschillende standpunten is genomen: hoog, laag, van voren, dichtbij, veraf. Met de keuze van het standpunt bepaalt de maker hoe iets en welke kant (**aanzicht**) in beeld komt. Zo heeft hij invloed

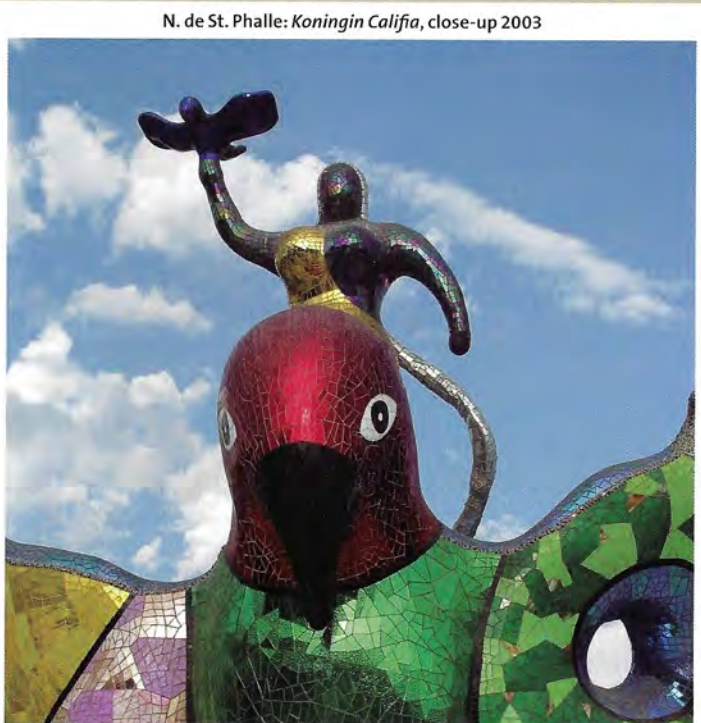
op het effect van zijn foto of schilderij: gewoon, groots, klein, dreigend, vervreemdend, enz. Standpunt en aanzicht zijn met elkaar verweven.

Bij een laag standpunt (**kikvorsperspectief**) bekijk je de wereld vanaf de grond. De **close-up** van *Queen Califia* van Niki de Saint-Phalle bij de ingang van het Magic Circle Garden is vanuit een laag standpunt gemaakt. Je kijkt van onderaf tegen de kop van de vogel en de Queen op.

De foto van het *Monster*, een beschilderde sculptuur van karton van een leerling, is van bovenaf gemaakt dus vanuit een hoog standpunt (**vogelvluchtperspectief**). (Zie ook pagina 65 en 67).

Close-up

Een close-up is een opname vanuit een standpunt dichtbij. Van *Queen Califia* van Niki de Saint-Phalle zie je op deze pagina twee afbeeldingen, waarvan één van veraf en één close-up. Door de close-up worden de verhoudingen vertekend. De kop van de adelaar lijkt heel indrukwekkend.

N. de St. Phalle: *Koningin Califia*, close-up 2003

Leerling: *Monster*, kartonsculptuur geïnspireerd door Niki de Saint Phalle

Ph. Starck: *Louis Ghost in kleur*, 1998

O. Kinar: *En nu nog chocola*, 2005

Ruimte-omvattend (open)

Als de vormen goeddeels doorzichtig zijn, noem je een dergelijke vorm ruimte-omvattend of open. Dat geldt dan bijvoorbeeld voor draadstoelen en voor de min of meer doorzichtige *Louis Ghoststoelen* van Philippe Starck. De vormen en ruimte achter de stoelen op de voorgrond blijven zichtbaar. Ze omvatten als het ware de ruimte zonder die nadrukkelijk in te nemen.

Ruimte-innemend (gesloten)

Ruimte-innemend is het tegenovergestelde van ruimte-omvattend. Ruimte-innemend heeft betrekking op het beeld *En nu nog chocola*, een 3D-beeld van Odile Kinar. Je kunt er niet door of in kijken. Je ziet niets van de constructie.

Ruimtelijkheid

Vorm en ruimte hangen samen en zijn met elkaar verweven. De ruimtelijkheid zegt hoe ruimtelijk een vorm is of lijkt. Bij het beeldaspect vorm heb je gelezen dat we wat betreft ruimtelijkheid onderscheid maken in:

- Vlak (tweedimensionaal), halfruimtelijk (reliëf) en echt ruimtelijk (driedimensionaal, 3D);
- Ruimtesuggestie: de suggestie van ruimte in een voorstelling op een vlak. Door ruimtesuggestie lijkt het beeld ruimtelijk.

Ruimte- of dieptesuggestie, diepte

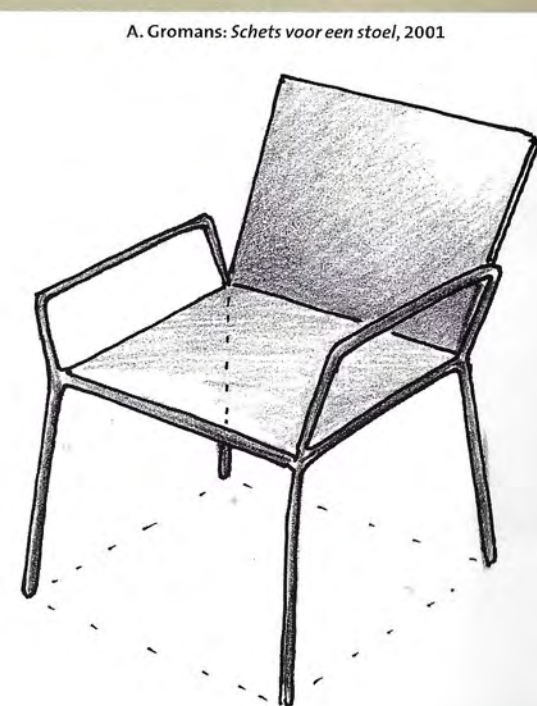
Ruimtesuggestie is een beeldend middel om diepte of ruimte op een vlak te suggereren: de voorstelling lijkt ruimtelijk, maar is in feite helemaal plat. Die ruimtelijkheid is dus een kwestie van suggestie: ruimtesuggestie of ruimte-illusie. Er is een hele reeks trucs om ruimte of diepte te suggereren; bijvoorbeeld door:

- voor- en achtergrond
- groot voor / klein achter
- afsnijding
- overlapping
- coulissewerking
- vormen van perspectief
- vervaging
- scherptediepte
- verkorting

In het schilderij *La Lecture*, dat Picasso van de slapende Dora maakte, zit maar weinig diepte, minder dan in de *Schets voor een stoel*. De stoel waarop Dora zit is zo plat als wat.

P. Picasso: *La lecture*, 1923

A. Gromans: *Schets voor een stoel*, 2001

R. Campin: *De annunciatie / Het Mérode-altaar*, 1428

D. Hockney: *Zelfportret*, 1977

Ruimtetewerking, ruimtelijk effect

Het ruimtelijk effect is het gevoel van de ruimtesuggestie. Juist een combinatie van verschillende trucs voor ruimtesuggestie levert een sterk ruimtelijk beeld. In de *Annunciatie* van Robert Campin zit veel diepte. Campin heeft op verschillende manieren ruimtesuggesties toegepast, maar hij beheerste ze niet allemaal. Daardoor lijkt het of de bank in de huiskamer enorm lang is.

Voor- en achtergrond

De voorgrond is dichtbij en de achtergrond meer naar achteren. Die begrippen zeggen iets over de diepte in een beeld.

Groot voor/ klein achter

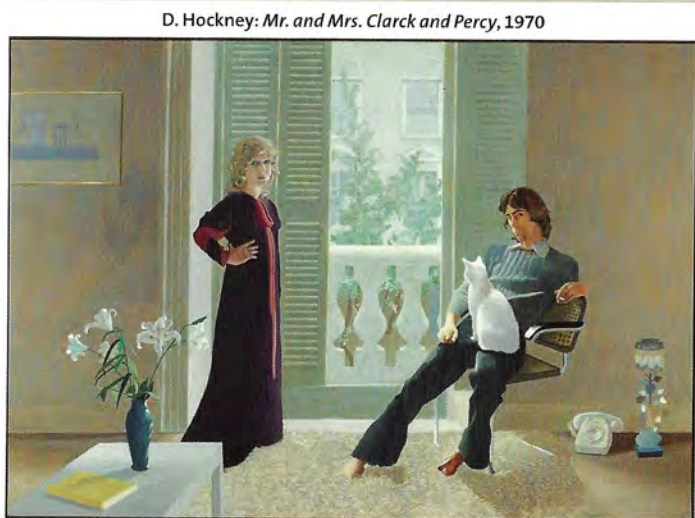
Iets wat dichtbij is, lijkt groter dan wanneer hetzelfde ding wat verder weg is. Kortom: voor is groot, achter is klein. Bovendien is wat op de voorgrond te zien is duidelijk en meer gedetailleerd dan wat verder weg is. Dat is vager, onscherper. Dat zie je bijvoorbeeld aan de armleuningen van de bank op de *Annunciatie* van Robert Campin. De blaadjes van de vaas met lelies op de voorgrond in *Mr. and Mrs. Clark and Percy* zijn allemaal in detail geschilderd, terwijl de blaadjes van de bomen in de tuin verder weg beperkt zijn tot stipjes verf.

Afsnijding

In *Zelfportret* van David Hockney heeft de kunstenaar afsnijding toegepast bij het groene tafeltje op de voorgrond: de poten en het blad van het tafeltje worden door de beeldrand afgesneden. Het effect daarvan is dat je als kijker dichterbij het beeld in wordt getrokken.

Overlapping

In *Kleine harlekijn* van Picasso zit een jongetje op een halfafgetekende stoel. Een deel van de stoel is niet zichtbaar omdat de kleine harlekijn eroverheen geplakt lijkt. Overlapping noemen we dat. Ook bij de kleine Pierrot zelf is sprake van overlapping: zijn handen overlappen elkaar en de romp. Overlapping is een veelvoorkomende manier van ruimtesuggestie. Je ziet het in alle schilderijen op deze pagina.

D. Hockney: *Mr. and Mrs. Clark and Percy*, 1970

P. Picasso: *Paul als harlekijn*, 1921

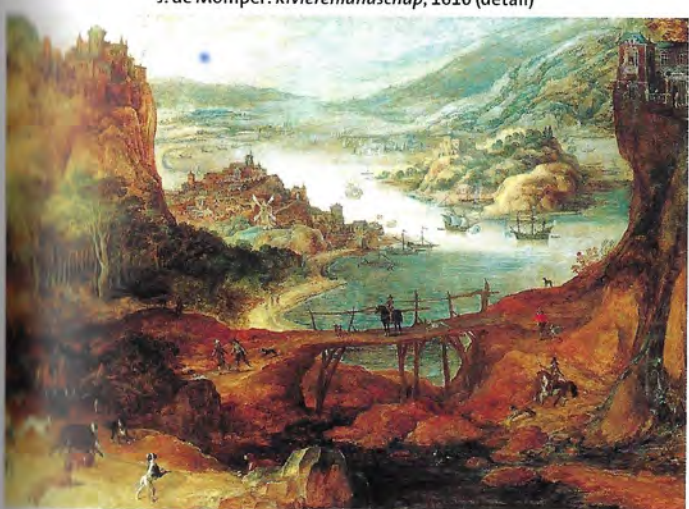
N. Poussin: *Landschap met de as van Phocion*, 1648

Coulissewerking

In het schilderij *Landschap met de as van Phocion* van Poussin trekt de tempel in het midden de meeste aandacht. Dat komt omdat hij in het licht staat, maar ook omdat je blik als het ware tussen de donkere bomen links en rechts gedruwd wordt. Dat is een effect dat je ook hebt bij toneelstukken met links en rechts op het toneel verticale schermen, de coulissen. De bomengroepen links en rechts hebben een coulissewerking en creëren zo als het ware diepte in het schilderij. De as van Phocion, waar de titel op doelt, wordt bij elkaar gezocht door de vrouw midden op de voorgrond. Phocion was een Atheense legeraanvoerder uit de oudheid.

Kleurperspectief

Rood heeft de neiging op je af te komen, terwijl blauw precies het tegenovergestelde effect heeft. Dat is mede de reden voor de sterke ruimtesuggestie in het schilderij *Rivierenlandschap* van Joos de Momper. In de afbeelding is de rode kleur op de voorgrond met Photoshop enigszins versterkt. Er zijn natuurlijk nog andere aspecten in dit schilderij die de ruimtesuggestie versterken.

J. de Momper: *Rivierenlandschap*, 1610 (detail)

Kokiri Forrest, *schermafbeelding*, computerspel

Vervaging

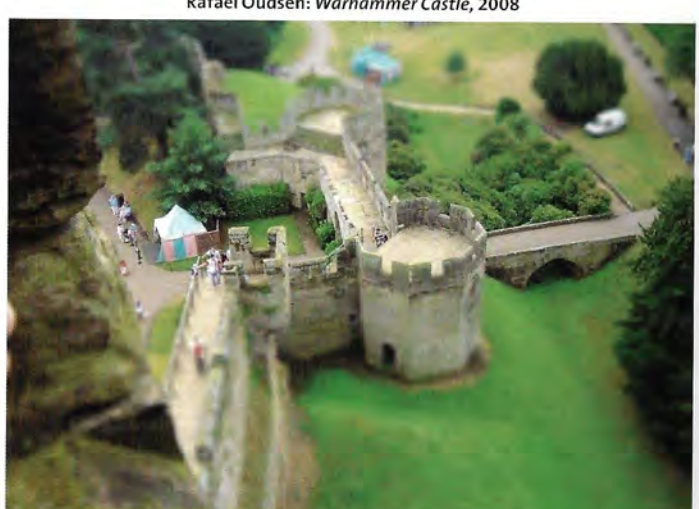
Hoe verder weg, hoe vager en minder scherp we de vormen nog kunnen zien. Zo werken onze ogen en camera's nu eenmaal. In de schermafbeelding van het computerspel Kokiri Forrest hebben de makers ook vervaging als vorm van ruimtesuggestie toegepast.

Atmosferisch perspectief

Daarnaast maken ze in het spel Kokiri Forrest ook gebruik van **atmosferisch perspectief**. Diepte wordt daarbij gesuggereerd doordat de kleuren verder weg lichter en grijzer worden.

Scherptediepte

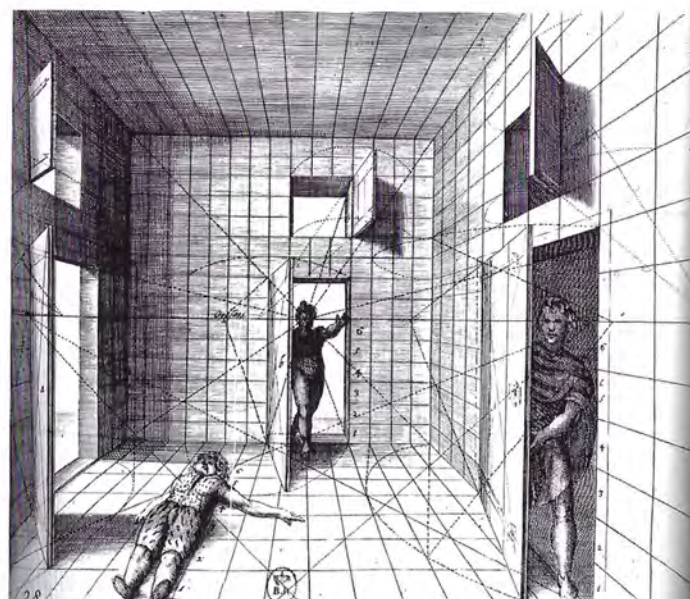
Scherptediepte is een term uit de fotografie en heeft betrekking op de scherpstelling van de lens. De foto van het Warhammer Castle is scherp gesteld op het centrum van de foto. Daardoor zijn de figuren, muren, toren, brug en beplanting in het midden scherp. De kasteelmuren en het landschap op de voorgrond zijn vaag, net als de auto, tent en andere kasteeltoren op de achtergrond.

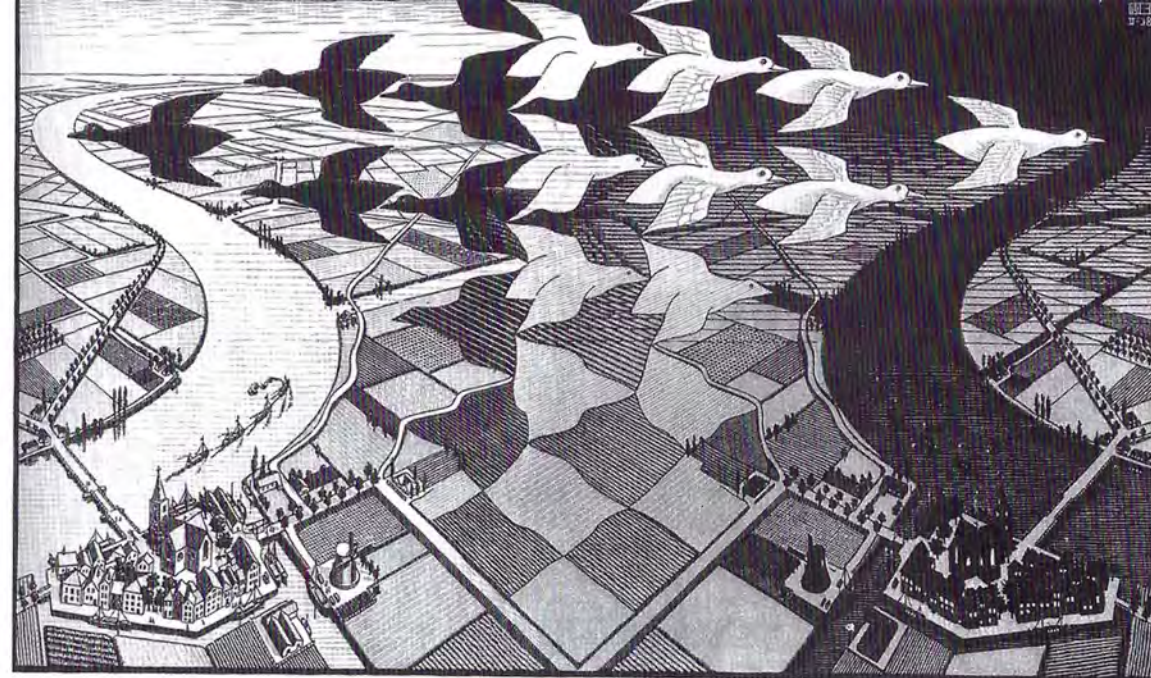
Rafaël Oudsen: *Warhammer Castle*, 2008

J. Stoer: *Paalhoofden op de dijk*, 2011

J. Vredeman de Vries: *perspectiefstudie van kamer*, ca. 1565

M. Escher: *Dag en nacht*, 1938

Lijnperspectief

De foto *Paalhoofden op de dijk* laat zien hoe perspectief werkt: naar de horizon toe lijkt alles steeds kleiner te worden. Met zijn tekeningen heeft de Friese architect Jan Vredeman de Vries onderzocht hoe hij perspectief kon construeren. Hij deed dat door de verkleining op een meetkundige manier stap voor stap weer te geven. Zo suggereerde hij diepte zoals wij die zien. Uitgangspunt daarbij zijn de horizon (ooghoogte), een verdwijnpunt en vluchtlijnen.

Verdwijnpunt en vluchtlijnen

Evenwijdige lijnen in de richting van de horizon komen samen in een verdwijnpunt, ook wel vluchtpunt genoemd. In zijn *Perspectiefstudie met kolommen* heeft Jan Vredeman de Vries midden in de tekening een verdwijnpunt getekend. De evenwijdige lijnen of vluchtlijnen over de vloer en de kolommen komen in het verdwijnpunt samen.

Horizon en ooghoogte

De horizon is de grens tussen de lucht en de aardbol. Aan zee is de horizon het beste te zien. De hoogte van de horizon ligt op de ooghoogte van de maker. Dat zie je in de *Perspectiefstudie van een kamer*. Vredeman de Vries heeft een horizontale lijn door de hoofden van beide staande figuren in de deuropeningen getekend. Dat is de horizon (of ooghoogte).

Verkorting

Hoewel je lengte niet verandert je ligt, lijkt dat bij het liggende figuurtje op de vloer van de *Perspectieftekening van de kamer* van Jan Vredeman wel het geval. Zijn lengte is in elk geval een stuk kleiner weergegeven dan die van de figuur rechts op de tekening. Vredeman heeft hem 'verkort' getekend. Logisch dat het liggende figuurtje korter getekend moest worden; je kijkt als het ware over hem heen en daardoor kun je niet zijn volledige lengte zien. De tafelbladen in het restaurant zijn ook verkort gefotografeerd. Had de fotograaf een hoger standpunt ingenomen, dan had je meer van de tafelbladen gezien.

Vogelvluchtperspectief

Gezien vanaf een toren of een heuvel ligt de horizon hoog. In de meeste schilderijen zie je dan geen of bijna niets van de lucht. Zo heeft Maurits Escher *Dag en nacht* weergegeven: een wijds uitzicht over de landerijen met heel in de verte een vage horizon.

Kikvorsperspectief

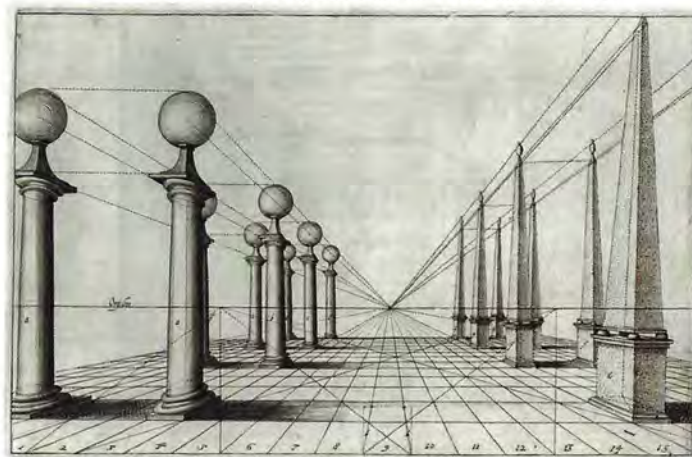
Als je vanuit een laag standpunt of op lage ooghoogte, bijv. op je buik in het gras, of met je hoofd op de vloer om je heen kijkt, dan ligt de horizon laag. Net als een kikker kijk je tegen de dingen op. Vandaar ook de naam 'kikvorsperspectief'. In tekeningen en schilderijen wordt kikvorsperspectief niet vaak gebruikt. Je komt het meer tegen bij foto's in strips en in films, bijvoorbeeld als middel om spanning op te roepen. Saenredam heeft het interieur van de Sint Janskerk vanuit een laag standpunt getekend: de horizon (ooghoogte) loopt door de voetstukken van de zuilen.

In eerste instantie denk je misschien dat Escher *Relativiteit* gekend heeft in kikvorsperspectief. Maar al snel zie je dat dat niet klopt. Het is maar hoe je de tekening bekijkt. Het perspectief is in deze tekening relatief.

Plasticiteit

De ruimtelijkheid in zijn tekeningen heeft Escher versterkt met licht en donker. In dat geval spreek je van plasticiteit. Plasticiteit is de ruimtesuggestie door de effecten van licht op de vorm: door licht- en schaduweffecten in *Relativiteit* van Escher krijgen donkere hoeken meer diepte, wordt de vorm gesuggereerd van de treden van de trappen en lijken de armen en benen van de figuurtjes rond.

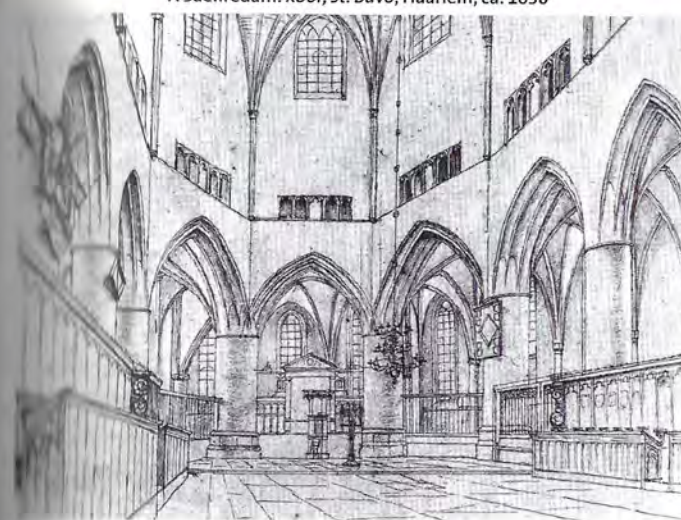
J. Vredeman de Vries, *Perspectiefstudie met kolommen*, ca. 1555

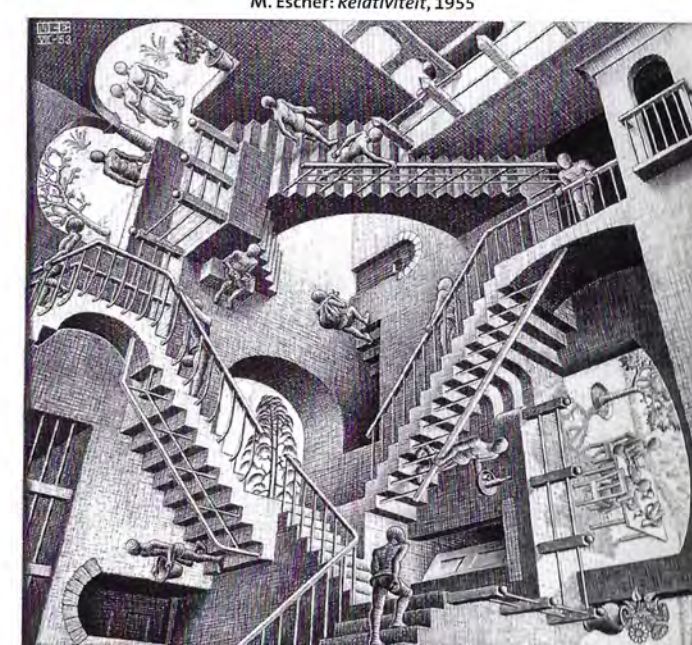
A. Baert: *La Piscine Roubaix, Restaurant van het museum*, 2006

P. Saenredam: *Koor, St. Bavo, Haarlem*, ca. 1630

M. Escher: *Relativiteit*, 1955

D. Spoerri: Tafel, ca. 1975

Tuinbouwveilingen: reclame voor fruit, 1947

Compositie, vlakverdeling

In de supermarkt staan de flessen geordend bij en naast elkaar opgesteld. Dat geldt ook voor blikjes, pakjes en andere artikelen. Gemakkelijk voor de klant: hij hoeft niet lang te zoeken. Bovendien vinden mensen dat het er dan mooi en ordelijk uitziet. Zorgt de manager van de supermarkt daar niet voor, dan wordt het chaotisch, en is hij snel zijn klanten kwijt.

Een schilder, fotograaf en vormgever doen dat ook: hun beeld ordenen, zodat het overzichtelijk is. Maar ook weer niet saai, anders kijkt er niemand naar om. De ordening van een beeld door een kunstenaar of vormgever noemt je compositie. Bij 2D-beelden spreek je ook wel van vlakverdeling. De compositie met lege borden, kommetjes en dergelijke van Daniël Spoerri lijkt tamelijk willekeurig. Hij heeft alles op de tafel geplakt en dat als kunstwerk opgehangen en geëxposeerd.

Lay-out, opmaak

De ontwerpers van de poster voor fruit en andere grafisch ontwerpers of vormgevers gebruiken liever de term lay-out of opmaak in plaats van compositie.

Beeldvlak

Het beeldvlak is het hele schilderij of de hele foto of tekening. Bij de meeste afbeeldingen op deze pagina heeft de maker het hele beeldvlak gevuld met fruit.

Uitsnede

My Desk heeft de Britse kunstenaar David Hockney opgebouwd uit een groot aantal foto's van zijn bureau (desk). Hij heeft steeds ingezoomd op een detail van zijn bureau en daarna een foto gemaakt. De foto's zijn niet allemaal vanuit hetzelfde standpunt gemaakt. De bij elkaar geplakte uitsneden geven samen een beeld van verschillende details en aanzichten van het bureau.

Met een uitsnede kan een fotograaf of kunstenaar inzoomen op een deel van een beeld en dat speciaal onder de aandacht te brengen. Kijk je bij fotografie (en film) door een zoomlens, dan ben je je steeds bewust van de uitsnede die je maakt.

Foto van de Eiffeltoren, midden, voor

Corbasson: Eiffeltoren 2009

Plaatsing

Bij het opzetten van een beeld of scène om die te schilderen, te fotograferen of te filmen, overweegt de maker waar en hoe hij de onderdelen zal plaatsen: wat komt voor- of achteraan, in het midden of uit het midden, half verscholen, in het licht of juist niet, in een groep of vrij? Bij de foto van de Eiffeltoren heeft de maker ervoor gekozen om hem midden in het beeld te plaatsen.

Afsnijding

In zijn aquarel *Eiffeltoren* heeft Corbasson alleen het onderste stuk van de toren geschilderd. Zo is een schilderij met een liggend formaat ontstaan. Het bovenste deel heeft hij weggelaten of afgesneden. Om het schilderij wat spannender te maken, heeft hij het rood gemaakt.

Kader, inkaderen

Een kader is de rand van een beeld. De rand kadert het beeld in en snijdt het als het ware los van de omgeving.

Aanzicht

Elk object heeft verschillende kanten of aanzichten (voor-, zij-, achter-, boven- en onderaanzicht). De naam geeft aan welk aanzicht in beeld is gebracht. Op deze pagina zie je daarvan verschillende afbeeldingen.

Wij zijn gewend om de wereld om ons heen staand te bekijken en niet vanuit een extreem hoog of laag **standpunt** (zie ook pagina 18, 60 en 65).

Robert Delaunay leefde in de tijd dat de Eiffeltoren werd gebouwd en was erg onder de indruk van de kolos. De toren is het onderwerp van veel van zijn schilderijen. Op deze pagina vind je een bovenaanzicht en een onderaanzicht. Het schilderij *Air, fer et eau* (lucht, ijzer en water) zie je het onderaanzicht. De Eiffeltoren is van ijzer, staat aan de rivier de Seine en steekt meer dan 300 meter de lucht in. Vandaar de titel.

F. van Dijk: Stilleven met vruchten en kaas, 1613

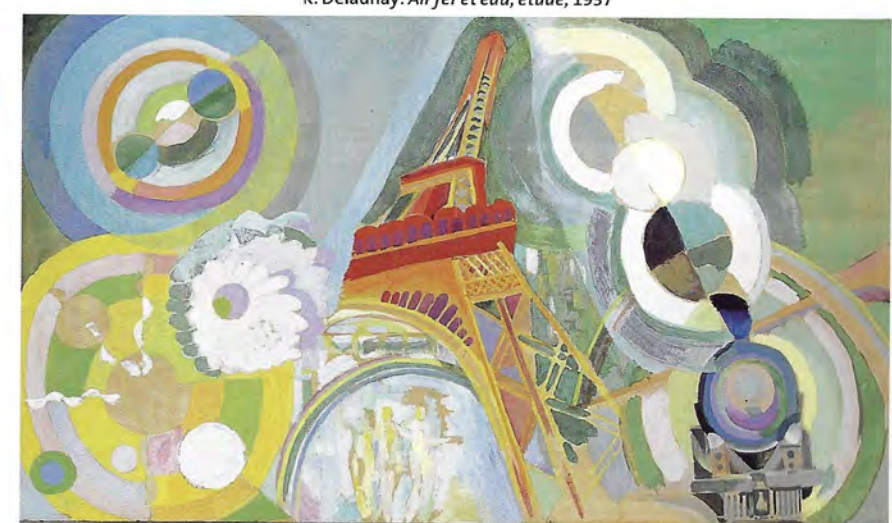
D. Hockney: My Desk, 1984

R. Delaunay: Eiffeltoren 1926

R. Delaunay: Air, fer et eau, étude, 1937

A. Warhol: Campbell Soepblikken, 1962 (rechthoekige compositie)

Leerlingenwerk: Stilleven met snoep, 2005 (over-all compositie)

Richting

Een gemakkelijke manier om te ordenen is alles op een lijn naast elkaar. Zoals je dat ziet bij foto's van voetbalelfritten of bij de indeling van de schappen in de supermarkt. Andy Warhol heeft dat ook gedaan bij zijn zeefdruk van *Campbell's Soup Cans* uit 1962: de blikken staan op rechte lijn naast en boven elkaar. Behalve horizontale en verticale richtingen zijn er composities waarin **diagonale** of **schuine**, **hoekige**, **gebogen** en **slingerende richtingen** of lijnen overheersen.

Ook in *Stilleven met snoep* zijn alle snoepjes op min of meer horizontale en verticale lijnen geordend. Maar die ordening is veel losser dan die van de *Campbell soepblikken* van Warhol.

Bij Picasso's *Stilleven - muziek* lijkt alles schots en scheef te staan, maar als je goed kijkt overheersen schuine richtingen. Composities met schuine, diagonale, gebogen of golvende richtingen ogen minder stijf dan composities waarin vooral horizontale en verticale richtingen overheersen. Ze hebben een levendiger effect.

Compositie(grond)vorm

Behalve kijken naar overheersende richtingen in composities kun je ook letten op de manier waarop dingen bij elkaar zijn geplaatst en zo een groep vormen.

Door een grove, denkbeeldige lijn te trekken om de groep, kun je de compositie(grond)vorm benoemen. Dat is een naam die verwijst naar een geometrische vorm (rechthoek, vierkant, cirkel, ovaal, driehoek). Bij de soepblikken van Warhol en *Stilleven op stoelmat* is dat niet moeilijk. Het snoep in het stilleven van een leerling is willekeurig (over-all compositie) over het beeldvlak verspreid en wordt door het kader afgesneden.

Zo onderscheiden we:

- een **rechthoekige compositie**
- een **driehoekige compositie**
- een **over-all of verspreide compositie**
- een **centrale compositie**
- een **diagonale compositie**

P. Cézanne: Kaartspelers, 1895

T. van Doesburg: Kaartspelers, 1916

Symmetrie

Over het schilderij *Kaartspelers* van Paul Cézanne kun je in het midden een verticale lijn tekenen die het schilderij in twee helften verdeelt. De beide helften vormen min of meer elkaars spiegelbeeld. Cézanne heeft zijn *Kaartspelers* met opzet zo geometrisch opgezet. Zijn symmetrische compositie zorgt voor samenhang en eenheid, maar oogt ook stijfjes of statisch.

Om het statische karakter van de compositie te doorbreken heeft Van Doesburg de *Kaartspelers* niet honderd procent symmetrisch geschilderd. Het tafereel helt iets naar links. Daardoor heeft hij er wat levendigheid in aangebracht.

Asymmetrie

De *Kaartspelers* van Caravaggio vormen min of meer een driehoek, maar het zwaartepunt van de compositie ligt op de meest linkse figuur. Hij wordt door de andere twee bedrogen, maar heeft niets in de gaten. Omdat je deze compositie niet in twee spiegelbeeldige helften kunt verdelen is er sprake van asymmetrie. Een asymmetrische compositie is veel levendiger dan een symmetrische.

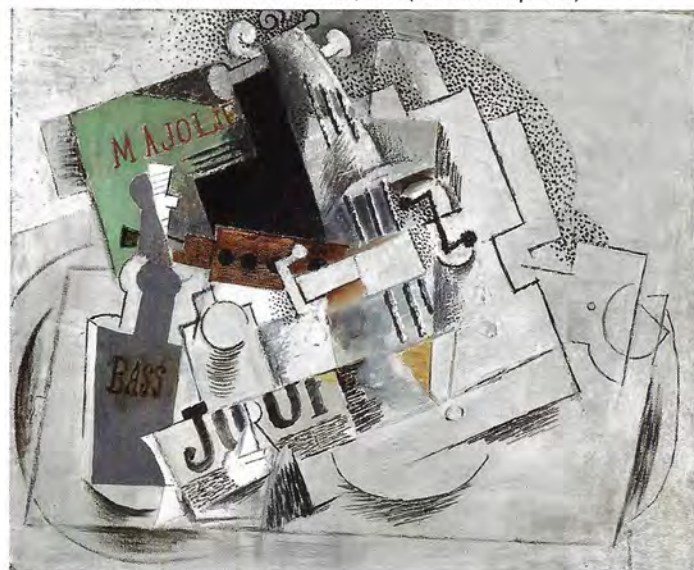
Herhaling en ritme

Eenheid in de schilderijen op deze pagina wordt veroorzaakt door dat veel van de vormen en kleuren binnen elk schilderij herhaald worden. Bij de *Kaartspelers* van Theo van Doesburg zijn dat bijvoorbeeld de V-vormige schuine lijnen in de kleding van de beide spelers links en rechts van de tafel. Ze worden niet precies herhaald, maar op een andere manier. Ook de oranje broekspijpen onder de tafel vormen een 'V' en sluiten daardoor aan bij de schuine strepen in de kleding van de beide andere spelers. De afwisseling in herhaling zorgt voor ritme, wat het schilderij levendig maakt.

Regelmatig – onregelmatig

Ook in de zeventiende eeuw speelden de mensen kaart, zoals je ziet op het schilderij van Pieter de Hoogh. De spelers bevinden zich links in het schilderij. Aan alles is te zien dat het rijke mensen zijn en in een prachtig huis wonen. De vloer is van tegels van wit en zwart marmer. Die zijn in een regelmatig **patroon** van vierkanten gelegd. De figuren zelf zijn door de schilder onregelmatig over het vlak verdeeld. De verdeling van de kaartspelers bij de symmetrische composities is echter regelmatig.

P. Picasso: Stilleven - muziek, 1914 (centrale compositie)

P. Picasso: Stilleven op stoelmat, 1912 (ovale compositie)

Caravaggio: Valsspellers, 1594

P. de Hoogh: Kaartspelers in een rijk interieur, 1658

H. Matisse: Dans nr. 1, 1909

Onbekend: Keizer Justinianus en gevolg, middeleeuwen

Effect of werking van composities

Kunstenaars en vormgevers hebben een bedoeling met hun beelden. De manier van ordenen (de compositie) helpt de bedoeling van de maker en de effecten van kleuren, vormen, licht en donker, en ruimte over te brengen.

Effecten die zij met hun compositie bereiken zijn bijvoorbeeld:

– Samenhang en eenheid

Samenhang ontstaat door herhaling van vormen en kleuren, zoals tussen de danseressen in *Dans nr. 1* van Matisse.

– Rust, evenwicht en harmonie

Rust zie je bij symmetrische compositie. Ook bij composities waarbij verticale en horizontale richtingen overheersen, ontstaat een rustig (**statisch**) beeld. Dat is het geval in het middeleeuwse mozaïek van keizer Justinianus en zijn gevolg. Alle figuren staan netjes verticaal naast elkaar opgesteld. Het mozaïek maakt een veel statischere indruk dan *Dans nr. 1* van Matisse.

– Dynamiek, beweging, onrust, spanning

Hoewel *Beach Dance* van John Vettriano tamelijk symmetrisch is opgebouwd, suggereren de schuine en gebogen contouren dat het waait en dat het stel in het midden danst. Ook de schuine richtingen van de beide paraplu's verhogen de dynamiek van de compositie. De compositie van *Dans nr. 1* van Matisse is echter veel dynamischer door de gebogen richtingen. Ook grote tegen-

stellingen tussen licht en donker, de schuine richtingen en asymmetrie in de compositie zoals bij *Orkestmuzikanten* van Degas zorgen voor spanning en dynamiek.

– Aandachtspunten

Mensen zijn geïnteresseerd in mensen. Daarom trekken vooral ogen en gezichten van mensen de aandacht. Dat geldt ook voor lichte plekken in een donkere omgeving. In *Orkestmuzikanten* is dat het danseresje rechts meer dan de donkere muzikanten op de voorgrond. Maar er zijn meer punten die in composities de aandacht trekken, zoals snijpunten van overheersende richtingen, primaire kleuren en het verdwijnpunt bij centraal perspectief.

– Kijkrichting

Sterke lijnen (bijv. bij lijnperspectief of grenzen tussen licht en donker) dwingen je aandacht steeds opnieuw in een bepaalde richting.

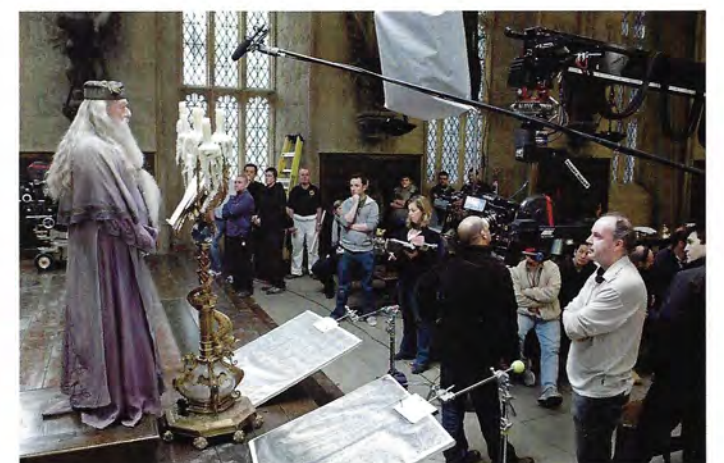
E. Degas: Orkestmuzikanten, 1872

J. Vettriano: Beach Dance, 1992

Shot van Harry Potter

Overleg op de scène van een Harry Potterfilm

Shot

Een shot is een opnamefragment van een situatie in een film met een camera. De camera kan daarbij een vast standpunt (normaal, hoog, laag, dichtbij, veraf enz.) hebben of bewegen met een rijdende camera, en in- of uitzoomen. Een shot laat alleen dat zien wat de cameraman heeft gekozen. De rest wordt door de kaderrand uitgesneden. Een shot van heel dichtbij noemt je een close-up en kun je vergelijken met een **uitsnede**. Om het effect van een shot vooraf goed te kunnen inschatten, wordt daarvan eerst een schets gemaakt. Alle schetsen samen vormen het storyboard van de eigenlijke film.

Scène

Bij film is een scène een afgerond geheel of tafereel van verschillende shots. Na de opnamen worden de shots of opnamen aan de montagetafel samengesteld tot de scène die het publiek te zien krijgt. Die shots kunnen met verschillende camera's en vanuit verschillende camerastandpunten zijn opgenomen. Een speelfilm van ongeveer twee uur telt tussen de 50 en 300 scènes.

Tijdsverloop

Het tijdsverloop is de tijdsduur die verbeeld wordt. In een film kan een tijdsverloop van enkele jaren in een paar minuten in beeld worden gebracht. Onbelangrijke dingen worden weggelaten. Een personage moet in een film bijvoorbeeld maandenlang trainen voor een wedstrijd. Een reeks shots vanuit verschillende camerastandpunten laat het personage in wisselende outfits tijdens de training zien: hoe hij touwtjespringt, zich opdrukt, uitrust, hardloopt, oefent met een boksbal, enz. Achter elkaar gemonteerd levert dat de suggestie op dat het personage daar maanden zoet mee is.

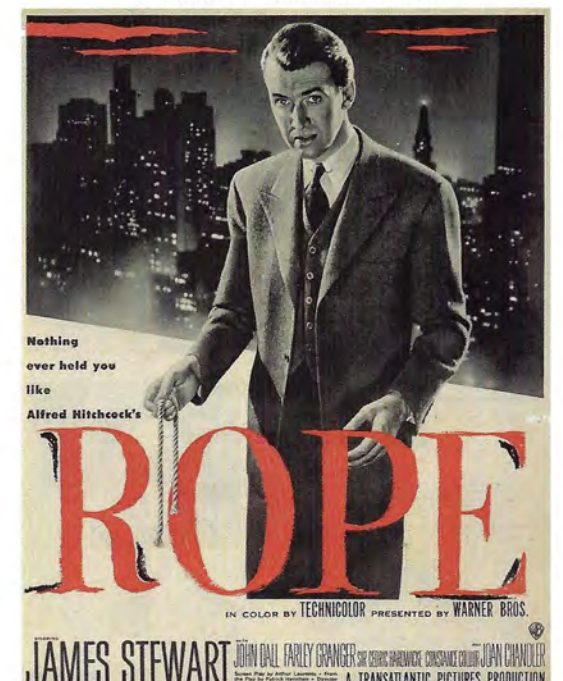
Plot

De plot is de verhaallijn van een boek, toneelstuk of film. De lijn loopt van het begin van het werk via verschillende verwickelingen en intriges naar het einde. De plot is meestal verborgen (bijv. detectiveverhalen) om de lezer of aanhoorder in het ongewisse te laten en om ze aan te sporen verder te lezen. Om publiek naar de film te trekken laat een filmaffiche een suggestie van de plot zien.

Taschen: Fotomontage voor boekomslag

Filmaffiche voor Hitchcock's film Plot

R. Scott: Still uit *Gladiator*, 2000

Cultuur

Cultuur is de wereld om je heen. Cultuur is alles wat de mens in het verleden en heden doet en maakt, en wordt gezien als het tegenovergestelde van de natuur. Allerlei gebruiken en gewoonten zoals praten, eten en kleding zijn onderdeel van de cultuur. Met de opkomst der beschavingen duizenden jaren geleden was er nauwelijks sprake van verandering in de cultuur. Het leven stond min of meer vast. Het leek of de tijd stilstond. Als er dan al wat veranderde, kwam dat vaak doordat aanhangers van een andere cultuur de boel veroverden, verwoestten of hun cultuur min of meer dwingend oplegden. De Romeinen zijn daarvan een sprekend voorbeeld. Ze veroverden half Europa en brachten daar hun cultuur die vermengd was met die van het oude Griekenland. Beeldende kunst, architectuur, fotografie en film zijn dat ook. Omdat gewoonten en smaak in de loop der tijden zijn veranderd, is de kunst daarin meegegaan. Vooral romans en films die in een andere tijd spelen, zijn extra geloofwaardig als er een goed beeld van de **tijdgeest** wordt geschetst, zoals in de film *Gladiator*. Daarin zie je wat de omstandigheden waren en hoe mensen in die tijd leefden. Inmiddels ligt de overheersing door de Romeinen al weer meer dan 1500 jaar achter ons, maar toch zijn er nog veel resten en sporen van de cultuur van de **klassieke** oudheid van het oude Rome zichtbaar en merkbaar. In de beeldende kunst en architectuur beleeft de

klassieke oudheid met enige regelmaat weer een opleving en zie je weer elementen terugkeren uit de kunst van de oude Grieken en Romeinen. In de middeleeuwen, toen de macht in handen van de kerk, de adel en de steden lag vervulde de kunst vooral een **religieuze functie**, d.w.z. zij diende om godsdienstige gevoelens te versterken en om de bevolking ervan te doordringen dat het leven in het hiernamaals het belangrijkste was.

Een vraag die mensen bezighoudt, is of je kunst en cultuur altijd moet bewaren. De binnenstad van Amsterdam met zijn ringen van grachten was, toen hij bedacht werd, heel erg modern, maar er is nu voor het moderne verkeer bijna geen doorkomen aan. Flink wat grachten dempen zal een storm van protest opleveren, vanwege de consequenties voor de funderingen van de huizen, maar ook omdat de meesten Amsterdam willen behouden zoals ze is. De stad is onderdeel van ons nationale **erfgoed**. Soms zijn er al dingen helemaal of half vergaan, zoals oude muurschilderingen of andere **archeologische** vondsten als een oude stadspoort of stadsmuur. Moeten we die dan laten herstellen (**renoveren** of **restaureren**), proberen te bewaren in de staat waarin ze zijn aangetroffen (**conserveren**), of toch maar die parkeergarage of dat metrostation op die plek bouwen?

P. Arman: *Viool*, 1983

P. Picasso: *Drie Muzikanten*, 1921

Kunst

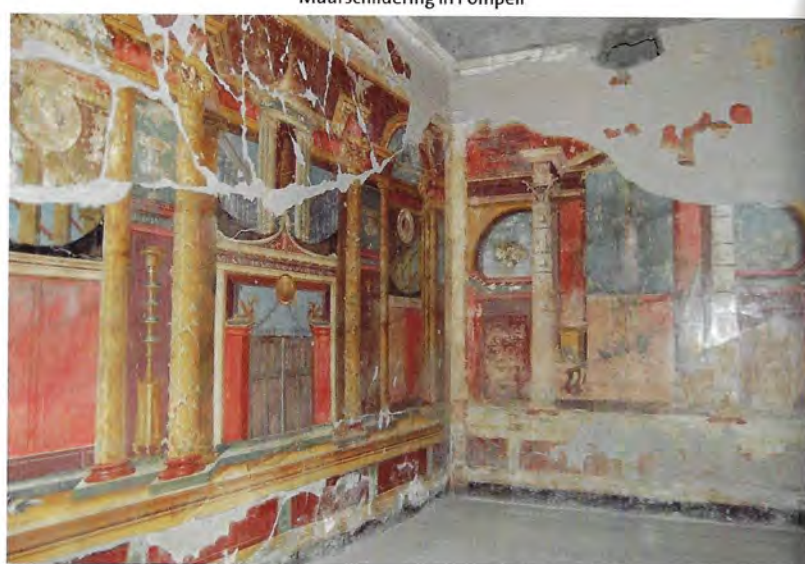
Kunst was lange tijd een zaak van de **elite**, de heersende, rijke bovenlaag van de bevolking. De arbeiders en boeren hadden nauwelijks genoeg om van rond te komen en bezaten zeker geen geld voor kunst. Zes à zevenhonderd jaar geleden veranderde dat beeld. De welvaart steeg en er kwamen steeds meer burgers die rijk genoeg waren om kunst te kopen en daar hun woning mee te versieren. Ook zij gingen deel uitmaken van de elite. In de negentiende eeuw werden zelfs de eerste nationale musea gebouwd: de overheid wilde graag aan de bevolking laten zien welke prachtige kunstwerken in hun gebied waren gemaakt. Men vond het van **maatschappelijk** belang om onder alle landgenoten het gevoel van nationalisme en de nationale identiteit te versterken. Daarom vind je in het Rijksmuseum in Amsterdam veel werk van Hollandse meesters als Rembrandt. De collecties van de rijksmusea zijn heel **traditioneel** en **behoudend**: echt vernieuwende kunst kom je er nauwelijks tegen, omdat die kunst nog moet bewijzen dat ze niet te tijdelijk is. Daarentegen heeft Rembrandt zijn nationale waarde bewezen. Behalve dat in de musea veel kunst aan de muren hangt, wordt er ook veel in **archieven** en **depots** bewaard. De collecties in rijksmusea geven meestal een goede indruk van de **stijlen en stromingen** in de beeldende kunst tot ca. 1900, die kenmerkend waren voor een bepaalde tijd of periode.

Moderne kunst vind je in galerieën en stedelijke musea. Vaak is dat werk van de **avant-garde**, kunstenaars die vernieuwing zochten in bijvoorbeeld nieuwe onderwerpen, **originele** abstracte vormgeving of ongebruikelijke technieken. In het begin van de twintigste eeuw was het werk van avant-gardekunstenaars **tegendraads** en **revolutionair**. Ze zetten zich af tegen de oude, traditionele kunst van de elite, die vooral braaf, realistisch en herkenbaar moest zijn. Sommige avant-gardekunst had een politiek karakter, dat wil zeggen dat ze opkwamen voor een **sociale** of **socialistische**, rechtvaardige samenleving. Veel kunstcritici hadden indertijd weinig op met de aanstootgevende kunst van de 'modern' en dat staken ze niet onder stoelen of banken. Inmiddels is het werk van de vroegere avant-garde geaccepteerd en ingedeeld in stijlen en stromingen, net als de kunst van voor 1900. Het tegendraadse en revolutionaire van de hedendaagse avant-garde is er wel een beetje af. Het wordt steeds moeilijker om **progressief** te zijn en iets te bedenken wat helemaal nieuw is.

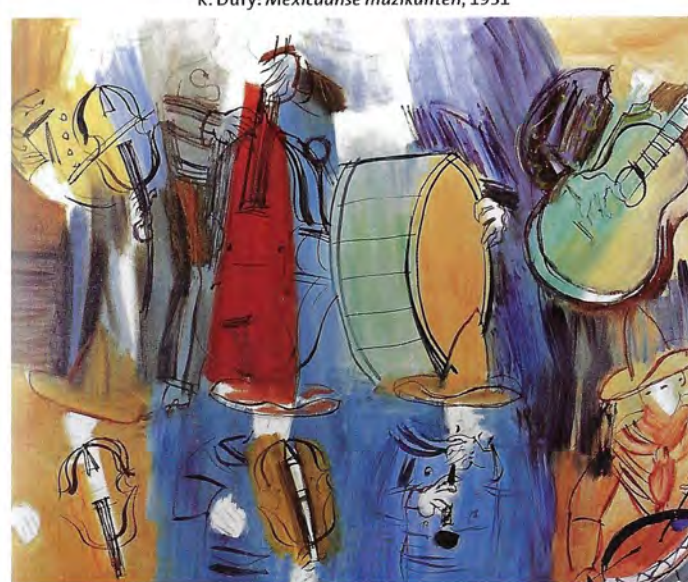
Ledoux: Zoutziederij in Arc et Senans, 1779

Muurschildering in Pompeii

R. Dufy: *Mexicaanse muzikanten*, 1951

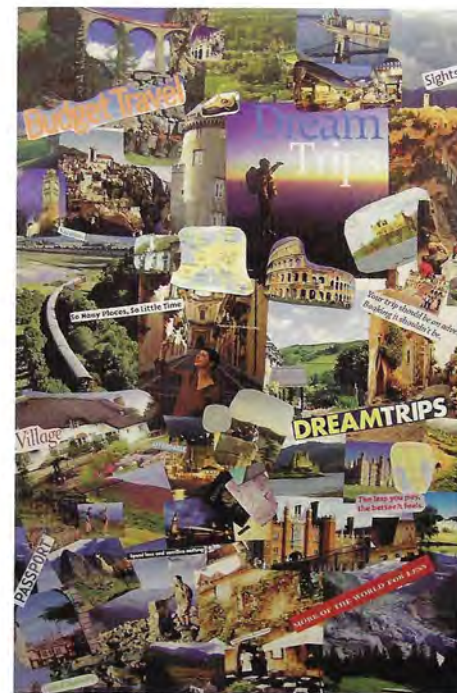

P. Arman: *Gitaar met kwasten*, 1980

A.M. Cassandre: L'Atlantique, 1931

Sfeerblad over reizen

Warhols Factory, 1964

L. da Vinci: Studies voor het Laatste Avondmaal,

Creatief proces, beeldend proces, ontwerpproces

Bij creativiteit gaat het om iets nieuws bedenken. Meestal gaat het om nieuwe combinaties van bestaande dingen.

In de kunst staat het creatieve proces in het teken van het verbeelden van een thema of opdracht. Hoe het resultaat eruit komt te zien, staat van tevoren niet vast. Tijdens het proces wordt dat langzamerhand duidelijk, maar tijdens het proces kan er nog van alles veranderen. Het heeft Cassandre vast heel wat hoofdbreken gekost voor hij het goede idee had om de grootte van de pakketboot op zijn affiche L'Atlantique goed te **verbeelden**.

Het beeldende proces kan bestaan uit de volgende stappen, fasen of **planning**:

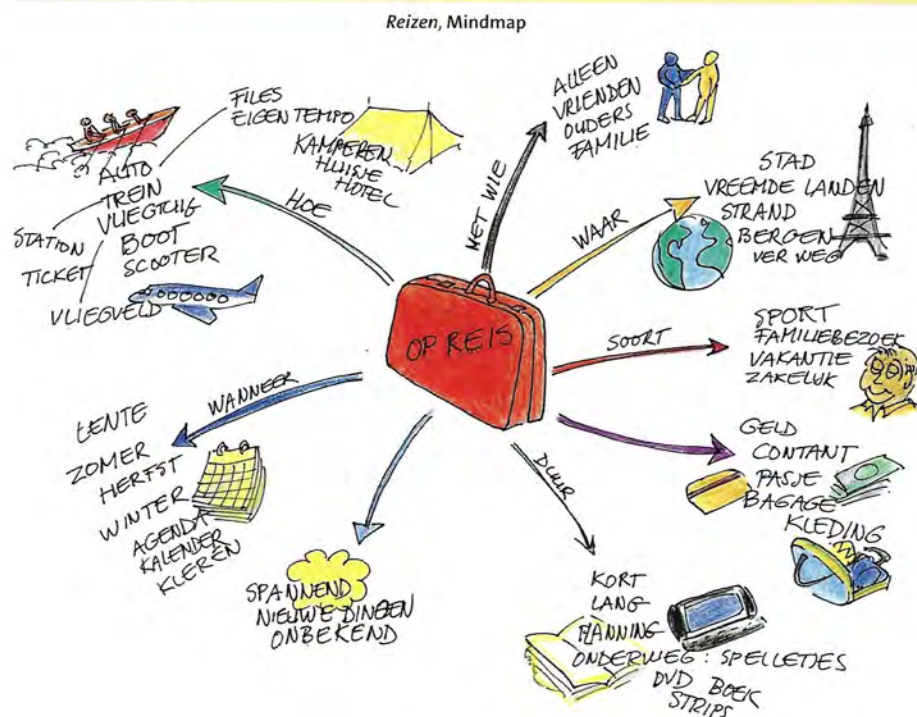
1. **Informatie- en onderzoeksfase:** informatie verzamelen, onderzoek doen, **sfeerbladen** maken, formuleren van eisen aan het product met betrekking tot de opdracht, inspiratie zoeken, brainstormen, associëren: **mindmappen**, buiten vaste kaders denken;
 2. **schetsfase:** verwerken en ordenen van informatie, uitwerken van ideeën, maken van schetsen en voorstudies, experimenteren, vormonderzoek, materiaalonderzoek;
 3. **uitvoeringsfase:** beoordelen en kiezen, de definitieve schets uitwerken en bijstellen;
 4. **presentatie:** expositie, een portfolio maken.
- Afhankelijk van de maker kent het creatieve proces allerlei varianten.

Sfeerblad, moodboard

Creatieve teams, die magazines en nieuwe producten ontwerpen, werken vaak met zogeheten 'moodboards' of sfeerbladen. Een sfeerblad is een verzameling van allerlei **beeldmateriaal** (foto's, afbeeldingen, knipsels, film en video) dat bij de opdracht past. Daarmee maak je de sfeer, ideeën en gedachten (associaties) zichtbaar over de richting die je denkt dat jouw ontwerp opgaat. Je brengt jezelf in de juiste 'mood', de sfeer die past bij de opdracht.

Mindmap, woordweb

Mindmaps of woordwebs zijn een handig hulpmiddel bij creatieve processen, maar ook om informatie te ordenen en te onthouden. Als het thema is vastgesteld, begin je met 'mindmappen'. Je tekent het thema midden op een blad. Alle gedachten en ideeën die je vervolgens bij het brainstormen te binnen schieten teken je in pictogrammen of schrijf je in trefwoorden op het blad, en je legt met lijnen vast hoe de onderlinge verbanden zijn. Het tekenen van picto's is soms handiger dan schrijven omdat je al tekenend weer nieuwe gedachten te binnen schieten. Een mindmap kan dus heel erg uitgebreid worden.

Atelier, studio

Kunstenaars werken in een atelier, ontwerpers gebruiken een studio; een kleine of grote werkplaats waar het creatieve proces plaatsvindt. In een atelier of studio wordt **ambachtelijk** gewerkt, d.w.z. met handgereedschappen, maar ook met computers.

Een etage in een New Yorkse wolkenkrabber was het atelier van Andy Warhol, de beroemde popartkunstenaar. Hij maakte er zeefdrukken en films en zijn band speelde er. Warhol bedacht de naam 'factory' voor zijn atelier, wat aangeeft dat er hard gewerkt wordt en veel werd geproduceerd met veel mensen.

Voorstudie

Een voorstudie is een verkenning van de mogelijkheden. Ze wordt bij wetenschappelijk onderzoek gedaan maar ook tijdens de schetsfase van het creatieve proces in de beeldende kunst, dus voordat je aan de uitvoering begint van het definitieve werkstuk. Het zijn **experimenten** met de **beeldende middelen** (materiaal, techniek en de beeldende aspecten: kleur, vorm, licht, ruimte en compositie). Bij voorstudies horen **compositieschetsen** (schetsen van het totale beeld), **vormonderzoeken** zoals het **schetsen** van onderdelen, **materiaalproeven** (onderzoeken welk materiaal het meest geschikt is voor het werkstuk), het maken van **maquettes** (sterk verkleinde modellen van het uiteindelijke werkstuk). Leonardo da Vinci was

niet alleen een beroemd kunstenaar; hij was ook wetenschapper. Veel van zijn vormonderzoeken kon hij gebruiken voor zijn uiteindelijke schilderijen, maar ook voor zijn wetenschappelijke werk.

Materiaal

Materiaal is verf, klei, hout, karton, ijzer, papier-maché, inkt, enz. Het is datgene waarvan het kunstwerk is gemaakt. Elk materiaal heeft speciale eigenschappen, die samenhangen met de structuur van het materiaal. Sommige zijn zacht of vezelachtig, terwijl andere bros, buigzaam, doorsichtig, keihard of kneedbaar (**plastisch**) zijn. In de onderzoeks- en schetsfase onderzoek je of het materiaal dat je wilt gebruiken, geschikt is voor je eindwerkstuk.

Sinds de eerste collage werd gemaakt, wordt langzamerhand elk materiaal gebruikt om kunst mee te maken. Musea zijn daar niet blij mee, omdat er ook werk tussen zit dat van kwetsbaar materiaal gemaakt is. Ze hebben daardoor problemen om het werk in originele staat te bewaren.

L. da Vinci: Studies van tandwielen,

Verfdoos met waterverf

Textuur van boomschors

HITACHI: Decoupeerzaag, handgereedschap

Textuur

Een van de eigenschappen van materiaal is dat het een textuur heeft. De textuur voel je: boomschors voelt anders dan gezaagd hout, en dat voelt weer anders dan een glad geschuurd tafelblad van hout. Nederlandse meesters in de Gouden Eeuw waren verrassend goed in het schilderen van de textuur van bijvoorbeeld fluweel, een Citroenschil of kaas.

Gereedschap

Kwasten, pennen, hamers, zagen, computerprogramma's e.d. zijn gereedschappen. Ze worden gebruikt om materiaal te bewerken tot het uiteindelijke werkstuk of beeld en zijn alleen voor een bepaald materiaal geschikt: met een houtboortje kun bijvoorbeeld niet in metaal boren. Er wordt onderscheid gemaakt tussen handgereedschap (handzagen, beitels) en machines en apparaten (decoupeerzagen, boormachines). Om het gereedschap goed te gebruiken is vaardigheid vereist, en die krijg je door te proberen en te oefenen.

Techniek

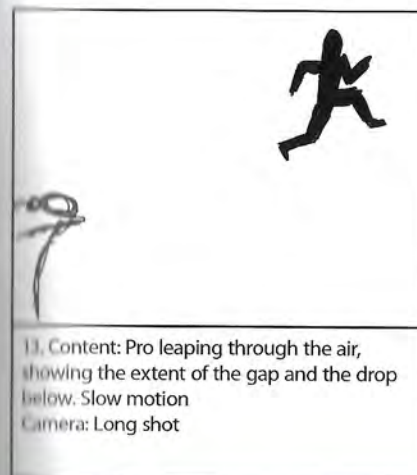
De manier waarop je iets doet of gebruikt is een kwestie van vaardigheid of techniek. Techniek moet je ontwikkelen door te oefenen. Voor het bewerken en verwerken van materiaal zijn er heel veel technieken waarvoor allerlei gereedschap is ontwikkeld.

Teken- en schildertechnieken

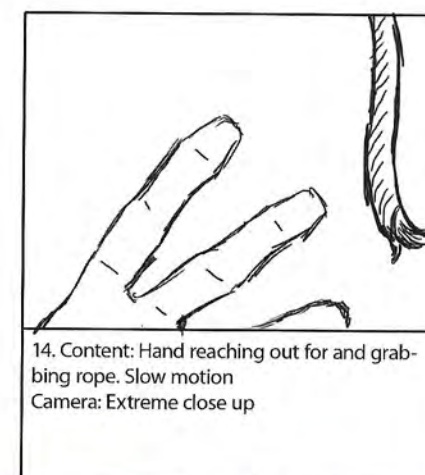
Bekende teken- en schildertechnieken zijn onder andere arceren, aquarelleren, (be-)drukken, collages maken, constructief tekenen, dekkend schilderen, (diep)drukken, egaal schilderen, grafische technieken, hoogdrukken, knippen, mengen, monotype, nat-in-nat schilderen, plakken, pointilleren, schetsen, scheuren, schilderen (dekkend, transparant, in toon, kleur en toets), sjabloneren, snijden, spatten, tamponneren en zeefdrukken.

Handvaardigheidstechnieken

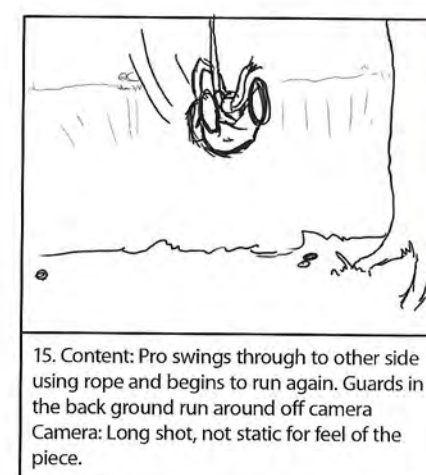
Handvaardigheidstechnieken zijn onder andere assembleren, (be-)drukken, beeldhouwen, boetseren, buigen, ciseleren, collages maken, bouwen of construeren, draaien, drijven, gieten, glazuren, gaten, hakken, (hout)verbindingen maken, insnoeren, klinken, knippen, lassen, modelleren, monteren, omklappen, oprollen, plooiën, ponsen, polijsten, raspen, ritsen, scheuren, sjabloneren, schuren, smeden, snijden, solderen, vijlen, vouwen en zagen.

13. Content: Pro leaping through the air, showing the extent of the gap and the drop below. Slow motion
Camera: Long shot

14. Content: Hand reaching out for and grabbing rope. Slow motion
Camera: Extreme close up

15. Content: Pro swings through to other side using rope and begins to run again. Guards in the back ground run around off camera
Camera: Long shot, not static for feel of the piece.

Storyboard

Textiele technieken

Textiele technieken zijn onder andere appliqueren, (be-)drukken, breien, borduren, construeren, dessineren, draperen, knippen, oprollen, plooiën, haken, knopen, modelleren, naaien, rafelen, sjabloneren, spannen, spinnen, stempelen, tamponneren, twijnen, verstevigen, verven, viltten, vlechten, vouwen en weven.

Audiovisuele technieken

Audiovisuele technieken zijn onder andere acteren, concept maken, digitaliseren, draaiboek maken, decor bouwen, ensceneren, filmen, forussen, fotograferen, interviewen, kostumeren, monteren, registreren, script maken, storyboard maken, spotten en zoomen.

Evaluatie

Soms neemt een werkstuk het tijdens het proces van je over en lijkt het of het zijn wil aan jou oplegt. Op zich is daar niet zo veel mis mee. Wel is het belangrijk dat je je dat bewust bent en daarover nadenkt. Bij zo'n evaluatiemoment kun je overwegen of je op de nieuwe weg doorgaat of dat je toch teruggrijpt op je oorspronkelijke planning.

Scenario, draaiboek, actieplan

Een scenario of draaiboek is een beschrijving van de volgorde waarin acties moeten plaatsvinden. In het scenario staat precies omschreven wat iedereen achtereenvolgens moet doen en waar en hoe dat gedaan moet worden. Een uitgebreid scenario, actieplan of werkwijze is een goede voorbereiding voor een goed resultaat. Het woord scenario is afgeleid van het Oudgriekse *σκηνη* (skènè) wat toneel betekent. Het is begrijpelijk dat een scenario onmisbaar is bij filmproducties, maar ook voor het maken van reclame- of verkiezingscampagnes, exposities en grote kunstinstallaties is het maken van een scenario gebruikelijk.

Storyboard

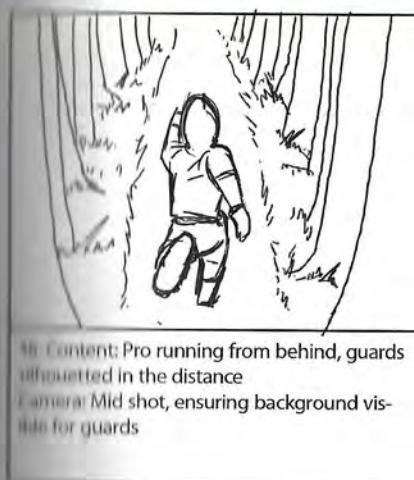
Uitgaande van het scenario of filmscript wordt een storyboard getekend. Dat bestaat uit een reeks uitgetekende shots van scènes uit het filmscript. De acteurs en de crew kunnen zo een beeld krijgen van de scène die gespeeld wordt. Sommige storyboards zijn tot in detail uitgewerkt, terwijl andere alleen een globaal beeld geven. Ze bestaan doorgaans niet alleen uit tekeningen, maar ook uit geschreven informatie zoals de personages, het camerastandpunt, een korte beschrijving en de duur van elk shot.

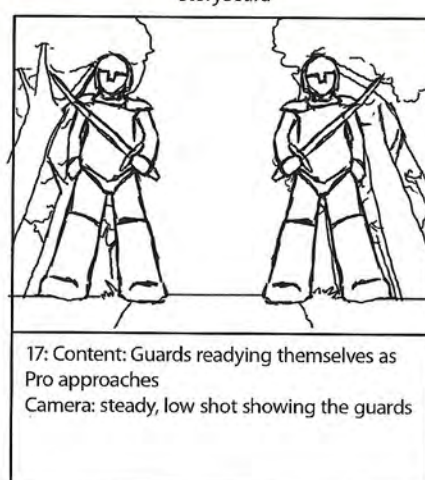
P. Signac: Opus 217, 1890

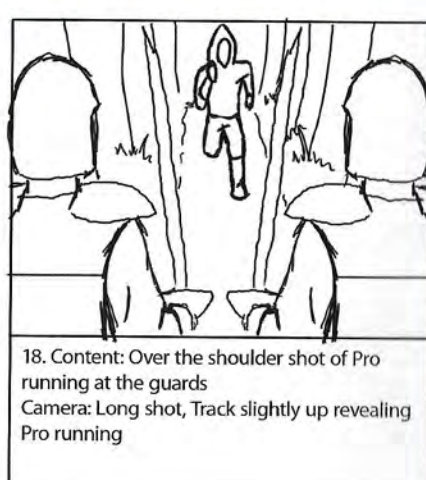
Chuck Close in zijn atelier, 2010

16. Content: Pro running from behind, guards silhouetted in the distance
Camera: Mid shot, ensuring background visible for guards

17. Content: Guards readying themselves as Pro approaches
Camera: steady, low shot showing the guards

18. Content: Over the shoulder shot of Pro running at the guards
Camera: Long shot, Track slightly up revealing Pro running

Storyboard